

BBA

BUREAU
VOOR
BOUWHISTORIE
EN
ARCHITECTUURGESCHIEDENIS
O.V.

BOUWHISTORISCHE
VERKENNING
EN
WAARDESTELLING

UMS PASTOE
Rotsoord 3-5

UTRECHT

UMS PASTOE
ROTSOORD 3-5, UTRECHT

UMS PASTOE
Rotsoord 3-5, Utrecht

BOUWHISTORISCHE VERKENNING EN WAARDESTELLING

BUREAU
VOOR
BOUWHISTORIE
EN
ARCHITECTUURGESCHIEDENIS
O.V.

INHOUD

VOORWOORD	5
INLEIDING	6
Vaartsche Rijn	6
Buiten Tolsteeg	7
Buitenplaatsen	7
Rotsoord	8
Rotswijk	9
Rotsenburg	9
Helling	10
UMS/Pastoe	11
<i>Geschiedenis</i>	11
<i>Constructie</i>	14
BESCHRIJVING	19
Situering	19
Korte algemene beschrijving	19
Gebouwen	20
FASERINGSPLATTEGROND	29
WAARDESTELLING	30
Fabriekscomplex	30
Gebouwen	30
Waardestellingsplattegrond	43
CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	44
LITERATUUR	46
AFBEELDINGEN	48
COLOFON	118

VOORWOORD

In verband met mogelijke veranderingen in de industriebuurt aan de oostzijde van de Vaartsche Rijn te Utrecht is door het Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA) een bouwhistorische verkenning met waardestelling gemaakt. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Gemeente Utrecht Stadsontwikkeling, afdeling Stedenbouw en Monumenten.

Het gebied, gelegen tussen Vaartsche Rijn, Baden Powellweg, Briljantlaan en Diamantweg, is ten behoeve van het onderzoek in drieën verdeeld: als eerste is onderzocht het fabriekscomplex Pastoe, Rotsoord 3-5, als tweede het gebouwencomplex Heuveloord, bestaande uit de fabriekshal Heuveloord 17, de watertoren en het woonhuis met werkplaats Heuveloord 27, en als derde het gebouwencomplex Rotsoord bestaande uit de voormalige wasserij Staatsen Rotsoord 24 en de veevoederhandel Giele & Co. Rotsoord 13.¹ De gebouwen Heuveloord 17, 27, de watertoren en de panden Rotsoord 3, 13 en 24 zijn gemeentelijke monumenten.

Dit rapport betreft het fabriekscomplex Pastoe. Het rapport kan dienen als onderbouwing van de cultuurhistorische waarde en als leidraad bij herstel en aanpassingen. De verslaglegging in dit rapport berust op een analyse van het gebouwencomplex zelf (13 mei 2008) op basis van visuele waarnemingen. Daarnaast is een beperkt literatuur- en archiefonderzoek uitgevoerd. Het kadasteronderzoek werd uitgevoerd door drs. J. Luijt. Het veldwerk is uitgevoerd door dr.ing. R. Stenvert en mw. drs. S.G. van Ginkel-Meester. Samen hebben ze het rapport gemaakt. Dank bij de totstandkoming gaat uit naar de heren B. Prins en T. van Zanten van Pastoe en mw. drs. B. van Santen van de afdeling Monumenten van de gemeente Utrecht.

Ronald Stenvert
Saskia van Ginkel-Meester
Utrecht, augustus 2008

¹ Over het inmiddels verdwenen gebouw van machinefabriek De Klop, Rotsoord 43, wordt een afzonderlijk advies gemaakt.

INLEIDING

Zeker vanaf de 17de eeuw vond er langs de Vaartsche Rijn nijverheid plaats in de vorm van windmolens - vooral zaagmolens - en keramische industrie. Steenovens voor het produceren van baksteen, dakpannen en tegels bepaalden lange tijd het ruimtelijke beeld. Naast deze nijverheid kwamen in dit gebied een aantal representatieve buitenplaatsen voor. Vanaf het begin van de 20ste eeuw werden de oude bedrijvigheid en de buitenplaatsen gaandeweg vervangen door andersoortige nijverheid, nutsbedrijven en opslag.

Vaartsche Rijn

Het begin van de Vaartsche Rijn gaat terug op het feit dat de verbinding van de Kromme Rijn met de Lek bij Wijk bij Duurstede in 1122 werd afgedamd. Hierdoor vloeide er minder water naar de Oude (Kromme) Rijn en de Vecht. Om zijn handelsbelangen veilig te stellen liet de stad Utrecht in 1148 een kanaal graven van Utrecht zuidwaarts richting de Hollandsche IJssel. Bij de uitmonding van dit kanaal, dat ook Doorslag genoemd werd, ontstond een voorhaven en nederzetting met de naam 't Gein. Deze nederzetting kreeg in 1295 stadsrechten. Op dat moment was de verbinding van de Hollandsche IJssel met de Lek al tien jaar afgedamd. Opnieuw moest de stad Utrecht het initiatief nemen tot de aanleg van een vaarverbinding met het achterland. Enkele kilometers ten noorden van de monding van de Doorslag in de IJssel startte men in 1290 met het graven van een nieuwe kanaalarm in zuidelijke richting. Deze 'Nywervaart' eindigde bij de Lekdam bij wat toen de Wiers heette, recht tegenover de stad Vianen aan de andere zijde van de Lek. De goederen werden in eerste instantie met behulp van een overhaal over de dijk getrokken en verder verladen. De nederzetting de Wiers ging inmiddels Vreeswijk heten en in de Lekdijk werd in 1373 een eerste schutsluis aangelegd. Pas vanaf dat moment ging het kanaal naar Utrecht de Vaartsche Rijn heten. De sluis was voor de stad Utrecht dermate belangrijk dat ze voor het onderhoud zorgde en staat daarom ook bekend als de Utrechtse gemeenteschutsluis. In 1638 legde de stad Utrecht oostelijk van deze sluis een duiker aan om het peil van de Vaartsche Rijn en de doorstroming van het water in de Utrechtse grachten te waarborgen. De Vaartsche Rijn werd in dit verband in 1652 verbreed en verdiept.

Kort na de Franse tijd werd de Vaartsche Rijn opgenomen in de verbeterde waterverbinding van Amsterdam via Utrecht met de Rijn, de zogeheten Keulse vaart. Hiertoe vernieuwde men in 1821-1824 de sluis te Vreeswijk en werd de Vaartsche Rijn als geheel verbreed. Uiteindelijk voldeed deze verbinding niet meer en dit leidde tussen 1883 en 1892 tot de aanleg van het Merwedekanaal. Dit nieuwe kanaal kwam ter hoogte van het huidige Mr. J.J.M. Hamersplantsoen aan de westelijke zijde langs Utrecht te lopen. Hierdoor ontstond tussen het Merwedekanaal en de Vaartsche Rijn de Rivierenwijk. De functie van het Merwedekanaal werd in de jaren dertig van de 20ste eeuw overgenomen door het Amsterdam-Rijnkanaal. Door deze ontwikkelingen was de Vaartsche Rijn al vanaf 1892 letterlijk in een rustiger vaarwater geraakt en werd een uitstekende plek voor de vestiging van nijverheid. Dat heeft geleid tot het ontstaan van de huidige industriebuurt ten zuiden van de binnenstad van Utrecht.

Buiten Tolsteeg

Bestuurlijk gezien was het gebied van de Vaartsche Rijn verdeeld tussen twee gemeenten. De gemeentegrenzen van stad Utrecht liepen aan de zuidzijde, Buiten Tolsteeg genoemd, door tot aan de Hoogravensedijk en -wetering (de huidige Diamantweg). Dit was dus inclusief het gebied Rotsoord. De van oost naar west lopende wetering speelde een rol in de Hollandse Waterlinie en liep van de Vaartsche Rijn in oostelijke richting naar de omgrachting tussen de tussen 1819 en 1821 gebouwde Lunetten 3 en 4. Deze lunetten beschermden de zogeheten Houtensche Vlake, een iets hoger gelegen gebied, waartoe Buiten Tolsteeg behoorde. Het gebied ten zuiden van de wetering lag in de gemeente Jutphaas (nu Nieuwegein) en bestond uit Hoograven en zuidelijk daarvan Laagraven. De wetering was tevens de bovengrens van de inundatiekom die het gebied tussen de Lunetten (oostkant) en het Fort bij Jutphaas (zuidzijde) bij mobilisatie 'plas en dras' moest zetten. Daartoe was rond 1820 in de Vaartsche Rijn net ten zuiden van de wetering (ter hoogte van de huidige Onyxweg) een inundatiesluis gebouwd. De Vaartsche Rijn als onderdeel van de Keulse Vaart en ook Rotsoord vielen daarmee net binnen de Hollandse Waterlinie.

Pas met de opheffing van de Waterlinie in 1951 - en daarmee het verdwijnen van de 'verboden kringen' voor bebouwing rond de Lunetten en het afschaffen van de inundatiekommen - kon een plan tot ontwikkeling van het gebied gemaakt worden. Het daartoe opgestelde structuurplan voor dit gebied leidde in 1954 tot annexatie van een deel van de gemeente Jutphaas. Het gebied omvatte Hoograven, gelegen tussen de Hoogravensewetering aan de noordzijde en de Liesbos in het zuiden (grofweg ter hoogte van de huidige A12). In dit gebied was al door de gemeente Jutphaas in de jaren dertig van de vorige eeuw woningbouw gerealiseerd tussen de Liesbosweg in het zuiden en de Hoogravensedijk in het noorden. Dit geschiedde in de vorm van drie parallel aan Vaartsche Rijn lopende wegen: de Verlengde Hoogravenseweg, Julianaweg en de Hooft Graaflandstraat/ Constant Erzeijstraat/ W.A. Vultostrat. Laatstgenoemde doorgaande weg werd kort na 1954 naar het noorden doorgetrokken in de vorm van de Briljantlaan en vormde daarmee een hoofdas in de nieuwe uitbreidingswijk Tolsteeg. De Hoogravensedijk ging Diamantweg heten en kreeg in 1957 via de Oranjebrug over de Vaartsche Rijn aansluiting op Rivierenwijk. Aan de noordzijde van de nieuwe wijk werd ter ontsluiting van de wijk de Baden Powellweg aangelegd. Deze weg kreeg in 1960 verbinding met de Vondellaan via de Vondelbrug over de Vaartsche Rijn. Daartoe moest een deel van de bebouwing aan de Helling verdwijnen. Uit die tijd dateert ook de Citroëngarage naast de Vondelbrug.

Buitenplaatsen

De verbreding en verdieping van de Vaartsche Rijn in 1652 - en daarmee de regulatie van het peil - kan een belangrijke aanleiding zijn geweest om langs de oevers buitenplaatsen te stichten. Anders dan de buitens langs de Vecht, hebben ze een link met de nijverheid in de omgeving. Zo werd De Liesbosch gesticht nadat de steen- en tegelbakker Adriaen van Oort vanaf 1658 verschillende stukken land kocht langs de Vaartsche Rijn ter hoogte van Laagraven. Hij stichtte een steenoven en bouwde in 1659 daarnaast de buitenplaats De Liesbosch. Het geheel kwam na zijn overlijden in bezit van zijn

jongste zoon Gerardus (overleden 1717). In 1758 werd het te koop aangeboden en in 1799 en 1816 opnieuw. Uiteindelijk kwam het in 1856 in bezit van Willem Jan Mijnlieff (1824-1896). De steenoven bleef bestaan tot de dood van zijn zoon Jan Willem Mijnlieff (1862-1940) die, zoals hierna zal blijken, ook eigenaar was van Rotsenburg. Een deel van het terrein, nu ten zuiden van de A12, werd in 1904 verkocht aan de scheepswerf van de gebroeders Fernhout onder de naam De Liesbosch. Het buitenhuis werd in 1941 verlaten en in 1948 gesloopt. Van de steenbakkerij resteren enkel de buitenmuren van een zig-zagoven uit 1916 (verbouwd in 1928).²

Ook noordelijker langs de Vaartsche Rijn lagen enkele buitens tussen de nijverheidsgebouwen. Ze waren vaak gebouwd als representatieve woning voor de eigenaar van de nabijgelegen fabriek. De steenfabrieken Westraven, Ruimzicht en Rhijnhoven hadden een dergelijk huis. Het huis Westraven werd rond 1942 afgebroken. Van Ruimzicht (gesloopt 1925) is alleen de (verplaatste) theekoepel uit circa 1840 bewaard gebleven.

Rotsoord

Adriaen van Oort kocht samen met zijn zoon François in 1688 van graankoper Joost van den Ende een buitenhuis, steenoven, loods en theehuis met bijbehorende tuin langs de Vaartsche Rijn ten noorden van de Liesbosch. François liet de steenbakkerij ombouwen tot een *'marmelmakerij'*. In 1691 had hij het octrooi verkregen op de productie van *'een soort van gemarmerde steen, soo vast ende bondigh als natuerlijke marmer'*. Het was een gebakken product van klei, vermengd met pijpaaarde. Om de gemarmerde vloertegels glad te kunnen maken, beschikte hij ook over een door paardenkracht aangedreven slijpmolen. Met deze vloerstenen vergaarde hij een fortuin.

Voor zichzelf liet hij het buiten Rotsoord bouwen dat in 1702 werd voltooid. Het gebouw kende een koepeldak, geflankeerd door vier torens met tentdaken (afb. 13). Bij de bouw werd gebruik gemaakt van afgekeurde paarsrode baksteen die door te grote hitte waren gesmolten. Deze zogeheten mondsteen gaf het rotsachtige effect waaraan het gebouw zijn naam te danken had. In de 18de eeuw werden aan weerszijden vleugels aangebouwd en kwam er aan de oostzijde een voorhof met bijgebouwen, hoekgebouwen en een hek.

Rotsoord met zijvleugels, tuinaanleg en hek was in 1830 in bezit van de rentenierster Anna Eva Bos. Vermoedelijk heeft zij het gebouw in 1840 laten afbreken en in sobere vorm laten herbouwen (afb. 14).³ Dit geheel werd in 1843 verkocht aan de koopman Cornelis Dirk de Heus te Utrecht die er in 1847 weer afstand van deed ten behoeve van Lamberta Johanna van Soest (de weduwe C. Borel). Zij deed het op haar beurt in 1863 van de hand aan de koopman Johannes Schillemans (1820-1879) die zowel Rotsenburg als de beide andere buitens kocht. In 1956 werd het in 1840 herbouwde gedeelte van Rotsoord afgebroken en in 1962 de laatste van de nog resterende 18de-eeuwse hoekgebouwen.⁴ Dit terrein, ook bekend als het terrein Kamerbeek, kwam in 1962 deels in gebruik bij Pastoe.

² Vgl. Janssen, G.B., *Baksteenfabricage in Nederland: Van nijverheid tot industrie 1850-1920*, Zutphen 1987, 134-136.

³ Kadastraal nr. in 1832: Tolsteeg A390.

⁴ Kadastraal nr. in 1832: Tolsteeg A392.

Rotswijk

Eind 17de eeuw liet François van Oort voor zijn beide zonen eveneens een buiten bouwen. Het buiten Rotswijk aan de zuidzijde was bestemd voor zijn zoon Wouter. Dit buiten⁵, ter plaatse van het huidige Rotsoord 13, werd in 1863 verkocht aan Johannes Schillemans en in zijn opdracht in 1880 verbouwd om er een cementmolen en slijpfabriek in onder te brengen. Rotswijk zelf werd in 1882 gesloopt ten behoeve van de bouw arbeiderswoningen. Op het terrein kwam in 1919 de ‘Fouragehandel Rijnzicht Giele & Co.’

Rotsenburg

Ten noorden van Rotsoord verrees eveneens eind 17de eeuw het buitenhuis Rotsenburg voor zijn zoon Jan van Oort. Na het overlijden van Jan werd de marmelmakerij verplaatst naar het erf achter Rotsenburg. In 1826 werd Otto Willem Roelofs eigenaar van de buitenplaats Rotsenburg. In 1855 kocht Johannes Schillemans ook dit buiten⁶ en liet het in 1867 verbouwen. Na zijn dood zette Hubertus Pieter Cornelis Schillemans (1859-1916) het bedrijf voort en liet het in 1880 verbouwen. Op het terrein stond aan de noordzijde, tegen het dubbele huis van de latere Bergsche Houtwarenfabriek aan een bestaande ‘muursteentjesfabriek’.⁷ Hubertus Schillemans gaf in 1893 de architect Willem Jan (Wilhelmus Jacobus) van Vogelpoel (Utrecht 1837-1903 Den Haag)⁸ opdracht voor een ontwerp voor de bouw van een ‘Fabriek voor Faience Voorwerpen en Tegelbakkerij’ (afb. 2a, 2b en 2c). Dit was een aardewerkfabriek en tegelbakkerij, gedreven door een stoomwerktuig van zestien paardenkrachten.⁹ Deze ingrijpende modernisering oversteeg echter zijn financiële mogelijkheden en hij ging failliet. Willem Jan Mijnlieff, steenfabrikant te Jutphaas en wonend op de Liesbosch kocht de failliete boedel en voltooide in 1894 de modernisering van de fabriek (kad.nr. A672), die vanaf 1896 de naam N.V. Faience- en Tegelfabriek ‘Holland’ voerde en na 1906 de naam N.V. Tegelfabriek ‘Holland’.

Het oude buiten Rotsenburg werd verbouwd tot ovengebouw. Van het eind-17de-eeuwse gebouw bleef de westelijke travee van twee bouwlagen met een breedte van zeven vensterassen intact (thans gebouw 1). Ook de zuidelijke zijmuur en de westelijke muur met vensteropeningen (van huidige gebouw 2) is volgens de tekening van 1893 (afb. 2a) bewaard gebleven. Dit doet vermoeden dat het oorspronkelijke, vrijwel vierkante gebouw driebeukig van constructie was met twee noord-zuid lopende tussenmuren en oost-west lopende balklagen. De levert echter geen gebruikelijke plattegrond voor een buitenhuis op.¹⁰

Tegen het buitenhuis kwam in 1893 aan de oostzijde een magazijn met aan de noordkant aansluitende portierswoning. Het buitenhuis werd aan de noordzijde uitgebreid en

⁵ Kadastraal nr. in 1832: Tolsteeg A394.

⁶ Kadastraal nr. in 1832: Tolsteeg A364.

⁷ Benaming op bouwtekening 1893 (zie afb. 2a). Dit deel werd - vermoedelijk in 1918 - bij de naastgelegen gebouwen getrokken onder het kad.nr. 915.

⁸ Spanje, Ben van, ‘De apotheek op ‘t Steenweg, Steenweg 44’, *Steengoed*, 34(2002), 11-12.

⁹ Heslenfeld, Marianne, Karin Gaillar & Henk Nijenhuis, *De collectie Holland: Art nouveau keramiek van de NV Faience- en Tegelfabriek ‘Holland’ te Utrecht, 1894-1918*, Zwolle/Leeuwarden 2006, 15.

¹⁰ Janssen, H.J., J.M.M. Kylstra-Wielinga & B. Olde Meierink (red.), *1000 jaar kastelen in Nederland: Functie en vorm door de eeuwen heen*, Utrecht 1996, ihb. 158.

omgevormd tot ovengebouw. Aan die noordzijde kwamen een tegelmakerij, met tegelpers, een tegeldroogkamer en een glazuurkamer. Voorbij de gang aan de noordzijde zat de pateel- en grondstoffenbereiding. Daar waren ook de machinekamer en het stoomketelhuis met schoorsteen. Ten westen -aan het water - van deze nieuwe fabriek stonden vier loodsen die (van zuid naar noord gezien) dienden voor de opslag van chamotte, grondstoffen, steenkool en hout. Van deze situatie bestaan geen oude foto's, maar een afbeelding van de fabriek uit circa 1915 (afb. 15) laat de fabriek zien met de schoorsteen niet aan de noordzijde, maar aan de zuidzijde van het ovengebouw. Mogelijk heeft dit te maken met een verbouwing ten gevolge van de beslissing in 1906 om geen pateel meer te vervaardigen, maar enkel nog tegels en waarvoor en nieuwe en grotere schoorsteen aan de zuidzijde beter geschikt zou zijn. Na enkele redelijk succesvolle jaren, zorgde het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog ervoor dat de vraag wegviel en de aanvoer van grondstoffen stagneerde. In 1917 lag de fabriek stil en in 1918 werden de gebouwen voor fl. 55.000 overgenomen door Frits Loeb.

Helling

Om de fabriek vanuit de stad te kunnen bereiken liep men langs de Vaartsche Rijn via de Oosterkade die bij het huidige spoorwegviaduct overging in de Helling. Deze straat liep verder naar het zuiden om na kruising van de Hoogravense dijk op het grondgebied van de gemeente Jutphaas over te gaan in de Vaartserijnstraat. Van de weg werd wel gezegd dat die liep over 'Het Schrale Eind'. Mogelijk werd hiermee geduid op de iets hogere ligging (Houtense Vlake) die minder vruchtbaar was. Aan het begin van de Helling (nr. 1-3) stond het blokvormige 18de-eeuwse buitenhuis van de firma P. en C. Mol die hier een houthandel dreef. Dit huis is in 1936 gesloopt ten behoeve van de verbreding van de spoorweg. Bij de bouw van de spoorbrug over de Vaartsche Rijn in 1937-1938 werd ook de directe verbinding tussen de Oosterkade en de Helling onderbroken.

Iets verder naar het zuiden stond het woonhuis 'De Helling' (Helling 112) van de familie Trip (ook 'Trippenhuys' genoemd). In 1890 richtten zij een N.V. Maatschappij tot vervaardiging en levering van bouwmaterialen, v/h de Erven Trip, op met een bouwmaterialenhandel aan de Vaartsche Rijn. Hier was in 1941 ook nog een Steen- en Betonwarenfabriek. Uiteindelijk is gebied onderdeel geworden van De Boo Bouwmaterialenhandel. Als gevolg van een uitbreiding van de bouwmaterialenhandel in de jaren vijftig raakte de Helling ter plekke afgesloten.

Naast de bouwmaterialenhandel stond aan de Helling de N.V. Faience- en Tegelfabriek Westraven. Deze was in 1826 opgericht door de gebroeders Ravesteijn aan de westzijde van de Vaartsche Rijn langs de Jutfaseweg in het gebied Westraven. Hun fabriek daar brandde in 1904 af en werd toen herbouwd (nu een garagebedrijf). Kort daarop stichtte men aan de oostzijde een nieuwe fabriek onder de naam Westraven v/h Gebr. Ravesteijn, voor de productie van oud-Hollandse tegels, tegeltafels en bouw-aardewerk. Nadat de productie werd gestaakt, zijn de gebouwen in 1985 gesloopt. Wat resteert is nog een stuk muur aan de zijde van de bouwmaterialenhandel en mogelijk het gebouwtje Heuveloord 17. Op het terrein is tegenwoordig de glashandel Spliet & De Waal Buchsbaum gevestigd. Zuidelijk hiervan bevinden zich vier arbeiderswoningen, de watertoren uit 1905 en de dienstwoning Heuveloord 27. Tussen deze dienst-

woning en het zuidelijker gelegen Rotsoord lag een brug over een smalle, in oostelijke richting lopende wetering.

Tussen de dienstwoning en de Faience- en Tegelfabriek 'Holland' bevond zich de houtzaagfabriek 'Concordia' bestaande uit een pakhuisachtig gebouw van twee beuken met elk een afgewolfde kap (kad.nr. 915) (zie afb. 15). Dit gebouw werd later bekend als de N.V. Bergsche Houtwarenfabriek en brandde naar verluidt aan het eind van de oorlog af. In 1946 werd het gehavende gebouw door Pastoe gekocht, waarna het pakhuis in 1950 werd gesloopt ten behoeve van de uitbreiding van Pastoe.

UMS/Pastoe

Geschiedenis

De Utrechtsche Machinale Stoel- en Meubelfabriek (UMS) is ontstaan uit een kleine ambachtelijke stoelenmakerij, die Frits Loeb (1889–1959) op 13 april 1913 oprichtte ten behoeve van de bevoorrading van zijn winkel aan de Ganzenmarkt.¹¹ Frits Loeb was afkomstig uit een geslacht van Duits-joodse kooplieden. Tussen 1913 en 1918 werden in een pand aan de Oosterkade 29-30 stoelen, maar ook andere meubels, geproduceerd. Naast Loeb speelde sinds 1915 Dirk Lubertus Braakman (1885–1966) als bedrijfsleider en tekenaar/ontwerper een belangrijke rol. De meubelmakerij richtte zich op de meer gematigde 'meubelkunst' voor de bevolkingsgroepen die zich betere meubels konden permitteren. Die behoefte aan meubels was zo sterk dat er in 1917 38 werknemers in dienst waren en in 1929 meer dan 200. In 1918 verhuisde de fabriek van de Oosterkade verder zuidwaarts naar de opgedoekte N.V. Faience- en Tegelfabriek 'Holland' aan het Rotsoord (kad.nr. 918, Rotsoord 3). De ligging aan de Vaartsche Rijn was ideaal voor de aan- en afvoer van materialen.

Het aangekochte fabriekscomplex 'Holland' bestond uit verschillende in 1893 opgetrokken gebouwen. Aanvankelijk volgden alleen wat kleine aanpassingen, zoals de bouw van een ketelhuis in 1918, een mothok in 1920, een tweede mothok in 1921 en in 1928 een drooghok tegen het ketelhuis. Het complex werd echter al snel te klein. In 1926 werd architect Albert Kool (+1937) ingeschakeld voor het ontwerp van een betonnen fabrieksgebouw (gebouw 8) ter plaatse van de vier opslagloodsen van de oude tegelfabriek aan de zijde van het water.¹² Zijn medewerker P. van der Wart was de projectarchitect. De betonconstructie werd in 1927 uitgevoerd door aannemer P. Ebbinge uit Enschede (afb. 17). De vormgeving van dit gebouw was expressionistisch (ook wel Amsterdamse School genoemd). Tevens werd geheel omgeschakeld op elektriciteit en stoom werd enkel nog gebruikt voor de verwarming (afb. 18). Een tweede uitbreiding volgde in 1927 in de vorm van een langgerekt gebouw aan de zuidzijde, met aan de oostkant - aan de kant van de Helling (Rotsoord) - een portierswoning (Rotsoord 5). De vormgeving hiervan was iets strakker expressionistisch. In 1931 werd door Kool een uitbreiding gemaakt voor de lijmerij die tegen de fabrieksschoorsteen uit circa 1906 werd gebouwd.

¹¹ Vreeburg, Guus & Hadewych Mertens, *UMS Pastoe: Een Nederlandse meubelfabriek 1913-1983*, Utrecht 1983.

¹² Kool ontwierp in 1928 in expressionistische vormen het gebouw van de Rijnlandse Hypotheekbank op de hoek van de Vondellaan en de Jutfaseweg.

In de fabriek werden vooral houten eet-, zit- en slaapkamerameubelen in diverse stijlen gemaakt. In de jaren dertig van de 20ste eeuw brachten ze ook een serie buismeubelen op de markt.

Kort na het begin van de oorlog in 1940 werd de fabriek als joods eigendom onder Duits gezag gesteld en dook Frits Loeb onder. Een Duitse Verwalter en Dirk Braakman hielden de fabriek draaiende tot 1944, waarna de fabriek door de bezetter grondig werd ontmanteld. In 1945 ging het bedrijf met schoonzoon Hans Eisler en neef Frits Ullmann een nieuwe fase in. Cees Braakman (1917-1995) volgde zijn vader als ontwerper op. In 1948 koos de directie definitief en radicaal voor het eigentijdse meubel. Nieuw daarbij was onder andere het hoogfrequent buigen van gelamineerde houtsoorten (triplex, multiplex) – en het afstemmen van de vormgeving daarop en men wilde ook inspelen op de beperkte afmetingen van de gemiddelde Nederlandse woning. Doordat de meubels in het algemeen rustig en terughoudend van uiterlijk waren, pasten ze in de meest uiteenlopende situaties. Dit ‘passe partout’-principe werd verwerkt in de merknaam PasToe, waarmee de fabriek in binnen- en buitenland een grote reputatie verwierf als producent van modern meubilair.

Tijdens de wederopbouw had Pastoe het tij mee. In 1946 kochten ze de Bergsche Houtwarenfabriek (Rotsoord 1) (afb. 19). Tegen het gebouw uit 1926 werd in 1948 aan de zuidzijde een liftschacht (gebouw 8a) gebouwd (met uitgemetselde kop) naar ontwerp van P. van der Wart. Kort daarvoor was ook een stoomketel met als opschrift ‘*nr. 77, Jan F. Meursing, Amsterdam 1907*’ omgebouwd en in gebruik genomen als waterreservoir voor de sprinklerinstallatie. In 1950 volgt de wijziging van de vensters van het uit 1893 daterende bouwdeel (vml. tegelmakerij en kantoorruimte) (gebouw 5) aan de noordzijde van het ovengebouw en de aanleg van een kantoor boven de ruimte met het reservoir voor de sprinklerinstallatie en waar in 1952 nog een kleine verandering op volgt.

De eerste belangrijke grote naoorlogse uitbreiding geschiedt ter plaatse van de in 1950 afgebroken pakhuizen van de Bergsche Houtwarenfabriek en bestaat uit een drie-laagse betonconstructie die aansluit op de uitbreiding van 1926. Het ontwerp is van P. van der Wart die het bureau van Kool had overgenomen en zich kort daarop associeert met D. Blom.¹³ In 1952 gaat de bouw van dit deel van start (gebouw 11). De rooilijn aan de oostzijde maakt dat daar een afgeschuinde wand komt (afb. 20). De noordgevel staat strak tegen de wetering die daar in de Vaartsche Rijn uitkomt. Toch bleef de ruimtenood groot en bouwde men in 1953 een tijdelijke houtloods (gebouw 17). Deze loods staat op het aan de zuidzijde aangrenzende terrein van de zand- en grindhandel van de firma Kamerbeek. Bij de bouw van de loods werd gebruik gemaakt van stalen kolommen van kwadrantijzer uit circa 1915 die van elders afkomstig zijn. Ook bouwde men in 1955 een tijdelijke aanbouw aan de rechterzijde van de portierswoning uit 1927 ter uitbreiding van de slijperij.

De ruimtenood steeg dermate hoog dat de directie op 15 september 1955 een brief aan B&W van de Utrecht schreef.¹⁴ De directie gaf aan dat ze graag wilde dat - na het

¹³ Gevestigd aan de Hubert Pootstraat 1 te Utrecht. Samen ontwierpen ze in 1966 de Jeruzalemkerk aan de Troosterlaan 65 voor de Geref. kerk vrijgemaakt.

¹⁴ HUA, Archief Utrecht. Archief van het gemeentebestuur. Dossier verkoop industrieterrein aan het Rotsoord aan de Utrechtse stoel- en meubelfabriek (toegang 1007-3. inv.nr. 14320).

gereedkomen van de Briljantlaan - de Helling en het Rotsoord zouden worden afgesloten, opdat de fabriek naar het oosten zou kunnen uitbreiden. Het betoog werd kracht bijgezet met de dreiging om het bedrijf in zijn geheel te verhuizen naar Etten-Leur, *‘waar thans enige flinke bedrijven worden opgericht, biedt tegen zeer voordeligen voorwaarden terreinen en gebouwen aan voor industrieën, die zich daar willen vestigen’* (waaronder Tomado). Uiterlijk op 1 oktober 1956 zouden de terreinen ten oosten van Rotsoord voor bebouwing beschikbaar moeten zijn. Ook schrijven ze: *‘Wij menen te mogen opmerken, dat de opruiming der huizen aan het Rotsoord binnen afzienbare tijd toch onvermijdelijk is, omdat deze niet meer aan redelijke wooneisen voldoen en in het kader van de krotopruiming toch verwijderd zouden moeten worden ..’*. Gedoeld werd op het blokje woningen Rotsoord 4-22 dat in 1942 door de gemeente van Mijndelief was aangekocht. In november 1955 gaat de gemeente akkoord om de woningen te slopen, het Rotsoord daar ter plekke te verleggen en ook de wetering aan de noordzijde aan Pastoe te verkopen (om deze te kunnen overkluizen).

Van der Wart & Blom maken in mei 1956 al een ontwerp voor een nieuwe fabriek met in het verlengde van de uitbreiding van 1952 een tweelaags fabrieksgebouw met op de derde laag een kantoordeel. Aan de oostzijde, langs de rechtgetrokken Rotsoord kwam de langgerekte fabriekshal met voor een deel daarop een kantoorgedeelte. Ook kwam aan die zijde in een glazen gevel de nieuwe ingang (afb. 8).

Om onbekende redenen ging dit ontwerp niet door en werd er in 1956 gekozen voor een voortzetting van de drielaagse fabriekshal naar het oosten. Dit deel werd wel tot ruim twee meter noordelijker gebouwd, waarmee de wetering overkluisd raakte (gebouw 12). De ingang kwam aan het rechtgetrokken Rotsoord, maar nu in de vorm van een open plaats, afgesloten door een hek. Tussen plaats en portierswoning verrees een tweebeukige machinehal (gebouw 13) met een klein tussenlid met ingangspartij naar de loods uit 1927 (gebouw 10). Vanwege de vorm van de constructie met zijn lichtopening op het noorden wordt het een pantoffelschaaldak of schelpsheddak genoemd. De berekening van de constructie werd gemaakt door het Civiel-ingenieursbureau Bish & Partners N.V. te 's-Gravenhage en de uitvoering geschiedde door het Aannemersbedrijf Jurriëns. Bij de betonconstructies was adviseur P.F. van der Kleij uit Leiden betrokken. Aan de zijde van het Rotsoord kwam een kunstwerk in betonreliëf, gemaakt door Jan van Luijn (1916-1995), docent aan Artibus te Utrecht. De betonnen letters UMS aan de kant van de Vaartsche Rijn dateren van 22 augustus 1956. Tot de ombouw behoorde ook de bouw in 1957 van een nieuw trappenhuis (gebouw 15) aan de westzijde van de binnenplaats in de hoek tussen het gebouw uit 1893 en 1957, eveneens naar plannen van Van der Wart & Blom. Tussen de nieuwe uitbreiding en de machinehal kwam een luchtbrug (gebouw 16) en tevens werd toen de oude fabrieksschoorsteen en een deel van de oude lijmerij verwijderd. Aan de noordzijde tegen de begane grond van de uitbreiding uit 1952 kwam ter afsluiting van deze bouwcampagne de aanbouw van een lakhok (gebouw 14) die als een overkluizing over de wetering geplaatst werd (afb. 21).

De laatste grote bouwcampagne vond plaats in 1968-'69. Het architecten- en ingenieursbureau G. Aling en H.J. van den Bogaard uit IJsselstein maakte een aantal plannen. De tijdelijke loods uit 1953, waarvan gedacht was dat die uiterlijk 1958 zou moeten

verdwijnen, kon toch blijven staan en werd omkleed. De loods kreeg daarbij een dakbedekking van stramitplaten met blauwe leislag, ondersteund door extra gordingen, topgevels bekleed met gesatineerde eternit golfplaten, voorgevel met klinkers zoals bij de bestaande gevelmuren van de machinehal, achter- en zijgevels van B2-blokken, een houten schuifdeur met hechthout bekleed en vensters met draadglas. Ook de portierswoning werd verbouwd. De oude cycloon voor houtzaagsel werd vervangen door een hoge mottoren met aangrenzend nieuw ketelhuis (gebouw 18).¹⁵ Op de mottoren werden de letters 'PASTOE' aangebracht. Ook is in dit proces de kop van de ernaast gelegen liftschacht uit 1948 verwijderd.

In de jaren zeventig ontstond een zekere tweeslachtigheid in de collecties, die tot dan toe zo coherent waren geweest. Het bedrijf bracht enerzijds meer exclusieve meubelen van hoge kwaliteit, maar wilde anderzijds ook een nieuw en jong publiek bedienen, dat behoefte had aan goedkoper en minder uitgesproken meubilair. In 1976 werd Pastoe overgenomen door textielgroothandel Weijers en grondig afgeslankt. Van complete meubelfabriek werd omgeschakeld tot montage en afwerken van meubels. Van de ruim 300 medewerkers ging men terug tot circa 40.

In 1979 volgde de introductie van de 'Amsterdammer' een rolkast naar ontwerp van Aldo van den Nieuwelaar die sindsdien erg populair is geworden. Het is een voorbeeld van de huidige Pastoe-collectie die niet langer louter functionele gebruiksvoorwerpen omvat, maar ook meubels die zich gedragen als autonome beeldende objecten in de ruimte. Pastoe richt zich niet meer, zoals in het verleden, op een zo breed mogelijke binnenlandse markt, maar op een relatief klein segment van de internationale markt. Onder de nieuwe leiding van Harm Scheltens werd in 1982 gestart met het Dutch Design Center waartoe de tweede en derde bouwlaag van de uitbreiding uit 1952/1957, alsmede die bouwlagen van het 1926 deel in gebruik zijn genomen. De fabriek bevindt zich enkel nog op de begane grond. Ten behoeve van de aparte ontsluiting van het Dutch Design Center is op de zuidoostelijke hoek van de uitbreiding uit 1957 een aparte ingang aangebracht. Dit geschiedde in 1989 naar plannen van het adviesbureau ing. C.G. Koot en is uitgevoerd door aannemersbedrijf J. Lamoré uit Zeist.

Constructie

Van de gebouwen verdienen enkele constructies extra aandacht. Het gaat onder meer om de 'overhoekse' balken in de oudste fase, de 'ijzeren bekapping van het ovengebouw' en de 'pantoffelschalen in fuséebeton'.

In het laat-17de-eeuwse deel van het gebouw bevindt zich tussen begane grond en verdieping een opmerkelijke constructie in de vorm van overhoeks geplaatste balken die in de muur opliggen en met getorste muurankers zijn verankerd (afb. 22). Deze ongebruikelijke constructie komt wel vaker voor, maar dan in combinatie met gemetselde troggewelfjes ertussen. Het draaien van de balk met 45 graden maakt dat het de aanzet biedt voor de tussenliggende gewelfjes. Die gewelfjes waren doorgaans gemetseld ter ondersteuning van een bovengelegen natuurstenen vloer. Een voorbeeld hiervan uit de 16de eeuw is Markt 13 te Den Bosch.¹⁶ Ook in het buitenhuis het Nijenhuis

¹⁵ Archief Pastoe. Bestek 65.46, 7 juni 1968.

¹⁶ Drunen, A. van, *'s-Hertogenbosch: Van straat tot stroom*, Zwolle/Zeist 2006, 89.

bij Heino uit circa 1690 zijn degelijke balken aangetroffen. Opmerkelijk, en vooralsnog onverklaarbaar, is het feit dat de balken in het Utrechtse geval geen gewelfjes dragen en ook aan de bovenzijde horizontaal zijn afgevlakt. Bij nadere beschouwing blijken er in totaal nog tien van deze overhoekse balken te zijn. Bij latere verbouwingen zijn enkele van deze balken vervangen door gewone rechthoekige. Bij de trapaveling zijn drie van deze balken doorbroken en deels aangevuld door middel van een smalle hoge balk met aan beide zijden daar tegenaan een schuin kantstuk gespijkerd. Naar de reden voor de bedoeling van deze constructie in de vorm van overhoekse balken blijft het gissen.

Als tweede bijzonderheid is er de ijzeren bekapping in het ovengebouw die heel karakteristiek voor de constructie uit 1893. De kapconstructie in de vorm van een vakwerk heeft een flauwhellende driehoekige vorm met een horizontale onderrand. De vulling wordt gevormd door vijf hangers (verticalen) en daartussen diagonalen die naar het midden van de constructie wijzen (zogenoeten vallende diagonalen). Dat de hangers exact verticaal staan is het kenmerk van wat een Engels spant wordt genoemd.¹⁷ Het vakwerk is opgebouwd uit hoekijzers die op de knooppunten door middel van zogeheten schetsplaten zijn vastgeklonken. Er zijn geen bouten zichtbaar en dat betekent dat de spanten in hun geheel over de ruimte zijn geplaatst en niet in twee delen zijn aangevoerd en nadien aan elkaar gezet, zoals in de 20ste eeuw vaker het geval is. De constructie is voor die tijd karakteristiek maar niet uitzonderlijk. Oorspronkelijk had het ovengebouw een hoger opgaande lichtkap in de nok met dakstroken en ramen aan de zijkant (afb. 2b). Nu valt licht binnen in de vorm van stroken gedekt met doorzichtige platen. Deze zijn echter secundair en op enig moment aangebracht, vermoedelijk in de jaren zestig van de 20ste eeuw.

Voor de kapconstructie is gebruik gemaakt van staal en dat geldt ook voor de onder-slagbalk die in het lokaal voor de droging (gebouw 4) de houten balkconstructie draagt. Deze onderslagbalk wordt op zijn beurt gedragen door twee gietijzeren kolommen met een kolomkop die de bovenflens van de I-balk draagt. De combinatie van stalen balk en gietijzeren kolom voor de op druk belaste delen is kenmerkend voor constructies uit die tijd.

Een derde vermeldenswaardig element van de staalconstructie bevindt zich in de tijdelijke loods voor houtopslag uit 1953. Daarbij is gebruik gemaakt van stalen vakwerkspanten die geklonken zijn, maar in het midden ook bouten hebben. Net na de oorlog werden de spanten nog wel in de fabriek geklonken en nog niet gelast (zoals later het geval werd), en vervolgens in twee delen ter plekke gemonteerd. Een tweede element van deze constructie is de ondersteuning in de vorm van zogeheten kolommen van kwadrantijzer (afb. 23). Stalen kolommen van kwadrantijzer zijn een relatief kort voorkomend fenomeen dat samenhangt met het goedkoper worden van welijzer (staal) ten opzichte van gietijzer. Tot circa 1900 werden voor de op druk belaste constructie-onderdelen (kolommen) gietijzer gebruikt en voor de op trek (buiging) belaste onderdelen het duurdere welijzer of staal in de vorm van gewalste profielen. Aan de andere kant van de tijdschaal komen kolommen van kwadrantijzer (die door Wattjes onder

¹⁷ Bakker, P., *Ijzerbouw: Handleiding tot het construeeren van eenvoudige ijzerconstructies*, Amsterdam 1923 (tweede druk), 170-171 en Veen, H.J. van der, *Ijzerconstructies: Het construeeren enz. van ijzeren kolommen, balken, trappen, gebouwen, vakwerken, kapgebinten enz.*, Amsterdam 1919 (vierde druk; eerste 1905).

de geconstrueerd ijzeren kolommen gerekend worden¹⁸) na circa 1925 steeds minder voor. Oorzaken daarvoor zijn het steeds duurder worden van klinknagelverbindingen ten opzichte van lasverbindingen en het toepassen in relatief eenvoudige constructies van (ontimmerde) breedflensbalken als kolommen. In de periode circa 1900- ca. 1925 werden kolommen van kwadrantijzer regelmatig toegepast, met als belangrijkste periode 1910-1915.¹⁹ In het geval van Pastoe is voor deze loods gebruik gemaakt van een partij van elders aangevoerde kolommen. Dit hergebruik kan gezien worden als een opmerkelijk en kenmerkend onderdeel in een periode waarin flinke materiaalschaarste heerste.

Over de betonconstructies van de meerlaagse fabrieksgebouwen uit de periodes 1926-'27, 1952 en 1957 is in principe niet veel meer te zeggen dan dat het voor die tijd gebruikelijke constructies zijn met kolommen die een raamwerk van balken ondersteunen met wat zwaardere balken in de lengterichting en kleinere haaks erop. In de constructie uit 1927 is het door deze balken gedragen vloervlak 24 cm dik. Bij oudere betonconstructies zijn deze vloervlakken vaak dunner en wordt de vloer ondersteund door meerdere vloerbalken. Bij de betonconstructie uit 1927 is gekozen voor een dikere vloer en minder vloerbalken. Dat brengt met zich mee dat er meer beton gebruikt moet worden, maar daar staat tegenover dat de bekistingsconstructie minder ingewikkeld (en dus goedkoper) kan worden. In die zin is de constructie uit 1926-'27 kenmerkend voor zijn tijd, en zijn die van 1952 en 1957 een verdere uitwerking daarvan. Bij beide laatstgenoemde constructies is echter wel voor de dakvloer gebruik gemaakt van een bimsbetondak (lichtbetondak) van 11,5 cm. Deze bimsbetondelen werden prefab aangevoerd en tot dakvloer verwerkt.

De belangrijkste constructie van het fabriekscomplex is de machinehal uit 1957 die is uitgevoerd in de vorm van '*gedeeltelijke Pantoffelschalen in Fusee-beton*', waarvan de berekening in maart 1957 werd gemaakt door ir. E.J.A. Corsmit van het civiel-ingenieursbureau Bish & Partners N.V. te 's-Gravenhage.²⁰ Hoewel de term pantoffelschaal wordt gebruikt gaat het wiskundig gezien om zogeheten conoïdeschalen, of in de woorden van Corsmit: '*De gewelven bestaan elk uit een serie naast elkaar geplaatste paraboolbogen van gelijke overspanning, doch met verlopende porring*'.²¹ Het zijn twee keer veertien schalen die op deze wijze, als een variant op de sheddakconstructie, voor gelijkmatige lichtinval uit het noorden zorgt. Het enige, vooralsnog bekende, andere voorbeeld van een dergelijke constructie met conoïdeschalen werd in 1966 toegepast bij het Stevinlaboratorium II van de Technische Hogeschool Delft. Deze inmiddels gesloopte constructie kende echter hogere paraboolvormen en was uitgevoerd in gelamineerd hout (afb. 24).²² Ondanks het feit dat er nog geen uitputtend onderzoek naar

¹⁸ Wattjes, J.G., *Constructie van gebouwen*, Amsterdam 1931 (tweede druk), deel 6, 97-114. Ze worden in 1941 niet meer vermeld bij Potma, A.P. & J.E. de Vries, *Staalconstructies: Theorie, berekening en uitvoering*, Amsterdam 1941.

¹⁹ Veen, 246-248. Vgl. Oosterhoff, J. (red.), *Bouwtechniek in Nederland 1: Constructies van ijzer en beton: Gebouwen 1800-1940: Overzicht en typologie*, Delft 1988, 138-139.

²⁰ Ir. Eduard John August Corsmit (1916-1976) in 1938 als civiel-ingenieur in Delft afgestudeerd was in 1957 een partner van Bish en Partners, maar ging in 1961 bij NV Elementum prefab beton fabriek te Maassluis werken en richtte in 1963 zijn eigen 'Raadgevend ingenieursbureau ir. E.J.A. Corsmit BV' op.

²¹ Archief Pastoe. Bestek F 1623, Nieuwbouw te Utrecht UMS, p. 3.

²² Hengeveld, D.J., *Het gelamineerde hout in Nederland: De geschiedenis van de Nemahö*, Delft 1979, 139.

gedaan is kan wel gesteld worden dat de vorm van de constructie bijzonder is voor fabriekgebouwen uit de wederopbouwperiode.²³

De constructie zelf is eveneens opvallend, maar in die tijd wel gebruikelijker. Het pantoffeldak werd uitgevoerd door de Nederlandse Fusée Céramique Mij N.V. “Nefumij” te Breda²⁴; een hierin gespecialiseerd bedrijf (Nederlands Octrooi no. 60752). Om een lichte dakconstructie te maken werd gebruik gemaakt van zogeheten fusées. Een fusée is een geribd, kruikvormig element, gebakken van Limburgse klei met een werkende lengte van 28 cm en een diameter van 8 cm (afb. 25). Op een gestelde, verrolbare steunconstructie (formeel) wordt een laag vrij natte specie ter dikte van ruim 2 cm gestort. De goed natgemaakte fusée’s (40 stuks per m²) worden 1 cm in deze specie gedrukt en tegelijk een kwartslag gedraaid. De voeg tussen de fusées is 1 cm. Wanneer enkele rijen fusées gelegd zijn, worden deze onder de rei afgewerkt met specie van dezelfde mengverhouding. De wapening wordt aangebracht tussen de fusées in de lengterichting. Gewerkt wordt in banen van 54 cm breed (6 rijen fusées), bij Pastoe bestaat elke schaal uit zes van deze banen (36 fusées). Als de constructie klaar is kan de mal na 36 uur verharding gelost worden.²⁵ Bij de bouw werd voor de bekisting gebruik gemaakt van een stalen bekisting met zogeheten ‘Bish-liggers’. ‘Deze gepatenteerde ligger kan op snelle en eenvoudige wijze in elke straal gebogen worden als hulpconstructie voor de bekisting’.²⁶ In totaal werden bij Pastoe volgens tekening 67.400 hele en 1.275 halve fusées toegepast.

Iedere schaal heeft een werkende breedte van 382,5 cm, en dat is drie keer de h.o.h.-afstand tussen het stelsel van trekstangen dat van muur tot muur loopt en met een wartels op spanning wordt gebracht. De randbalken aan weerszijden, waarin de trekstangen verankerd zijn, hebben een maat van 30 x 55 cm en de balk in het midden van 45 x 55 cm. De bogen zelf bestaan uit een onderrand met een porring van 140 cm boven de trekstang en de bovenkant van de bovenrand op 300 cm. Dit leidt tot een sikkelvormige lichtopening, die door de constructie van de onder- en bovenrand netto maximaal een 115 cm hoge lichtopening geeft.

De uitvinding van de toepassing van ‘fusées ceramique’ is terug te voeren op de Franse architect Jacques Couëlle (1906-1996) die in 1938 te Marseille een patent verwierf op deze constructie. Naar zijn zeggen was de constructie gebaseerd op de structuur van de bamboeplant met zijn diverse geledingen en zijn sterkte door de cilindervorm. Couëlle zou later nog het Center for the Study of the Natural Structures oprichten waar hij zich verder op bionics zou toeleiden.²⁷

De constructie van fuséedaken werd gedurende de wederopbouwperiode regelmatig toegepast. Er is echter nog geen overzicht van de toepassingen en ook zijn diverse gebouwen inmiddels al weer gesloopt. Een goed inzicht in de constructie gaf het inmiddels afgebroken treinstation van Arnhem uit 1954 (afb. 26 en 27). Ook bij het nog

²³ Loeff, Karel, *Fabrieksgebouwen: Categorieel onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Zeist 2006.

²⁴ Verschuyl, P.J. & O. Jelsma, *Catalogus voor de Bouwwereld 1955*, 's-Gravenhage 1955, 310.

²⁵ Eck, F.J.W. van & J.F. Bish, ‘Het Fuséedak’, *Cement*, 6(1954)15-16, 240-243 en Tesser, W.G. (sam.), *Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland (HIBIN)*, Amsterdam 1955, 277.

²⁶ Vriend, J.J., *Bouwen: Handboek voor de praktijk van het bouwen*, Deel 2, Amsterdam/Antwerpen 1955, 134-137, ijb 135.

²⁷ Luigi, Gilbert, *Jacques Couëlle, parenthèse architecturale*, Bruxelles 1995.

bestaande deel van het Arnhemse station aan de Sonsbeekzijde zijn fusées toegepast. Een ander voorbeeld was de R.K. St.-Jozefkerk te Sittard naar ontwerp van J. Huysmans uit 1952-'54 en de brandweerkazerne te Huizen (beide gesloopt). In de literatuur zijn er vermeldingen van toepassing van fuséedaken bij de recreatiehal bij het zwembad van Pernis, de Coca-Cola-fabriek in Dongen, de Heinz-fabriek te Elst, de Hero-Conservefabriek te Breda en de Muvero-fabriek aan de Stationsweg te Oostrum bij Venray (1950 naar ontwerp van de gebr. De Vries).

De voorlopige conclusie kan luiden dat het pantoffeldak van de machinehal van Pastoe om meerdere redenen bijzonder en uniek is. Zowel wat betreft de vorm van het dak met zijn conoïdeschalen, als om de toepassing van fusées.

BESCHRIJVING

Situering

Het complex van de stoel- en meubelfabriek UMS/Pastoe maakt deel uit van een gebied met industriële bedrijvigheid begrensd door de spoorlijn aan de noordzijde, de Briljantlaan aan de oostzijde, de Diamantweg aan de zuidzijde en aan de westzijde de Vaartsche Rijn met aan de overzijde van het water de Jutfaseweg. Het complex van UMS/Pastoe staat op de oostelijke kade van de Vaartsche Rijn en ligt direct aan het water (afb. 1).

Aan oostzijde grenst het complex aan de straat Rotsoord, die van de Diamantweg recht doorloopt naar de straat Heuveloord. Oorspronkelijk liep de straat Rotsoord schuin in de richting van de Vaartsche Rijn, maar is omstreeks 1955 rechtgetrokken tot aan het Heuveloord. Deze oorspronkelijke rooilijn is in het huidige gebouwencomplex nog te herkennen (afb. 16). Direct ten noorden van het complex staat de onlangs geres-taureerde watertoren uit 1906 (Heuveloord 27) (afb. 28).

Korte algemene beschrijving

Het complex van de stoel- en meubelfabriek UMS/Pastoe bestaat uit een groot aantal gebouwen die in verschillende perioden tot stand zijn gekomen. De kern van het complex wordt gevormd door een hoge hal (gebouw 2) onder een zadeldak (gedekt met golfplaten) gebouwd in 1893 ter plaatse en met gebruikmaking van delen van het laat-17de-eeuwse buiten Rotsenburg als onderdeel van een faience- en tegelfabriek. Tegen de hal werd een tweelaags bouwdeel (gebouw 5) aangebouwd dat hiermee onder één dak werd gebracht. Aan de westzijde van dit gebouw ligt een smalle hal (gebouw 1) onder een zadeldak, eveneens een restant van het buiten Rotsenburg. In het verlengde daarvan staan een tweetal hallen (gebouwen 3 en 4) uit 1893 onder een doorlopend gedrukt zadeldak. Aan de zuidzijde van de grote hal bevindt zich een klein gebouw (gebouw 7) thans onder een plat dak en aan de noordzijde, een thans geheel ingebouwd bouwdeel (gebouw 6), die beide ook uit 1893 dateren. Ten westen van de gebouwen uit 1893 ligt parallel aan het water een grote rechthoekige enigszins taps toelopende drielaags hal (gebouw 8) onder een plat dak gebouwd in 1926-1927. Ten zuiden hiervan staat het in 1969 gebouwde ketelhuis met hoge mottoren (gebouw 19) beide onder een plat dak. Aan de zuidzijde ligt haaks op het water over nagenoeg de volle breedte van het terrein een loods (gebouw 10) onder een plat dak met ingebouwd hoger woonhuis (gebouw 9) , aan de straat Rotsoord, uit 1927. Ten zuiden hiervan staat een loods met zadeldak gebouwd in 1953 (gebouw 18). Aan de noordzijde van het complex bevindt zich een grote hal (gebouwen 11 en 12) , eveneens over de volle breedte van het terrein, van drie bouwlagen onder een plat dak, die in twee fasen (in 1952 en 1957, zoals ook zichtbaar in de dakbedekking) tot stand is gekomen. Aan de noordzijde maakt het oostelijk deel een sprong, waar een voormalige weterring is overkluisd. Tegen het westelijk deel bevindt zich hier een smal eenlaags bouwdeel (gebouw 14) onder een plat dak uit 1957. Aan de oostzijde van het complex parallel aan de straat Rotsoord staat een grote

rechthoekige hal (gebouw 13) met een dubbel sheddak uit 1957, aan de noordzijde grenzend aan een binnenplaats gedeeltelijk ingevuld met bebouwing (trappenhuis, kantoorruimte en luchtbrug, gebouwen 15, 16 en 17).

Gebouwen

NB Voor de nummering van de gebouwen zie de faseringsplattegrond op p. 29.

Gebouw 1 (restant van het buiten Rotsenburg, eind 17de eeuw)

Smal (3,60 m) rechthoekig gepleisterd pand van twee bouwlagen onder een zadeldak gedekt met nieuwe gesmoorde pannen (afb. 29). Het gebouw is een restant van het buiten Rotsenburg dat bij de bouw in 1893 van de faience- en tegelfabriek naar ontwerp van W.J. van Vogelpoel (afb. 2a-c) is behouden en in het nieuwe complex is opgenomen. Volgens tekening was de begane grond als gang bestemd en de verdieping als een van de twee schilderskamers. Laat-17de-eeuws zijn nog de noord-, west- en zuidgevel en de balklaag met een gedeelte van de vloerdelen van de verdiepingsvloer. De oostelijke zijmuur en kapconstructie zijn in 1893 tot stand gekomen.

De westgevel is zeven venstertraveeën breed. Op beide verdiepingen is het middelste venster breder en lager dan de andere vensters en de plint springt aan de buitenzijde iets uit (afb. 30). Volgens de bouwtekening uit 1893 hebben hier, in ieder geval, op de begane grond deuren gezeten. De vensters zijn alle vernieuwd waarbij de dagkanten gedeeltelijk zijn uitgebroken²⁸ en al het houtwerk is vernieuwd. De gevels zijn hierna opnieuw gepleisterd. De hardstenen lekdorpels lijken te zijn hergebruikt en/of op hun kop teruggeplaatst.

Op de begane grond staan de gebouwen 1 en 2 in open verbinding met elkaar. De muur (oostzijde) met gebouw 2 (uit 1893 is op de begane grond weggebroken en wordt opgevangen door wat een betonnen balk lijkt, maar ook een beklede ijzeren balk kan zijn op ijzeren kolommen. Op de vloer liggen pantsertegels. Bijzonder is de balklaag van de verdiepingsvloer bestaande uit overhoeks geplaatste en boven afgevlakte balken waarop deels brede delen (afb. 34). Bij de later ingebrachte raveling zijn de balken samengesteld uit hoge balken met driehoekige zijstukken er tegenaan. In totaal zijn er tien van deze balken bewaard gebleven. Ter plaatse van de middentravee zijn ze vervangen door gewone balken. Aan de zuidzijde daarnaast bevindt zich een dichtgezette raveling die nog tot de eind-17de-eeuwse fase kan behoren (afb. 35). De balken en vloerdelen (onderzijde) zijn geverfd (afb. 22).

Het zuidelijk deel van de begane grond is waarschijnlijk in de jaren tachtig van de vorige eeuw afgescheiden als portaal met daarin een moderne stalen trap naar de verdieping. In de zuidgevel van het portaal bevindt zich een rondboogdoorgang met zwaar uitgevoerde deur, mogelijk oorspronkelijk een buitendeur.

Op de verdieping zijn de muren met uitzondering van de westelijke zijmuur waarin vensters opgenomen grotendeels gepleisterd. De vensteropeningen zijn recent gewijzigd en het houtwerk is vernieuwd. Op de oostelijke zijmuur zijn op het pleisterwerk sporen

²⁸ Van binnenuit gezien is v.l.n.r. van venster 1 de linker dagkant niet uitgebroken en de rechter dagkant wel, van venster 2 de linker niet en de rechter wel, van venster 3 beide niet, van venster 4 (middelste) helemaal uitgehakt, venster 5 linker dagkant wel en rechter niet; venster 6 beide niet en venster 7 ook beide niet.

aanwezig van een lambrisering in imitatie granito (in spattechniek) (afb. 36). Aan de noordzijde bevindt zich een houten trap naar gebouw 3. Deze trap komt niet voor op de tekening uit 1893 (afb. 32). De treden zijn bekleed met linoleum (afb. 33). Hoewel hier en daar beschadigd is dit linoleum met bloempatronen bijzonder en uniek. Het gaat om een vroeg soort linoleum dat gemaakt werd door met zeefdruktechniek of stempels in een aantal procesgangen een kleurig patroon op een laag basislinoleum aan te brengen en dit er vervolgens in te persen. Met dit sjabloonlinoleum konden ook tapijten en kokosmatten geïmiteerd worden. Ze waren vooral populair tussen 1890 en 1914. Omdat de trap niet op de tekening van 1893 staat, kan trap en linoleumbekleding stammen uit de tijd van de aanpassing tot enkel tegelbakkerij (rond 1906) of van de verbouwing tot UMS (1918). Aan de zuidzijde is een nieuw trapgat gemaakt met een moderne stalen trap naar beneden. Op de oude houten vloerdelen ligt een moderne parketvloer.

De ruimte is overdekt met een ziende kap voorzien van een eenvoudig driehoekspant en gordingen. Oorspronkelijk bevond zich hieronder een gestuct plafond (gelet op de aanwezige sporen) (afb. 31).

Gebouw 2 (ovengebouw 1893)

Rechthoekig gedeeltelijk gepleisterd, bakstenen gebouw bestaande uit een hoge open ruimte over twee verdiepingen onder een zadeldak met ziende kap met een geklonken ijzeren spantconstructie, gebouwd in 1893 naar ontwerp van architect W.J. van Vogelpoel (afb. 37). Oorspronkelijk beschikte het dak over verhoogde lichtstroken voor lichttoetreding, thans zorgen doorzichtige plastic golfplaten voor lichtinval. De hal was oorspronkelijk het ovengebouw van de faience- en tegelfabriek en is thans als productieruimte in gebruik. In de hal zijn alle muren gepleisterd.

De zuidelijke muur en een gedeelte van de oostelijke zijmuur dateren uit de late 17de eeuw en behoren nog tot het oude buitenhuis Rotsenburg. Deze muurdelen zijn aan de buitenzijde gepleisterd (afb. 38).

In de westelijke zijmuur is op de begane grond een balk op ijzeren kolommen aangebracht ter hoogte van de overgang van gebouw 2 naar gebouw 1, die de bovengelige (gemeenschappelijke) muur tussen beide bouwdelen ondersteunt. In de oostelijke zijmuur zijn op de begane grond grote doorbraken naar gebouw 13 (1957) aangebracht (afb. 40). Op de verdieping zijn enkele (soms dichtgezette) vensteropeningen zichtbaar. De betonnen draagconstructie van gebouw 13 staat tegen deze muur aan. Aan de noordzijde van de hal bevindt zich een tweelaags bouwdeel met kantoorruimten onder één dak met de hal, dat bij de bouw van de hal in 1893 als tegelmakerij en kantoorruimte was bedoeld (gebouw 5, zie daar). Boven deze ruimte bevindt zich een dichtgezette en slecht toegankelijke zolder, waarin naar verluid nog sporen te vinden zijn van een dubbel zadeldak met rondhouten sporen (vanwege de moeilijke toegankelijkheid kon dit deel niet bezocht worden) (afb. 39).

Gebouw 3 (fabrieksruimte 1893)

Rechthoekig van baksteen opgetrokken gebouw, oorspronkelijk bestaande uit een begane grond en een verdieping onder een zadeldak met ziende kap en houten verdiepingsvloer, gebouwd in 1893 naar ontwerp van W.J. van Vogelpoel. Circa 1950 werd het pand verhoogd met een verdieping waarbij een betonnen balk in de zijgevels (afb. 42) en houten balklaag voor de houten vloer van de tweede verdieping werd aangebracht en

de ziende houten kapconstructie (houtkleur) werd hergebruikt (afb. 46). Gebouw 3 en het tegelijkertijd met een verdieping verhoogde aangrenzende gebouw 4 werden onder één doorlopend dak gebracht gedekt met asfaltpapier (afb. 44).

Op de eerste verdieping bevinden zich vensters met gietijzeren ramen (1893) (afb. 48) en op de tweede verdieping vensters met samengestelde houten ramen (ca. 1950) (afb. 41).

Op de begane grond zijn de gebouwen 1, 3 en 4 met elkaar verbonden door brede niet-oorspronkelijke doorgangen. Aan de zuidwestzijde vlakbij de overgang naar gebouw 1 bevindt zich nog een dichtgezet oorspronkelijk venster met in het kozijn de duimen van de luiken. Op de eerste en tweede verdieping zijn de scheidingsmuren tussen de gebouwen 3 en 4 weggebroken. Opvallend is dat de vloer van de eerste verdieping van gebouw 3 circa 10 cm lager ligt dan de vloer van de eerste verdieping van gebouw 4 (afb. 47). Tevens zijn er op de eerste verdieping verbindingen (luchtbruggen) gemaakt tussen de gebouwen 3 en 4 en 8 waarbij oorspronkelijke vensters met gietijzeren ramen zijn herplaatst (afb. 45).

De begane grondverdieping is als productieruimte in gebruik. De bovengelegen verdiepingen als meubeltoonzaal.

Gebouw 4 (fabrieksruimte 1893)

Rechthoekig bakstenen gebouw, breder dan gebouw 3, oorspronkelijk bestaande uit een begane grond met verdieping onder een zadeldak met ziende kap en houten verdiepingsvloer, gebouwd in 1893 naar ontwerp van architect W.J. van Vogelpoel. Het gebouw was oorspronkelijk groter. Circa 1950 werd aan de noordzijde een gedeelte afgebroken t.b.v. de bouw van fabrieksgebouw 11 in 1952. In dezelfde tijd werd het pand verhoogd met een verdieping voorzien van een houten balklaag voor tweede verdiepingsvloer, echter zonder de balk in de gevel en een houten onderslagconstructie zoals bij gebouw 3, maar met een ijzeren onderslagbalk op ijzeren kolommen, zoals ook op de begane grond aanwezig is. De ziende houten kapconstructie (wit geverfd) is bij deze verbouwing ca. 1950 hergebruikt (afb. 50).

Gebouw 4 en het tegelijkertijd met een verdieping verhoogde gebouw 3 werden onder één doorlopend dak gebracht gedekt met asfaltpapier. Op de eerste verdieping bevinden zich vensters met gietijzeren ramen (1893) en op de tweede verdieping vensters met samengestelde houten ramen (ca. 1950) (afb. 49).

Op de begane grond zijn de gebouwen 1, 3 en 4 met elkaar verbonden door brede niet-oorspronkelijke doorgangen. Op de eerste en tweede verdieping zijn de scheidingsmuren tussen de gebouwen 3 en 4 weggebroken (afb. 51). Opvallend is dat de vloer van de eerste verdieping van gebouw 4 circa 10 cm hoger ligt dan vloer van de eerste verdieping van gebouw 3. Tevens zijn er op de eerste verdieping verbindingen (luchtbruggen) gemaakt tussen de gebouwen 3 en 4 en 8, waarbij oorspronkelijke vensters met gietijzeren ramen zijn herplaatst.

De begane grond verdieping is als productieruimte in gebruik (afb. 52). De bovengelegen verdiepingen als meubeltoonzaal en vergaderruimte.

Gebouw 5 (fabrieksruimte 1893)

Het bouwdeel van twee verdiepingen gelegen aan de noordzijde van en onder één dak met de fabriekshal uit 1893 (gebouw 2), is gebouwd in 1893 naar ontwerp van architect W.J. Vogelpoel en bevatte oorspronkelijk de tegelmakerij en kantoorruimten

gescheiden door een gang (afb. 53). Thans is het grotendeels als kantoor in gebruik. In 1950 (maar deels ook al eerder) is de indeling op de begane grond en de verdieping gewijzigd, zijn enkele T-vensters op verdieping veranderd (zelfde type samengestelde ramen als te zien op tweede verdieping gebouw 3 en 4 uit ca. 1950) en is de topgevel (noordzijde) aangepast. Op de begane grond (zichtbaar in gebouw 2 en gebouw 13) bevinden zich nog enkele T-vensters en de brievenbus uit de bouwtijd (oorspronkelijk buitenmuur) (afb. 54). De gevels die thans binnenmuur zijn, zijn gepleisterd, die op de verdieping aan de buitenzijde zijn in schoon metselwerk uitgevoerd (afb. 55).

Gebouw 6 (ketelhuis 1893)

Dit bouwdeel dateert uit de late 19de eeuw en was oorspronkelijk voorzien van een zadeldak tussen tuitgevels, zoals ook nog te zien op oude foto's (afb. 15). Het gebouw-tje was tot 1918 als ketelhuis in gebruik (tot de bouw van een nieuw ketelhuis aan de zuidzijde, dat op zijn beurt in 1969 werd vervangen door het huidige ketelhuis). Daarna kreeg het de functie van autogarage. In plaats van het zadeldak werd bij de verbouwing in 1950 een verdieping onder plat dak aangebracht, ingericht als kantoorruimte. Enkele jaren eerder, gezien een tekening uit 1946 met een sprinklerplan van het fabriekscomplex, was de thans op de begane grond aanwezige ketel uit 1907 met opschrift 'nr. 77, Jan F. Meursing Amsterdam, 1907' omgebouwd en in gebruikgenomen als waterreservoir voor de sprinklerinstallatie (afb. 56).

Gebouw 6a (gang 1893)

Het thans nog aanwezige gangdeel op de begane grond behoort tot de aanleg van 1893 en gaf toegang tot de gebouwen 5 (tegelmakerij en kantoor) en gebouw 6 (ketelhuis) en liep vervolgens door tussen de gebouw 3 en 4. De gang had aan de oostzijde een deur naar buiten. Bij verbouwingen in 1950 zijn wijzigingen aangebracht en na 1957 met de gedeeltelijke overkapping van de binnenplaats is de gang geheel ingebouwd.

Gebouw 7 (generatorgebouw 1893)

Het gebouw onder een plat dak is waarschijnlijk een restant van het generatorgebouw uit 1893. Op verschillende oude foto's (afb. HUA, 43143, 69609, 18, 20) staat hier een eenlaags gebouw met een zadeldak afgebeeld. Het gebouw is thans in twee delen verdeeld. Een gedeelte (westzijde) met een gang in aansluiting op gebouw 1 (afb. 58) en een grotere ruimte (oostzijde) in het verlengde van de gebouw 2. In het laatste gedeelte bevindt zich tegen de zuidmuur een restant van een rookkanaal. Doorgangen in deze muur naar de loods uit 1927 (gebouw 10) zijn dichtgezet (afb. 59). Het plafond bestaat uit een enkelvoudige balklaag waarop houten delen. In het dak zijn lichtkoepels opgenomen met in de opbouw een houten schuifje (voor ventilatie) (afb. 60).

Gebouw 8 (fabrieksgebouw 1926)

Het fabrieksgebouw uitgevoerd met een constructie van gewapend beton en niet dragende bakstenen gevels naar een ontwerp uit 1926 (gebouwd 1927) van architect A. Kool bestaat uit een begane grond met twee verdiepingen onder een plat dak.

Bij de verbouwing circa 1955 werd naar plannen van de architecten P. van der Wart en D. Blom de bakstenen gevel in expressionistische vormtaal aan de zijde van de Vaartsche Rijn geverfd en versoberd (afb. 61). Op de begane grond zijn binnen de

bestaande brede gevelopeningen nieuwe deuren geplaatst (afb. 62) en op de verdiepingen zijn geheel nieuwe omlopende puien met horizontale vensterstroken boven een betonnen borstwering bekleed met kunststof platen geplaatst, qua vormgeving gelijkend op het naastgelegen gebouw uit 1952. De betonconstructie bestaat uit ranke kolommen met vellingkant en balken waarop betonnen vloeren. De vloer tussen eerste en tweede verdieping is 22/24 cm dik. Het oorspronkelijke trappenhuis van dit bouwdeel is weggebroken. Op de eerste verdieping is hier een moderne stalen trap (jaren tachtig 20ste eeuw) naar de tweede verdieping geplaatst (afb. 64).

Gebouw 8a (liftschacht 1948)

De liftschacht in 1948 naar ontwerp van architect P. van der Wart aangebouwd tegen de zuidgevel van het fabrieksgebouw uit 1926 (gebouw 8) werd in 1969 bij de bouw van het naastgelegen nieuwe ketelhuis en hoge mottoren afgetopt en buiten gebruik gesteld.

Gebouw 9 (kantoor met bovenwoning 1927)

Het pand gebouwd als dienstwoning naar ontwerp uit 1927 in sobere expressionistische vormtaal van architect A. Kool bestaat uit een begane grond met verdieping onder plat dak. Op de ontwerptekening (afb. 4) is er aan de achterzijde van dit woonhuis een hogere opbouw zichtbaar, maar het vermoeden bestaat dat dit deel niet geheel conform het ontwerp is uitgevoerd (dit deel was tijdens het veldwerk niet toegankelijk). De vensters in de voor- en zijgevel zijn gewijzigd. Op de begane grond bevond zich het kantoor van de expeditieafdeling (in gebouw 10) en op de verdieping het woonhuis. In 1969 werd naar plannen van het architecten en ingenieursbureau Aling en Van den Bogaard het interieur van het woonhuis verbouwd (afb. 11).

Aan de straatzijde bevindt zich de toegang met in de achterliggende gang de trap naar het woonhuis (afb. 65). In de loods (gebouw 10) zijn op de begane grond in de zijmuur (noordzijde) een drietal vensters van het voormalige expeditiekantoor zichtbaar en in de achtermuur (westzijde) een dichtgezette brede toegang van dit kantoor met daarnaast een deur naar de gang met de trap naar boven. De verdieping van het huis wordt door een verzwaarde balk ondersteund.

Gebouw 10 (expeditieloods en beitserij 1927)

De langgerekte loods bestaande uit een bouwlaag onder een plat dak met enkele daklichten werd gebouwd naar een ontwerp van A. Kool uit 1927 en bestond oorspronkelijk uit twee delen, expeditie aan de oostzijde aan het Rotsoord en beitserij aan de westzijde aan de Vaartsche Rijn (afb. 66). De loods is thans in drie delen verdeeld en grotendeels als opslagruimte in gebruik.

In het achterste (westelijk) deel bestaat de constructie uit houten kolommen en gemetselde pilasters tegen de zijmuren waarop houten balken rusten die het platte dak dragen. Vermoedelijk ten behoeve van een goede afwatering van het dak zijn halverwege de balken kleine wiggen aangebracht waardoor het dak in het midden iets wordt opgelicht (afb. 67). Achter in dit deel van de loods bevindt zich in de rechterzijmuur een stookgat, een restant van een ingebouwde oven, waarvan ook sporen in de vloer, en enkele dichtgezette doorgangen. De achtergevel bevat een vernieuwde ingang en een vensterpartij. De oude ingang is verkleind en nadien geheel dichtgezet (afb. 68). De linker zijgevel

bevat over de volle lengte een reeks hoog in de muur geplaatste vensters (afb. 67).

In het voorste (oostelijk) deel van de loods wordt het balkenplafond ondersteund door zware ijzeren onderslagbalken met I-profiel. In de rechterzijmuur bevinden zich brede doorgangen naar de hal uit 1957. Aan de balklaag van de loods zijn de leidingen van de sprinklerinstallatie (omstreeks 1946) bevestigd met sierbeugels. De voorgevel met entree aan het Rotsoord is gewijzigd in 1957 met de bouw een tussenlid als verbinding met de aangrenzende hal met schelpsheddak.

Gebouw 11 (fabrieksgebouw 1952)

Het gebouw met een constructie van gewapend beton en niet dragende bakstenen gevels bestaat uit een begane grond met twee verdiepingen onder plat dak (afb. 69). Het werd gebouwd naar ontwerp van P. van der Wart ter plaatse van het dubbele pakhuis van de Bergsche Houtwarenfabriek (Rotsoord 1), dat aan het eind van de oorlog door brand was verwoest. Het gehavende pand werd in 1946 door Pastoe aangekocht en in 1950 afgebroken. Bij de bouw van het nieuwe fabrieksgebouw werd tevens het noordelijk deel van gebouw 4 afgebroken (afb. 19).

De niet dragende gevels bestaan uit metselwerk in kruisverband en horizontale vensterstroken van elk vijf 4-ruits ramen geplaatst tussen vierkante kolommen van de betonconstructie. De dragende delen van de betonconstructie zijn witgeschilderd en krijgen hierdoor een extra accent (afb. 71). Aan de binnenzijde wordt de gemetselde borstwering onder de vensterstroken afgesloten door een rollaag (afb. 75). De betonconstructie bestaat uit vierkante (gevelzijde) en 8-zijdige (vrijstaand in interieur) kolommen en zware liggers. Op de begane grond en eerste verdieping zijn hierop grote in het werk gestorte platen van beton (22/24 cm dik) aangebracht met in het zicht de bekistingsporen (afb. 73). Op de tweede verdieping rust op de zware liggers de dakconstructie bestaande uit balken met dunnere platen van gasbeton. . Op tweede verdieping zijn op het plafond sporen zichtbaar van tussenwandjes bevestigd geweest aan een metalen frame. Op de aansluiting met uitbreiding uit 1957 staan op elke verdieping dubbele vierkante (oorspronkelijk gevelzijde) kolommen waarop een dubbele balk, geplaatst in de schuine lijn van de voormalige rooilijn (tot 1955). Elke verdieping is in drie beuken verdeeld. Het trappenhuis met liftschacht bevindt zich aan de zuidzijde, ingeklemd tussen een wigvormige ruimte tussen de gebouwen 8 en 11 (afb. 70). Het plafond van de schacht is van perforasteen. Naast het trappenhuis zijn op de eerste en tweede verdieping doorbraken gemaakt als verbinding tussen de gebouwen 8 en 11 ten behoeve van de hier sinds 1982 aanwezige toonzalen (afb. 74).

Gebouw 12 (fabrieksgebouw 1957)

Het bouwdeel uitgevoerd met een constructie van gewapend beton en niet dragende gevels werd in 1957 als voortzetting in oostelijke richting van de drielaags fabriekshal (gebouw 11) gebouwd naar ontwerp van P. van der Wart en D. Blom op in 1955 aangekochte percelen, en bestaat uit een begane grond met twee verdiepingen onder plat dak. Voor betonconstructies werd P.F. van der Kleij als adviseur ingeschakeld. Opvallend is dat dit deel ruim twee meter noordelijker werd uitgebouwd, waarmee de wetering aan de noordzijde grotendeels overkluisd raakte.

De niet dragende gevels zijn aan de buitenzijde bekleed met kunststofplaten met

daarboven horizontale vensterstroken. Deze vensterstroken wijken af van die in het gedeelte uit 1952. De ramen hebben geen roedenverdeling en zijn smaller van vorm (78). In het interieur is de gemetselde borstwering onder de vensterstrook afgesloten door een strekkenlaag i.p.v. een rollaag. De kunststofplaten zijn aan de straatzijde (noord- en oostgevel) glad en wit van kleur en aan de zijde van de binnenplaats (zuidgevel) geribbeld en blauw (afb. 76). Mogelijk is een gedeelte vernieuwd. Op de begane grond is de zuidgevel uitgevoerd met metselwerk van gele baksteen in zoals ook toegepast is bij de tegenovergelegen fabriekshal uit 1957 (gebouw 13). Op de begane grond in de oostgevel bevinden zich grote kanteldeuren en behoefte van de achtergelegen magazijnen (afb. 80). Het met glas ombouwde trappenhuis aan de zuidoosthoek van het gebouw is bij de verbouwing in 1989 tot stand gekomen als afzonderlijke toegang voor de toonzalen. Hierbij zijn de vloeren en oorspronkelijke gevelvulling verwijderd (afb. 79).

Op het dak is aan de soort dakbedekking te zien dat het gebouw in twee fasen (1952 en 1957) tot stand is gekomen (77). De letters UMS op het dak aan de kant van de Vaartsche Rijn dateren van 1956. De betonconstructie is samengesteld uit vierkante (gevelzijde) en 8-zijdige (vrijstaand in interieur)kolommen en liggers waarop op de begane grond en eerste verdieping platen van in het werk gestort beton (bekistingsporen zichtbaar). Op de tweede verdieping zijn de dunnere plafondplaten van bimsbeton (ca. 11,5 cm dik) toegepast (afb. 82). Halverwege staan ter hoogte van de dilatatievoeg in de gevel in de ruimte kolommen die vierkant van vorm zijn in plaats van de 8-zijdige. Per verdieping is de ruimte verdeeld in drie beuken.

Op de begane grond ontbreekt tussen twee voorste balkvakken aan de straatzijde (Rotsoord) de plafondbalk vanwege de benodigde inrijhoogte (afb. 83).

Gebouw 13 (fabrieksgebouw 1957)

Het gebouw, een tweebeukige hal, uitgevoerd met een betonnen constructie en niet dragende bakstenen gevels is in 1957 tot stand gekomen naar ontwerp van P. van der Wart en D. Blom (afb. 84).

De buitengevels (noord- en oostzijde) van gele (straat)klinker in klezorverband hebben geen dragende functie (afb. 85). In de gevel aan de zijde van het Rotsoord (oostzijde) is een betonreliëf met voorstelling van het productieproces aangebracht. Het is van de hand van Jan van Luijn (1916-1995), docent aan Artibus te Utrecht (afb. 86).

Het is een grote tweebeukige hal, waarbij elke beuk overdekt is met pantoffelschaaldak bestaande uit een reeks betonnen schalen (zie constructie) (afb. 90). De schalen van het dak rusten op een betonnen balken ondersteund door 8-zijdige kolommen (afb. 89). Aan de westzijde zijn de kolommen vlak tegen de muur van gebouw 2 aangezet (afb. 88).

In het gebouw bevindt zich aan de noordoostzijde een trappenhuis uit de bouwtijd dat in verbinding staat met de luchtbrug (bouwdeel 17, 1957) naar gebouw 12 (afb. 87).

Gebouw 14 (lakhok annex compressorruimte 1958)

Het lakhok annex compressorruimte werd in 1958 naar plannen van P. van der Wart en D. Blom aan de noordzijde tegen de begane grond van gebouw 11 uit 1952 gebouwd en vormt een overkluizing over het laatste deel van wetering aan die zijde. Het is een

langgerekt, smal gebouwtje van één bouwlaag onder een plat dak met gevels van wit gesausde baksteen.

Gebouw 15 (trappenhuis 1957)

Het trappenhuis gebouwd in 1957 naar ontwerp van P. van der Wart en D. Blom is uitgevoerd van beton heeft een met granito beklede vloer, gestucte wanden en een betonnen cassettenplafond. De betonnen trap is met granito bekleed. Tegen de zuidwand zitten leidingen met ronde elementen met het opschrift '*Mather & Platt Ltd. Engineers, Manchester & London*'; het betreft onderdelen van de vermoedelijk kort na de Tweede Wereldoorlog aangebrachte sprinklerinstallatie in de aangrenzende ketelruimte op de begane grond (afb. 91).

Gebouw 16 (portiersloge en wacht- en spreekkamers bij entree, 1957)

De eenlaags kantoorruimte aan de westzijde van de binnenplaats tussen de gebouwen 12 en 13 is in 1957 gebouwd en bevatte oorspronkelijk een portiersloge, telefoonruimte en wachtkamer aan de ene kant van een gang en een grote spreekkamer aan de andere zijde. Vanuit deze ruimte had men ook toegang tot trappenhuis (gebouw 15) (afb. 92).

Gebouw 17 (luchtbrug/verbindingsgang tussen de gebouwen 12 en 13, 1957)

De verbindingsgang tussen de gebouwen 12 en 13, is aangelegd in 1957 naar ontwerp van P. van der Wart en D. Blom, en voert vanaf de eerste verdieping van gebouw 12 over de binnenplaats naar het trappenhuis in gebouw 13. De gang heeft een tegelvloer en een bimsbetonplafond met cassetten uit de bouwtijd (afb. 93). De oorspronkelijk open ruimte onder de verbindingsgang is in een latere fase dichtgebouwd. Bij het aansluitende bordes dat toegang tot de trap geeft, die zich al in gebouw 13 bevindt, is toegang tot een archiefruimte boven de hoogspanningsruimte eronder. De wand van die is uitgevoerd met voor die tijd karakteristiek vormgegevens lamellen.

Gebouw 18 (hergebruikte loods voor houtopslag 1953)

De loods voor houtopslag werd in 1953 bij het fabriekscomplex als tijdelijke loods gebouwd en in 1970 opnieuw omkleed naar plannen van het architecten- en ingenieursbureau G. Aling en H.J. van den Bogaard uit IJsselstein. Het zadeldak heeft bedekking van stramitplaten met asfaltbitumen, ondersteund door extra gordingen. De voorgevel is opgetrokken van klinkers en heeft een met gesatineerde eternit golfplaten beklede topgevel (conform opgave tekening 1970) (afb. 94). De achter- en zijgevels zijn van B2-blokken. Aan de rechterzijde (noordgevel) ontbreekt deels aan de onderzijde de opgemetselde muur en is in de loods de bakstenen buitenmuur van de naastgelegen loods uit 1929 (gebouw 10) zichtbaar.

Het is oorspronkelijk een oudere stalen loods (afb. 95) voorzien van een constructie met geklonken kolommen van kwadrantijzer op betonnen voet uit ca. 1915 (afb. 96), Binnen de oorspronkelijke staalconstructie van de wanden zijn houten platen aangebracht. Aan de achterzijde is in de loods een verdieping voor opslag ingebouwd.

Gebouw 19 (ketelhuis met mottoren 1969)

Het nieuwe ketelhuis met mottoren werd in 1969 gebouwd naar ontwerp uit 1965 (definitief 1969) van het architecten- en ingenieursbureau G. Aling en H.J. van den Bogaard uit IJsselstein. De ketel die in het ketelhuis staat is echter de laatste 20 jaar niet meer

in gebruik. Het ketelhuis met een grote glazen pui aan de zijde van de Vaartsche Rijn (afb. 97) doet circa zes jaar dienst als kantine (afb. 98). De mottoren is verdeeld in twee verdiepingen, beide voorzien van een plafond met een grid van ronde openingen. In de bovenste verdieping konden lange zakken worden gehangen, die om de ronde gaten passen en waardoor de lucht werd afgevoerd. De onderste verdieping is de motsilo, die met behulp van grote schroeven naar de ketel kon worden gevoerd. Op de mottoren staan de in neon verlichte letters PASTOE. De mottoren heeft thans voor zover bekend geen bestemming.

Gebouw 20 (oorspronkelijk open ruimte/gang)

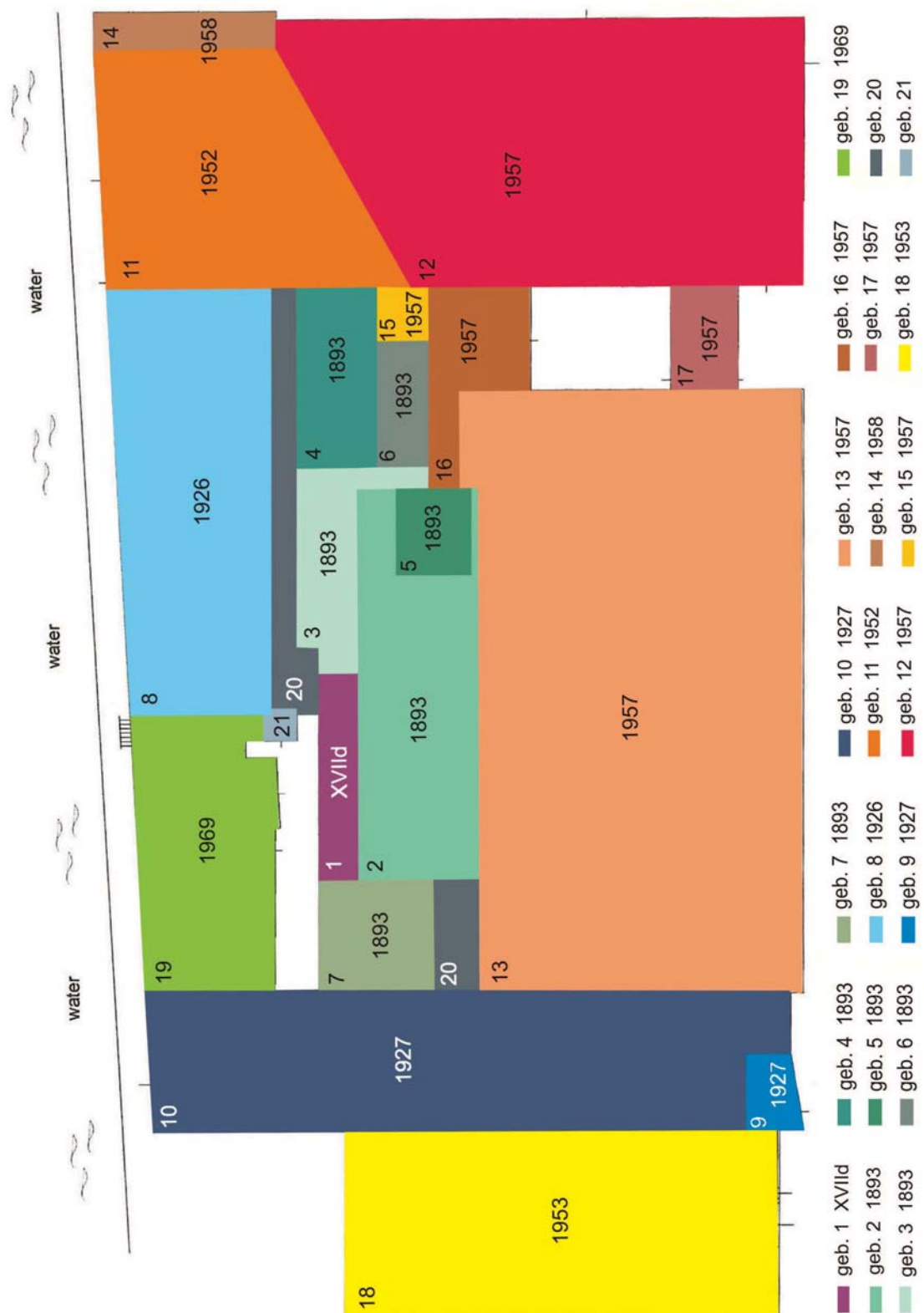
De oorspronkelijk open ruimte tussen het fabrieksgebouw uit 1926 (gebouw 8) en de gebouwen 3 en 4 (uit 1893) is op de begane grond overkapt circa 1960 en voorzien van lichtkoepels en afvoerkanalen. Boven de overkapping is een smalle open ruimte ontstaan als een lichtschacht.

Op de begane grond zijn aan de westzijde van de overdekte gang de dichtgezette (11?) vierkante vensteropeningen van het gebouw uit 1926 (gebouw 8) zichtbaar. De gevels (van gebouwen 8 en 3 en 4) boven de overkapping hebben nog wel de oorspronkelijke vensteropeningen en ramen.

Gebouw 21 (overdekte open plaats/berging, ca. 1923/1950)

Het is een eenlaags, wit gesausd bakstenen gebouwtje met tuitgevel onder een flauw-hellend glazen zadeldak uitgevoerd meteen ijzeren kapconstructie en een aan de zuidzijde aangebouwd portaal onder een plat dak van jonger datum. Oorspronkelijk was het een overdekte bergplaats zoals op een tekening uit 1923 in het kader van een technische inspectie staat aangegeven. Vermoedelijk in de jaren vijftig is de bergplaats dichtgezet en het portaal aangebouwd.

FASERINGSPLATTEGROND

WAARDESTELLING

- categorie 1: hoge monumentwaarde; behoud noodzakelijk.
categorie 2: positieve monumentwaarde; behoud wenselijk.
categorie 3: indifferente monumentwaarde; aangepaste vervanging mogelijk.

Fabriekscomplex

Stedenbouwkundig: cat. 1

Hoge monumentwaarde vanwege de functionele en markante situering aan de Vaartsche Rijn en als onderdeel van een reeks fabriekscomplexen langs de Vaartsche Rijn die eind 19de eeuw daar zijn ontstaan.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Hoge monumentwaarde als voorbeeld van een ter plaatse van het laat-17-eeuwse buiten Rotsenburg, in 1893 gebouwd fabriekscomplex voor het vervaardigen van faience voorwerpen en tegelbakkerij, in 1918 in gebruikgenomen als meubelfabriek en daartoe tussen 1926 en 1957 verschillende malen uitgebreid en vernieuwd.

Binnen het huidige fabriekscomplex zijn enkele restanten van het buiten Rotsenburg behouden, alsmede verschillende gebouwen van de in 1893 gebouwde faience-fabriek.

Gebouwen

Gebouw 1 (hal, laat-17de-eeuws / 1893)

Ensemble: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als restant van voormalig buiten dat in 1893 onderdeel van fabriekscomplex is geworden.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als restant van het laat-17de-eeuwse buiten, verbouwd tot functioneel onderdeel (gang en schilderskamer) van de faience- en tegelfabriek uit 1893.

Bouwmassa: cat. 1

Hoge monumentwaarde heeft de nog herkenbare oorspronkelijke tweelaags bouwmassa onder een zadeldak.

Draag- en kapconstructie: cat. 1 en cat. 2

Hoge monumentwaarde heeft het laat-17de-eeuwse gedeelte van de balklaag met verdiepingsvloer. Positieve monumentwaarde heeft de eenvoudige laat-19de-eeuwse kapconstructie.

Exterieur: cat. 1 en 3

Hoge monumentwaarde hebben de laat-17de-eeuwse west-, noord- en zuidgevel en de indeling van de westgevel met zeven venstertraveeën, gebaseerd op laat-17de-eeuwse

indeling. De waarschijnlijk in 1893 opgetrokken oostmuur heeft positieve monumentwaarde.

De dakbedekking van gesmoorde pannen, de bepleistering van de west- en zuidgevel en al het houtwerk van de ramen, alles is vernieuwd en heeft, hoewel mogelijk naar voorbeeld van oudere toestand, een indifferente monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 2 en cat. 3

Er zijn geen sporen behouden die een beeld geven hoe de indeling oorspronkelijk is geweest. De indeling van de begane grond en verdieping met recent ingebracht trapgat met stalen trap is indifferent.

Hoge monumentwaarde vanwege zijn zeldzaamheid heeft de linoleum trapbekleding uit circa 1906 of 1918 op de houten trap op de eerste verdieping aan de noordzijde.

Positieve monumentwaarde hebben het laat-19de-eeuwse stucwerk met sporen van imitatie granito (spattechniek) en de oude radiatoren.

Gebouw 2 (ovengebouw, 1893)

Ensemble: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als in 1893 gebouwd functioneel onderdeel (ovengebouw) van de faience- en tegelfabriek, thans als productiehal deel uitmakend van de sinds 1918 in het complex gevestigde meubelfabriek.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als restant van een laat-17de-eeuws buiten dat in 1893 verbouwd is tot ovengebouw van een faience- en tegelfabriek en thans in gebruik is als montagekamer van de meubelfabriek.

Bouwmassa: cat. 1

Hoge monumentwaarde heeft de hoge, rechthoekige laat-19de-eeuwse bouwmassa onder een zadeldak.

Draag- en kapconstructie: cat. 1

Hoge monumentwaarde heeft de geklonken ijzeren kapconstructie uit 1893.

Exterieur: cat. 1, cat. 2, en cat. 3

Hoge monumentwaarde hebben de (gepleisterde) laat-17de-eeuwse zuid- en oostgevel. De in 1893 opgetrokken geveldelen hebben een positieve monumentwaarde. Niet oorspronkelijk zijn de grote doorbraken op de begane grond in de west- en oostgevel en verschillende dichtgezette vensteropeningen.

De huidige dakbedekking van golfplaten heeft een indifferente monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 1 en cat. 3

De hoge open ruimte over twee bouwlagen onder een dak met ziende kapconstructie heeft een hoge monumentwaarde. De afwerking heeft indifferente monumentwaarde.

Gebouw 3 (fabriekshal 1893, gewijzigd 1950)***Ensemble: cat. 1***

Het gebouw heeft een hoge monumentwaarde als in 1893 gebouwd functioneel onderdeel van de faience- en tegelfabriek, thans deel uitmakend van de sinds 1918 in het complex gevestigde meubelfabriek.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als functioneel onderdeel van de faience- en tegelfabriek uit 1893, thans in gebruik als productieruimte van de meubelfabriek die hier sinds 1918 is gevestigd en als meubeltoonzaal.

Bouwmassa: cat. 2

In de jaren vijftig van de vorige eeuw is de oorspronkelijke bouwmassa bestaande uit een bouwlaag onder een zadeldak met een etage verhoogd waarbij de kapconstructie uit 1893 is hergebruikt en is het gebouw onder één doorlopend zadeldak gebracht met gebouw 4. De huidige bouwmassa van het gebouw heeft een positieve monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 2

De houten verdiepingsvloer van de eerste verdieping en de hergebruikte houten kapconstructie uit 1893 en de vloer met onderslagconstructie van de tweede verdieping uit ca. 1950 hebben een positieve monumentwaarde.

Exterieur: cat. 1, cat. 2 en cat. 3

De gevels van het gebouw dateren uit de bouwtijd (1893) met uitzondering van die van de tweede verdieping (ca. 1950) en hebben een positieve monumentwaarde. De westgevel (buitengevel) is na de bouw van gebouw 8 aan een smalle open ruimte (binnengang) komen te liggen, die waarschijnlijk rond 1960 op begane grond niveau overdekt is. In deze gevel zijn de oorspronkelijke vensteropeningen op de begane grond dichtgezet en/of gewijzigd in grote doorgangen. Op de eerste verdieping zijn de oorspronkelijke vensteropeningen met gietijzeren ramen nog aanwezig. De gietijzeren ramen van de vensters hebben hoge monumentwaarde vanwege het materiaalgebruik en als voorbeeld van ramen uit 1893. Op de tweede verdieping uit ca. 1950 bevinden zich in de west- en oostgevel grote vensteropeningen met samengestelde houten ramen. Deze ramen hebben een positieve monumentwaarde als voorbeeld van samengestelde ramen uit de jaren vijftig.

Het pleisterwerk van de westgevel (gevel is binnenmuur geworden) op de begane grond is niet oorspronkelijk en heeft een indifferente monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 3

De huidige indeling en afwerking is niet oorspronkelijk en heeft een indifferente monumentwaarde.

Gebouw 4 (fabriekshal 1893, gewijzigd 1950)***Ensemble: cat. 1***

Het gebouw heeft een hoge monumentwaarde als in 1893 gebouwd functioneel onderdeel van de faience- en tegelfabriek, thans deel uitmakend van de sinds 1918 in het

complex gevestigde meubelfabriek, die sinds 1982 deels ook in gebruik is als meubeltoonzaal.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als functioneel onderdeel van de faience en tegelfabriek uit 1893, thans in gebruik als productieruimte van de meubelfabriek die hier sinds 1918 is gevestigd en als meubeltoonzaal.

Bouwmassa: cat. 2

In de jaren vijftig van de vorige eeuw is de oorspronkelijke bouwmassa bestaande uit een bouwlaag onder een zadeldak met een etage verhoogd waarbij de kapconstructie uit 1893 is hergebruikt en is het gebouw onder één doorlopend zadeldak gebracht met gebouw 3. Tevens is het gebouw in dezelfde periode aan de noordzijde ingekort. De huidige bouwmassa van het gebouw heeft een positieve monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 2

De houten verdiepingsvloer van de eerste verdieping op een ijzeren balk en kolommen en de hergebruikte houten kapconstructie uit 1893 en de balkenvloer van de tweede verdieping ondersteund door een stalen balk op gietijzeren kolommen hebben een positieve monumentwaarde.

Exterieur: cat. 1, cat. 2 en cat. 3

De gevels van het gebouw dateren uit de bouwtijd (1893) met uitzondering van die van de tweede verdieping (ca. 1950) en hebben een positieve monumentwaarde. De westgevel (oorspronkelijk buitengevel, 1893) is na de bouw van gebouw 8 in 1926 aan een smalle open ruimte (binnengang) komen te liggen, die waarschijnlijk rond 1960 op begane grond niveau overdekt is. Op de begane grond zijn de oorspronkelijke vensteropeningen in deze gevel dichtgezet en/of gewijzigd in grote doorgangen. Op de eerste verdieping zijn de oorspronkelijke vensteropeningen met gietijzeren ramen nog aanwezig. De gietijzeren ramen hebben hoge monumentwaarde vanwege het materiaalgebruik en als voorbeeld van ramen uit 1893. Op de tweede verdieping uit ca. 1950 bevinden zich in de west- en oostgevel grote vensteropeningen met houten samengestelde ramen. Deze ramen hebben een positieve monumentwaarde als voorbeeld van samengestelde ramen uit de jaren vijftig.

Het pleisterwerk van de westgevel op de begane grond is niet oorspronkelijk en heeft een indifferente monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 3

De huidige indeling en afwerking zijn niet oorspronkelijk en hebben een indifferente monumentwaarde.

Gebouw 5 (tegelmakerij en kantoren uit 1893 aan de noordzijde van het ovengebouw waarmee het onder één dak staat)

Ensemble: cat. 1

Het gebouw heeft een hoge monumentwaarde als in 1893 gebouwd functioneel onderdeel (tegelmakerij en kantoor) van de faience- en tegelfabriek, thans deel uitmakend

van de sinds 1918 in het complex gevestigde meubelfabriek en in gebruik als kantoor.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als functioneel onderdeel van de faience- en tegelfabriek uit 1893, dat thans grotendeels in gebruik is als kantoor van de meubelfabriek die hier sinds 1918 is gevestigd.

Bouwmassa: cat. 1

De oorspronkelijke bouwmassa van twee bouwlagen onder een zadeldak heeft een hoge monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 1

De nog aanwezige houten balken van de verdiepingsvloer (?) en (niet zichtbare?) geklonken ijzeren kapconstructie uit 1893 hebben hoge monumentwaarde.

Exterieur: cat. 2 en cat. 3

De gevels dateren grotendeels uit 1893 en zijn in schoonmetselwerk uitgevoerd met uitzondering van de oostgevel op de begane grond. Dit geveldeel met getoogde vensters en brievenbus is thans binnenmuur en gepleisterd in overeenstemming met de overige binnenmuren. De gevels hebben een positieve monumentwaarde. Het pleisterwerk heeft een indifferente monumentwaarde, evenals het vernieuwde houtwerk van de ramen van de getoogde vensters.

Interieur en afwerking interieur: cat. 3

Het interieur heeft sinds de bouwtijd verschillende wijzigingen in de indeling en afwerking gehad en derhalve een indifferente monumentwaarde.

Gebouw 6 (ketelhuis 1893, verbouwd 1918 en 1950)

Ensemble: cat. 2

Het gebouw gebouwd als ketelhuis van het fabriekscomplex uit 1893 is bij verbouwingen in 1918 en ca. 1950 ingrijpend gewijzigd en fungeert thans als ketelhuis voor de sprinklerinstallatie ten behoeve van de meubelfabriek. Het gebouw heeft als oorspronkelijk functioneel onderdeel van het fabriekscomplex uit 1893 een positieve monumentwaarde.

Cultuurhistorisch: cat. 2

Het gebouw heeft als voormalig ketelhuis uit 1893 van de faience- en tegelfabriek, verbouwd tot garage en opnieuw als ketelhuis nu van een ketel voor de sprinklerinstallatie een positieve monumentwaarde.

Bouwmassa: cat. 3

De oorspronkelijke bouwmassa van een bouwlaag onder een zadeldak is door verbouwingen waarbij een verdieping onder een plat dak is toegevoegd en waarbij het gebouw geheel is ingebouwd verloren gegaan. De huidige bouwmassa heeft een indifferente monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 3

De oorspronkelijke draag- en kapconstructie is als gevolg van verbouwingen verdwenen. De huidige constructie heeft een indifferente monumentwaarde.

Exterieur: cat. 3

De oorspronkelijke gevels zijn grotendeels vervangen of weggebroken. Het exterieur heeft indifferente monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 3

Het interieur heeft indifferente monumentwaarde. Bijzonder is de omgebouwde stoomketel uit 1907 die hier staat opgesteld.

Gebouw 7 (voormalig generatorgebouw 1893)*Ensemble: cat. 2*

Het gebouw in 1893 gebouwd als generatorgebouw van de voormalige faience- en tegelfabriek heeft als functioneel onderdeel van het fabriekscomplex uit 1893 positieve monumentwaarde.

Cultuurhistorisch: cat. 2

Het gebouw heeft positieve monumentwaarde als voormalig generatorgebouw van de faience- en tegelfabriek uit 1893, thans gesplitst in een werkplaats en gang naar gebouw 1.

Bouwmassa: cat. 3

De huidige eenlaags bouwmassa onder een plat dak heeft indifferente monumentwaarde. Het oorspronkelijke zadeldak is vervangen door een plat dak.

Draag- en kapconstructie: cat. 2

De kapconstructie (1893) is verdwenen bij de bouw van een plat dak in plaats van het oorspronkelijke zadeldak. De oorspronkelijke balklaag van het plafond (zoldervloer) is hierbij voor het nieuwe platte dak gebruikt, waarbij daklichten zijn aangebracht met in de opbouw houten schuifjes. De dakconstructie met daklichten heeft positieve monumentwaarde.

Exterieur: cat. 3

De gevels zijn gepleisterd en in de westgevel is een modern samengestelde venster aangebracht en andere gevelopeningen zijn dichtgezet. Het exterieur heeft een indifferente monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 3

De ruimte is bij verbouwingen in twee delen verdeeld. Tegen de zuidmuur bevindt zich het restant van een stookplaats. Een doorgang in deze muur naar gebouw 10 is dichtgezet. Het interieur en afwerking hebben indifferente monumentwaarde.

Gebouw 8 (fabriekshal 1926)*Ensemble: cat. 1*

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als functioneel onderdeel (fabriekshal met meubelmakerij en houtloods) gebouwd in 1926 voor de meubelfabriek, die sinds 1918 in het complex van faience- en tegelfabriek uit 1893 was gevestigd.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als fabriekshal oorspronkelijk gebouwd als meubelmakerij en houtloods voor de meubelfabriek, een functie die het ten dele nog

bezit. De verdiepingen zijn thans als meubeltoonzaal in gebruik.

Bouwmassa: cat. 1

De nog oorspronkelijke bouwmassa van het gebouw bestaande uit drie bouwlagen onder een plat dak op licht gerend grondplan heeft hoge monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 1

De oorspronkelijke betonnen draagconstructie bestaande uit kolommen met liggers en vloerplaten heeft hoge monumentwaarde.

Exterieur: cat. 3

De niet dragende gevels zijn opgetrokken van baksteen. De westgevel aan de zijde van de Vaartsche Rijn oorspronkelijk uitgevoerd in expressionistische vormtaal is midden jaren vijftig gemoderniseerd en op de eerste en tweede verdieping voorzien van met kunststofplaten beklede borstweringen en horizontale vensterstroken. Op de begane grond zijn binnen de bestaande gevelopeningen nieuwe puien geplaatst. De expressionistische detaillering is hier slechts spaarzaam behouden. In 1948 is tegen de zuidelijke zijgevel een liftschacht aangebouwd en aan de noordzijde van het gebouw werd in 1952 een nieuwe hal opgetrokken. De sober vormgegeven oostgevel bevat op elke verdieping een reeks rechthoekige vensteropeningen, waarvan die op de begane grond zijn dichtgezet. De oostgevel grenst aan een smalle open ruimte (binnenplaats) tussen de gebouwen 8 en 3 en 4, die waarschijnlijk rond 1960 op begane grond niveau is overkapt, waardoor een binnengang is ontstaan.

Het exterieur heeft in de huidige toestand een indifferente monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 1

De behouden oorspronkelijke indeling van het gebouw heeft een hoge monumentwaarde. Het trappenhuis aan de oostzijde is verdwenen en is vervangen door alleen een stalen trap van de eerste naar de tweede verdieping. Deze heeft indifferente monumentwaarde. De in het zicht gelaten betonnen constructie heeft een hoge monumentwaarde.

Gebouw 9 (dienstwoning met expeditiekantoor 1927)

Ensemble: cat. 1

Het gebouw uit 1927, en ingebouwd in de gelijktijdig tot stand gekomen expeditie- en houtloods heeft hoge monumentwaarde als oorspronkelijk functioneel onderdeel (dienstwoning met expeditiekantoor) van de meubelfabriek die in 1918 in het fabrieks-complex uit 1893 werd gevestigd.

Cultuurhistorisch: cat. 2

Het gebouw heeft positieve monumentwaarde als voormalige dienstwoning met expeditiekantoor bij de meubelfabriek. De woning in het pand is geen dienstwoning meer.

Bouwmassa: cat. 2

Mogelijk is het tweelaags pand onder een plat dak aan de voorzijde opgetrokken en op gelijke hoogte gebracht met een hoger deel aan de achterzijde of het pand is niet conform het ontwerp uitgevoerd. De huidige bouwmassa van twee bouwlagen onder een plat dak heeft een positieve monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 2

De oorspronkelijke draagconstructie van houten balklagen heeft een positieve monumentwaarde.

Exterieur: cat. 3

De bakstenen gevels waren oorspronkelijk ontworpen met een sobere expressionistische detaillering. Met uitzondering van de ingangspartij ontbreekt deze detaillering. De vensters in de voor- en zijgevel zijn vernieuwd en vergroot. Het exterieur heeft een indifferente monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 2 en cat. 3

De indeling van de woning is op de verdieping in 1969 gewijzigd. De structuur van de gang met trapopgang is behouden. De behouden oorspronkelijke indeling heeft positieve monumentwaarde. De afwerking is onbekend.

Gebouw 10 (loods, 1927)*Ensemble: cat. 1*

Het gebouw uit 1927 heeft hoge monumentwaarde als oorspronkelijk functioneel onderdeel (expeditieruimte en houtloods) van de meubelfabriek die in 1918 in het fabriekscomplex uit 1893 werd gevestigd.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als voormalige expeditieruimte en houtloods bij de meubelfabriek die in 1918 in het fabriekscomplex werd gevestigd. De loods is thans in drie delen verdeeld en is deels als magazijn in gebruik.

Bouwmassa: cat. 1

De bouwmassa van het pand bestaande uit een bouwlaag onder een plat dak op rechthoekig grondplan heeft hoge monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 1

De draagconstructie bestaat in het westelijk deel van de loods uit houten kolommen en gemetselde pilasters waarop houten balken rusten die de balklaag van het dak ondersteunen en in het oostelijk deel uit pilasters met zware ijzeren liggers waarop de balklaag van het dak rust. Een verzwaarde ijzeren balk ondersteunt de verdieping van het ingebouwde woonhuis. De draagconstructie heeft een hoge monumentwaarde.

Exterieur: cat. 1 en cat. 3

De gevels zijn opgetrokken van baksteen. De lange zuidgevel bevat over de volle lengte een oorspronkelijke vensterstrook net onder de dakrand. Deze gevel heeft een hoge monumentwaarde. De oorspronkelijke west- en noordgevel zijn gewijzigd en hebben evenals de bij de bouw van het tussenlid in 1957 tussen de loods en de nieuwe productiehal (gebouw 13) nieuw opgetrokken oostgevel een indifferente monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 1

Hoewel de loods thans in drie delen is verdeeld, is aan de constructie de oorspronkelijke indeling af te lezen. Deze indeling heeft een hoge monumentwaarde.

Bijzonder is de aanwezige sprinklerinstallatie die hier met sierbeugels aan de balken van het plafond is bevestigd.

Gebouw 11 (fabrieksgebouw, 1952)

Ensemble: cat. 1

Het gebouw uit 1952 heeft hoge monumentwaarde als functioneel onderdeel (expeditieruimte en spuiterij en stoffeerderij) van de in 1918 hier gevestigde meubelfabriek, gebouwd ter plaatse van oude loodsen aangekocht voor uitbreiding van de fabriek.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als fabriekshal met expeditieruimte, spuiterij en stoffeerderij gebouwd in 1952. De begane grond verdieping is nog altijd als expeditieruimte in gebruik. De bovengelige verdiepingen zijn thans als meubeltoonzaal ingericht.

Bouwmassa: cat. 1

De bouwmassa van het gebouw bestaande uit drie bouwlagen onder een plat dak heeft hoge monumentwaarde. Het grondplan is rechthoekig met aan de oostzijde een afschuining als gevolg van een toen geldende rooilijn. Hier sluit het gebouw uit 1957 op aan.

Draag- en kapconstructie: cat. 1

De betonnen draagconstructie bestaat uit vierkante (gevelzijde) en achthoekige (interieur) betonnen kolommen en liggers waarop in het werk gestorte betonnen platen van de verdiepingvloeren (bekistingsporen zichtbaar) en gasbetonnen dakplaten. Daar waar de bouwdelen uit 1952 en 1957 op elkaar aansluiten zijn dubbele kolommen en dubbele balken toegepast. Op de begane grond zijn aan de westzijde (gevelzijde) opvallende boemerangvormige pijlers toegepast ter ondersteuning van de overkragende verdieping.

De draagconstructie heeft hoge monumentwaarde.

Exterieur: cat. 1

De niet dragende gevels bestaan uit een gemetselde borstwering met horizontale vensterstroken met vierruits ramen. Het oorspronkelijke exterieur heeft hoge monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 1

De oorspronkelijke indeling op basis van de draagconstructie is behouden en heeft een hoge monumentwaarde. De in het zicht gelaten afwerking van het beton heeft eveneens een hoge monumentwaarde.

Gebouw 12 (uitbreiding van fabriekshal 11, 1957)

Ensemble: cat. 1

Het gebouw uit 1957 heeft hoge monumentwaarde als functioneel onderdeel (expeditieruimte en overige fabrieksruiden) van de in 1918 hier gevestigde meubelfabriek, gebouwd als uitbreiding van gebouw 11 uit 1952.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft hoge monumentwaarde als fabriekshal met expeditieruimte en overige fabrieksruimten gebouwd in 1957. De begane grond verdieping is nog altijd als expeditieruimte in gebruik. De bovengelegen verdiepingen zijn thans als meubeltoonzaal ingericht.

Bouwmassa: cat. 1

De bouwmassa van het gebouw bestaande uit drie bouwlagen onder een plat dak heeft hoge monumentwaarde. Het grondplan is rechthoekig met aan de westzijde een afschuining in aansluiting op het gebouw 1952 dat een oude toen nog geldende rooilijn volgde.

Draag- en kapconstructie: cat. 1

De betonnen draagconstructie bestaat uit vierkante (gevelzijde) en achzijdige (interieur) betonnen kolommen en liggers waarop in het werk gestorte betonnen platen van de verdiepingvloeren (bekistingsporen zichtbaar) en dakplaten van bimsbeton. Daar waar de bouwdelen uit 1952 en 1957 op elkaar aansluiten zijn dubbele vierkante kolommen en dubbele balken toegepast.

De betonnen draagconstructie heeft een hoge monumentwaarde.

Exterieur: cat. 1

De niet-dragende gevels bestaan uit een met kunststof platen beklede gemetselde borstwering waarboven horizontale vensterstroken of metselwerk van gele baksteen in drieklezoorverband. De gevelplaten van de noord- en oostgevel (glad en wit van kleur) wijken af van die van de zuidgevel (geribbeld en blauw van kleur). Het omglaasde trappenhuis aan de zuidoostzijde is in 1989 ingebouwd binnen de bestaande constructie van het gebouw. De oorspronkelijke gevelbekleding is hier verwijderd. Het exterieur heeft een hoge monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 1

De indeling op basis van de draagconstructie is behouden en heeft een hoge monumentwaarde. De in het zicht gelaten afwerking van het beton heeft eveneens een hoge monumentwaarde.

Gebouw 13 (fabriekshal 1957)*Ensemble: cat. 1*

Het gebouw uit 1957 heeft hoge monumentwaarde als functioneel onderdeel (productiehal) van de in 1918 hier gevestigde meubelfabriek, gebouwd als uitbreiding van de fabriek.

Cultuurhistorisch: cat. 1

Het gebouw heeft als in 1957 gebouwde productiehal van de meubelfabriek een hoge monumentwaarde.

Bouwmassa: cat. 1

De bouwmassa van het gebouw op rechthoekig grondplan bestaande uit een bouwlaag onder een tweebeukig schelpsheddak heeft een hoge monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 1

De betonnen draagconstructie bestaande uit achzijdige kolommen en liggers die de schalen van het schelpsheddak dragen heeft een hoge monumentwaarde.

Exterieur: cat. 1

De niet dragende gevels bestaan uit metselwerk van gele baksteen in klezoorverband. Aan de oostzijde bevindt zich een betonnen reliëf, het productieproces van de meubelfabriek verbeeldend. De schalen van het schelpsheddak zijn met asfaltpapier bedekt. Aan de noordzijde van elk schaaldeel bevindt een vensterpartij met draadglas (?) die zorgen voor lichtinval in de hal. Het exterieur heeft hoge monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 1

De indeling in twee beuken op basis van de draagconstructie is behouden en heeft een hoge monumentwaarde. Deze indeling wordt versterkt door het corresponderende schelpsheddak. De in het zicht gelaten afwerking van het beton heeft eveneens een hoge monumentwaarde. Het trappenhuis aan de noordzijde behoort tot oorspronkelijke aanleg. De tegelvloer en het lamellengordijn zijn uit de bouwtijd en hebben een hoge monumentwaarde.

Gebouw 14, 15, 16, en 17

De overige kleine gebouwen of bouwdelen die tot stand zijn gekomen in 1957 zijn het lakhok annex compressorruimte (gebouw 14), het trappenhuis van de entree (gebouw 15), een ontvangstruimte met portiersloge en wachtkamer (gebouw 16) en een luchtbrug tussen gebouwen 12 en 13.

Het trappenhuis van de entree uit 1957 en de luchtbrug hebben een positieve monumentwaarde als functioneel onderdeel van de uitbreiding van de fabriek uit 1957 alsmede wat betreft de bouwmassa, betonnen constructie met cassetten plafond en bijbehorende afwerking uit de bouwtijd.

De overige genoemde bouwdelen hebben een indifferente monumentwaarde.

Gebouw 18 (hergebruikte loods ca. 1915, 1953, 1970)***Ensemble: cat. 1***

Het gebouw is in 1953 opgetrokken als tijdelijke houtloods en heeft een hoge monumentwaarde als functioneel onderdeel van het fabriekscomplex.

Cultuurhistorisch: cat. 2

De loods heeft een positieve monumentwaarde als oudere loods uit ca. 1915, die herbouwd is als tijdelijke loods, maar uiteindelijk is blijven staan en nieuw omkleed.

Bouwmassa: cat. 1

De oorspronkelijke bouwmassa van het gebouw op een rechthoekig grondplan bestaande uit een bouwlaag onder een zadeldak is behouden en heeft een hoge monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 1

De draagconstructie van geklonken kolommen van kwadrantijzer op een betonnen

voet en de geklonken ijzeren vakwerk-kapconstructie dateren uit ca. 1915 en zijn bij de bouw van de loods in 1953 hergebruikt. De constructie heeft een hoge monumentwaarde.

Exterieur: cat. 2

De gevels van de loods uit 1970 zijn opgetrokken van klinkers met een met golfplaten beklede topgevel (voor- en achtergevel) of B2-blokken (zijgevels). Het exterieur heeft een positieve monumentwaarde.

Interieur en afwerking: cat. 2 en 3.

De indeling van de loods, bestaande uit een grote open met een later ingebouwde tussenverdieping aan de achterzijde, heeft een positieve monumentwaarde. De afwerking met houtplaten heeft een indifferente monumentwaarde.

Gebouw 19 (ketelhuis met motbunker 1969)

Ensemble: cat. 1

Het gebouw uit 1969 heeft hoge monumentwaarde als functioneel onderdeel (ketelhuis met motbunker) van de meubelfabriek.

Cultuurhistorisch: cat. 2

Het gebouw heeft een positieve monumentwaarde als in 1969 gebouwd ketelhuis met motbunker van de meubelfabriek, die eind jaren tachtig buiten gebruik is geraakt en sinds zes jaar dienst doet als kantine.

Bouwmassa: cat. 1

De oorspronkelijke bouwmassa van het gebouw bestaande uit een nagenoeg vierkant, eenlaags ketelhuis onder een plat dak en aangebouwde hoge torenvormige motbunker onder een plat dak, heeft een hoge monumentwaarde.

Draag- en kapconstructie: cat. 1

De oorspronkelijk betonnen constructie is behouden en heeft een hoge monumentwaarde.

Exterieur: cat. 1

De gevels van het ketelhuis zijn opgetrokken van gele baksteen in Vlaams verband. De westgevel aan de zijde van de Vaartsche Rijn bestaat uit een glaspui over de volle gevelbreedte. De gevels van de motbunker zijn eveneens opgetrokken van gele baksteen in Vlaams verband. Het exterieur heeft een hoge monumentwaarde.

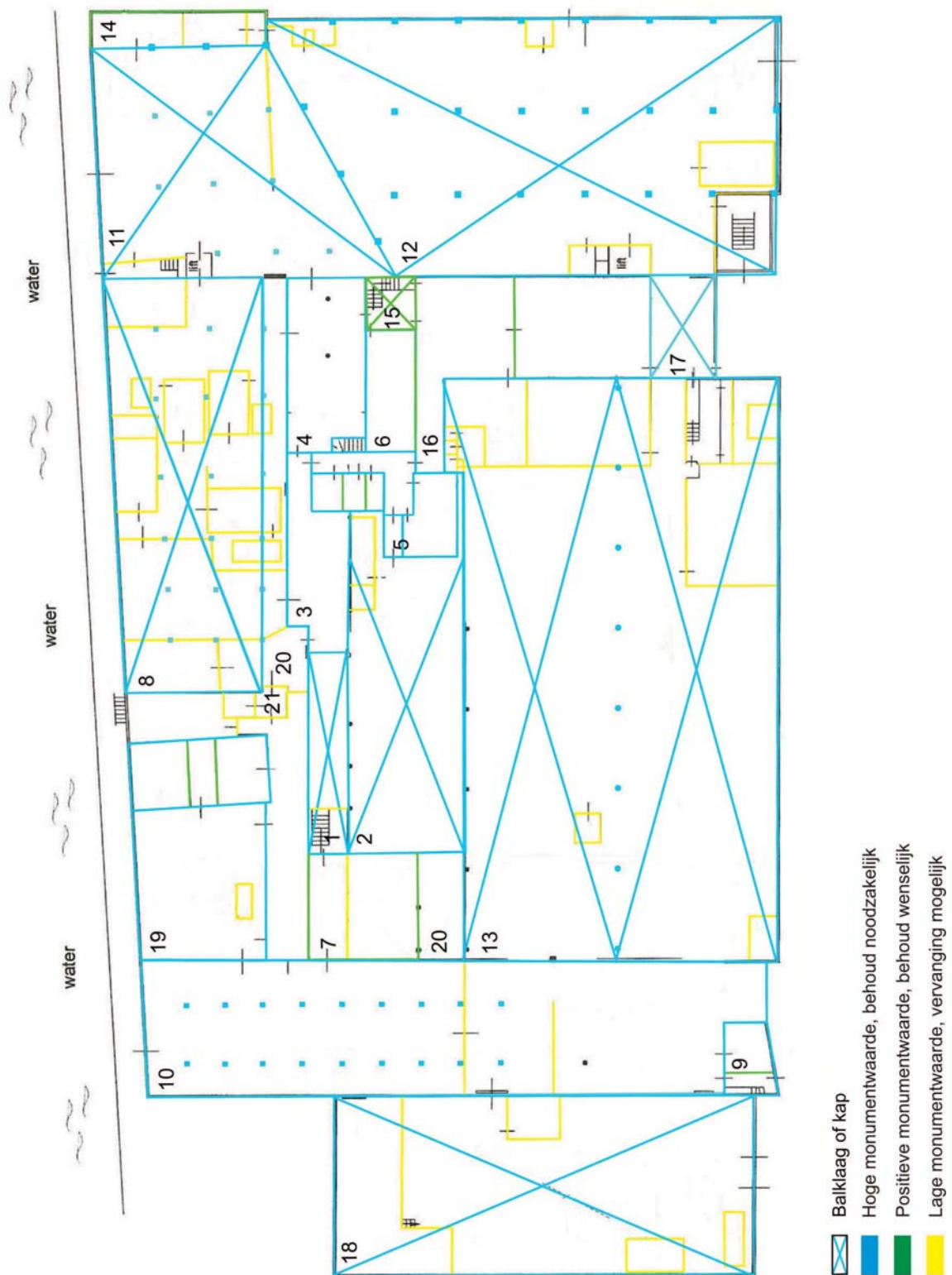
Interieur en afwerking: cat. 1

De indeling en afwerking van het ketelhuis dateert uit de bouwtijd en heeft een hoge monumentwaarde. De motbunker is in twee verdiepingen verdeeld, beide voorzien van een plafond met een grid van ronde openingen. In de bovenste verdieping konden tussen de vloer en het plafond lange zakken worden gehangen die om de ronde openingen passen en waardoor lucht wordt afgezogen. De onderste verdieping bevat een silo voor de mot. De indeling en afwerking zijn oorspronkelijk en hebben een hoge monumentwaarde.

Gebouw 20 en 21 (overdekte open plaatsen later berging, ca. 1923/1950)

De oorspronkelijk overdekte open plaats en later afgesloten en als bergruimte ingericht als functioneel onderdeel van het in 1918 als meubelfabriek in gebruikgenomen fabriekscomplex. Met uitzondering van het glazen dak heeft het gebouw geen monumentwaarde. Cat. 3.

Waardestellingsplattegrond

CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

De Utrechtsche Machinale Stoel- en Meubelfabriek UMS/Pastoe is een complex samenstel van gebouwen die dateren uit verschillende perioden en met een grote diversiteit aan functies.

De kern van het complex wordt gevormd door een restant van het laat-17de-eeuwse buiten Rotsoord dat in 1893 ingrijpend verbouwd is tot overgebouw van een N.V. Faience- en Tegelfabriek 'Holland' (na 1906 N.V. Tegelfabriek 'Holland' genoemd). Van dit buitenhuis zijn grote delen van het muurwerk in het huidige fabriekscomplex behouden, alsmede een gedeelte van de balklaag in de gebouwen 1 en 2. Er zijn bij het bouwhistorisch onderzoek geen sporen meer aangetroffen van de afwerking of het oorspronkelijke gebruik van het buitenhuis.

Behalve het in 1893 voor de faience- en tegelfabriek verbouwde restant van het buitenhuis zijn er ook diverse voor deze fabriek nieuw opgetrokken gebouwen die in het huidige complex bewaard zijn gebleven, te weten de gebouwen 3, 4, 5, 6 en 7, respectievelijk fabriekshallen, kantoorruimte, ketelhuis en generatorgebouw. Van deze gebouwen zijn de oorspronkelijke bouwmassa, draag- en kapconstructie en gevels grotendeels behouden. De indeling en afwerking is in latere fasen gewijzigd of geheel vernieuwd met uitzondering van restanten van een laat-19de-eeuwse stucwerkafwerking op de eerste verdieping in gebouw 1. Sporen van het laat-19de-eeuwse productieproces van de faience- en tegelfabriek zijn niet meer aangetroffen.

In 1918 is het gebouwencomplex verkocht en in gebruik genomen als meubelfabriek. Aanvankelijk vonden alleen enkele kleine wijzigingen plaats zoals de bouw van een nieuw ketelhuis en werd het oude (gebouw 6) als autogarage ingericht. In 1926 en 1927 werden enkele bestaande gebouwen vervangen door nieuwe grotere gebouwen die nog altijd deel uitmaken van het complex, te weten de gebouwen 8 (fabrieksgebouw), 9 (dienstwoning) en 10 (loods). De bestaande gebouwen werden verder aangepast en met name op de begane grond werden grote doorbraken gemaakt tussen de verschillende gebouwen. Van de afwerking uit die periode zijn zogeheten pantservloertegels behouden en mogelijk de linoleum trapbekleding op een trap in gebouw 1.

Van deze gebouwen (8, 9 en 10) zijn de bouwmassa, constructie en gevels grotendeels behouden. Alleen de westgevel van gebouw 8, oorspronkelijk in expressionistische vormtaal, is in de jaren vijftig van de vorige eeuw gemoderniseerd in een op de stijl van het aangrenzende gebouw uit 1952 aansluitende moderne vormtaal. Dat is in lijn met de meubels die in die tijd geproduceerd werden en die radicaal een eigentijdse moderne vormgeving kregen.

In de wederopbouwperiode na de oorlog vond een grootschalige uitbreiding van het fabriekscomplex plaats. In 1952 werd gebouw 11 opgetrokken, in 1957 uitgebreid met gebouw 12. Er ontstond een groot drielaags gebouw onder een plat dak aan de noordzijde van het complex. In het gebouw is de lijn van de oorspronkelijk schuin lopende rooilijn van de straat Rotsoord nog herkenbaar. De grote hal (gebouw 13) parallel aan de straat Rotsoord uit 1957 werd voorzien van een bijzonder sheddak (fusées). Daarnaast werden een aantal kleinere bouwdelen gerealiseerd als trappenhuis met entree

(gebouw 15 en 16) voor de nieuwe gebouwen, een verbindingsluchtbrug (gebouw 17) tussen gebouwen 12 en 13, en nog een lakhok annex compressorruimte (gebouw 14). Van deze gebouwen zijn de bouwmassa, draag- en dakconstructie en gevels behouden alsmede de indeling en delen van de afwerking, zoals de in het zicht gelaten betonconstructie met bekistingsporen, vloertegels in de gangen, granito bekleding van de trap in het trappenhuis en een lamellengordijn in het trappenhuis van gebouw 13. In 1969 werd nog een nieuw ketelhuis met grote glazen pui aan de zijde van de Vaartsche Rijn gebouwd met naastgelegen hoge mottoren. Deze is maar korte tijd in gebruik geweest. De laatste zes jaar is het ketelhuis een personeelskantine met fraai uitzicht op de Vaartsche Rijn.

Eind jaren zeventig van de vorige eeuw werd overgeschakeld van een complete meubelfabriek naar montage en afwerken van meubels. Kort daarna is een gedeelte van het complex als meubeltoonzaal ingericht, wat ertoe geleid heeft dat opnieuw doorbraken werden gemaakt tussen de verschillende gebouwen, maar nu ook op de hoger gelegen verdiepingen. Tevens is het trappenhuis in gebouw 8 weggebroken en vervangen door een stalen trap op de eerste verdieping. In 1989 is een apart trappenhuis ingebouwd in de zuidoosthoek van gebouw 12 ten behoeve van een aparte toegang tot de meubeltoonzaal.

Het huidige gebouwencomplex van UMS/Pastoe is een gegroeid complex bestaande uit zeer waardevolle gebouwen, uit historisch oogpunt gezien vanwege de verschillende functies die zij hebben gehad, maar zeker ook vanwege de veelal gave bouwmassa, vormgeving en bijzondere constructies en het materiaalgebruik van de verschillende gebouwen.

Bij herbestemming dient het karakter van de gebouwen gerespecteerd te worden en genoemde waardevolle elementen zoveel mogelijk behouden te worden.

LITERATUUR

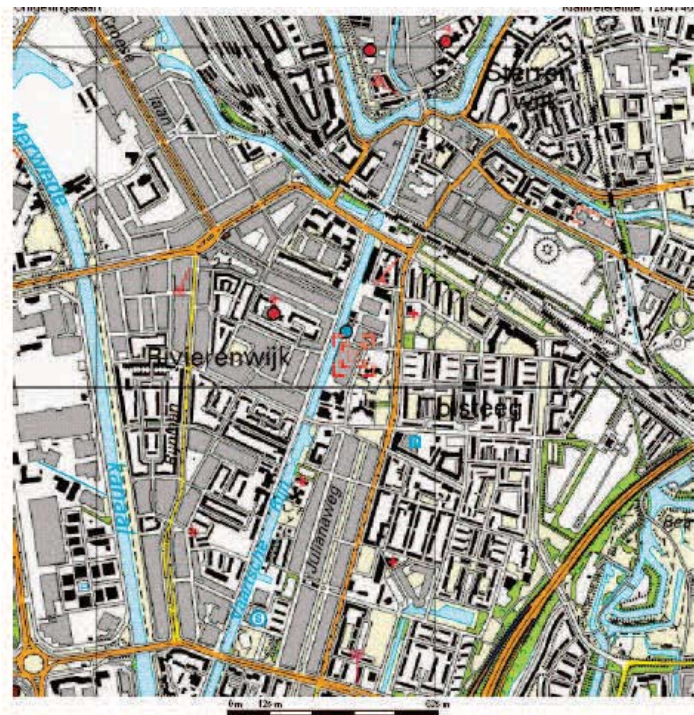
- Bakker, P., *IJzerbouw: Handleiding tot het construeeren van eenvoudige ijzerconstructies*, Amsterdam 1923 (tweede druk).
- Corten, Jean-Paul & Bert van Holst, *Op zoek naar het ruimtelijk archief van de bedrijvigheid: Een inventarisatie- en onderzoeksmethode van het 'onbekende' industrieel erfgoed*, Utrecht 1999.
- Dienst Volkshuisvesting Afdeling Bouwbeheer Sector Monumenten, *Hoograven: Cultuurhistorische effectrapportage*, Utrecht 1996 (Cher 26).
- Drunen, A. van, *'s-Hertogenbosch: Van straet tot stroom*, Zwolle/Zeist 2006.
- Eck, F.J.W. van & J.F. Bish, 'Het Fuséedak', *Cement*, 6(1954).
- Janssen, G.B., *Baksteenfabricage in Nederland: Van nijverheid tot industrie 1850-1920*, Zutphen 1987.
- Janssen, H.J., J.M.M. Kylstra-Wielinga & B. Olde Meierink (red.), *1000 jaar kastelen in Nederland: Functie en vorm door de eeuwen heen*, Utrecht 1996.
- Heering, Arien, *Rapportage Cultuurhistorie Rotsoord: Industrieel erfgoed en herbestemming langs de Vaartsche Rijn*, Utrecht 2004 (stageonderzoek).
- Heering, Arien, 'Modern, technisch en vooruitstrevend: De bedrijfsfilosofie van de Utrechtse meubelfabrikant UMS / Pastoe', *Oud Utrecht*, 77(2004)4, 90-95.
- Hengeveld, D.J., *Het gelamineerde hout in Nederland: De geschiedenis van de Nemaho*, Delft 1979.
- Heslenfeld, Marianne, Karin Gaillar & Henk Nijenhuis, *De collectie Holland: Art nouveau keramiek van de NV Faience- en Tegelfabriek 'Holland' te Utrecht, 1894-1918*, Zwolle/Leeuwarden 2006.
- Heurneman, Mieke, Bettina van Santen & Kaj van Vliet, *De Utrechtse wijken: Zuid, Tolsteeg, Hoograven, Lunetten*, Utrecht s.a.
- Hulzen, A. van, *Het Schrale End: langs de Vaartse Rijn van het Ledig erf naar Jutfaas*, Utrecht 1995.
- Loeff, Karel, *Fabrieksgebouwen: Categorieel onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Zeist 2006.
- Luigi, Gilbert, *Jacques Couëlle, parenthèse architecturale*, Bruxelles 1995.
- Potma, A.P. & J.E. de Vries, *Staalconstructies: Theorie, berekening en uitvoering*, Amsterdam 1941.
- Oosterhoff, J. (red.), *Bouwtechniek in Nederland 1: Constructies van ijzer en beton: Gebouwen 1800 1940: Overzicht en typologie*, Delft 1988.
- *Referentiekader Rotsoord: Geschiedenis, beeldkwaliteit en openbare ruimte*, Utrecht 2007 (opgesteld Nanna van der Zouw).
- Spanje, Ben van, 'De apotheek op 't Steenweg, Steenweg 44', *Steengoed*, 34(2002), 1-36.

- Tesser, W.G. (sam.), *Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland (HIBIN)*, Amsterdam 1955.
- *Utrecht in 1832. Grondgebied en eigendom*, Utrecht 2000.
- *Utrecht's nijverheid en handel in woord en beeld*, Utrecht s.a., 'De Erven H. Trip'.
- Veen, H.J. van der, *IJzerconstructies: Het construeren enz. van ijzeren kolommen, balken, trappen, gebouwen, vakwerken, kapgebinten enz.*, Amsterdam 1919 (vierde druk).
- Verschuyf, P.J. & O. Jelsma, *Catalogus voor de Bouwwereld 1955*, 's-Gravenhage 1955.
- Volkers, Kees, *20 vensters op industrieel erfgoed in de provincie Utrecht: Een cultuurhistorische verkenning*, Utrecht 2006, 62-63.
- Vreeburg, Guus & Hadewych Mertens, *UMS Pastoe: Een Nederlandse meubelfabriek 1913-1983*, Utrecht 1983 (Tentoonstellingscatalogus Centraal Museum Utrecht 22 oktober t/m 4 december 1983).
- Vriend, J.J., *Bouwen: Handboek voor de praktijk van het bouwen*, deel 2, Amsterdam/Antwerpen 1955.
- Wattjes, J.G., *Constructie van gebouwen*, deel 6, Amsterdam 1931 (tweede druk).
- Wilmer, C.C.S., *Buitens binnen Utrecht: Voormalige buitenplaatsen in de gemeente Utrecht*, Vianen 1982.

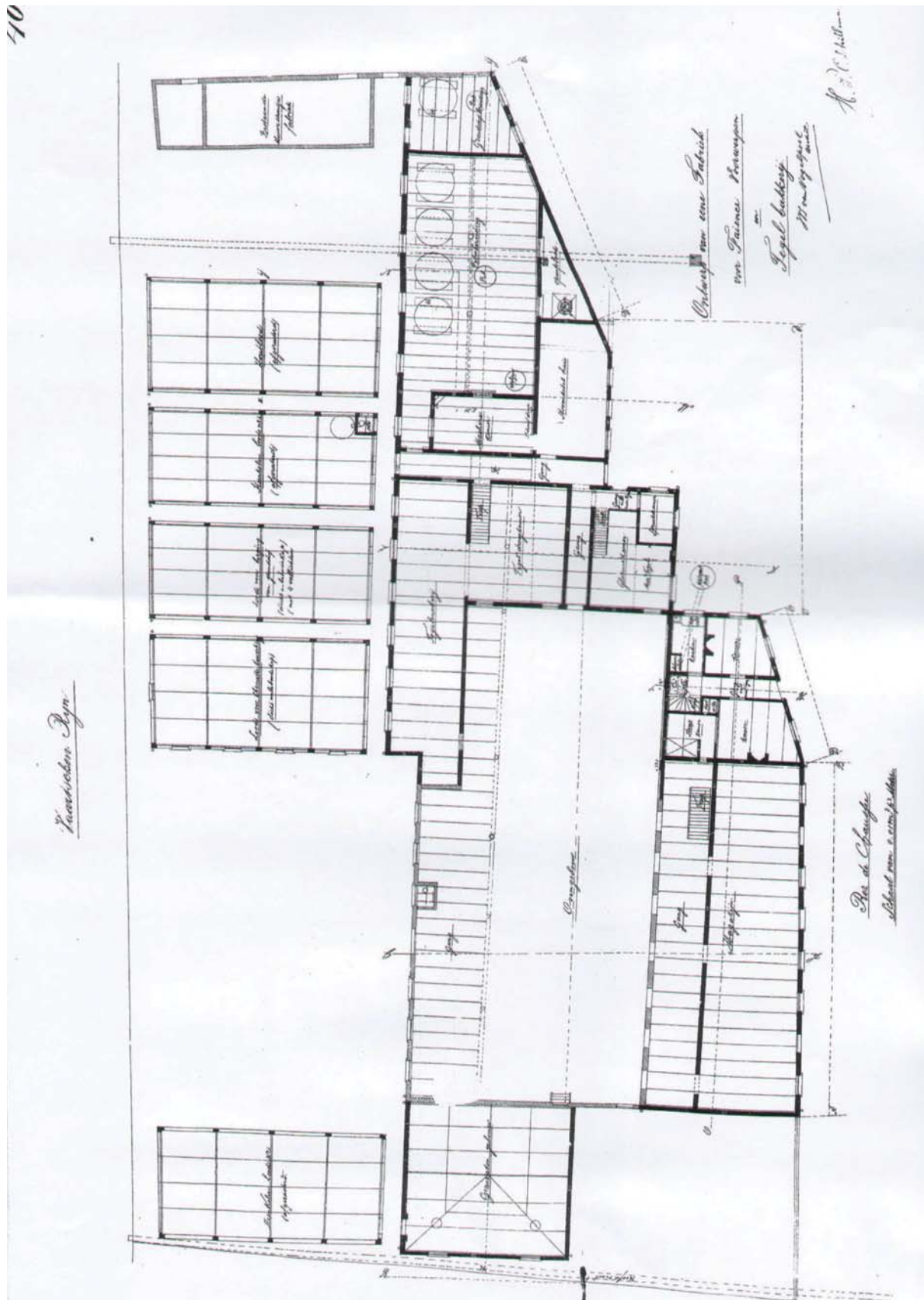
AFBEELDINGEN

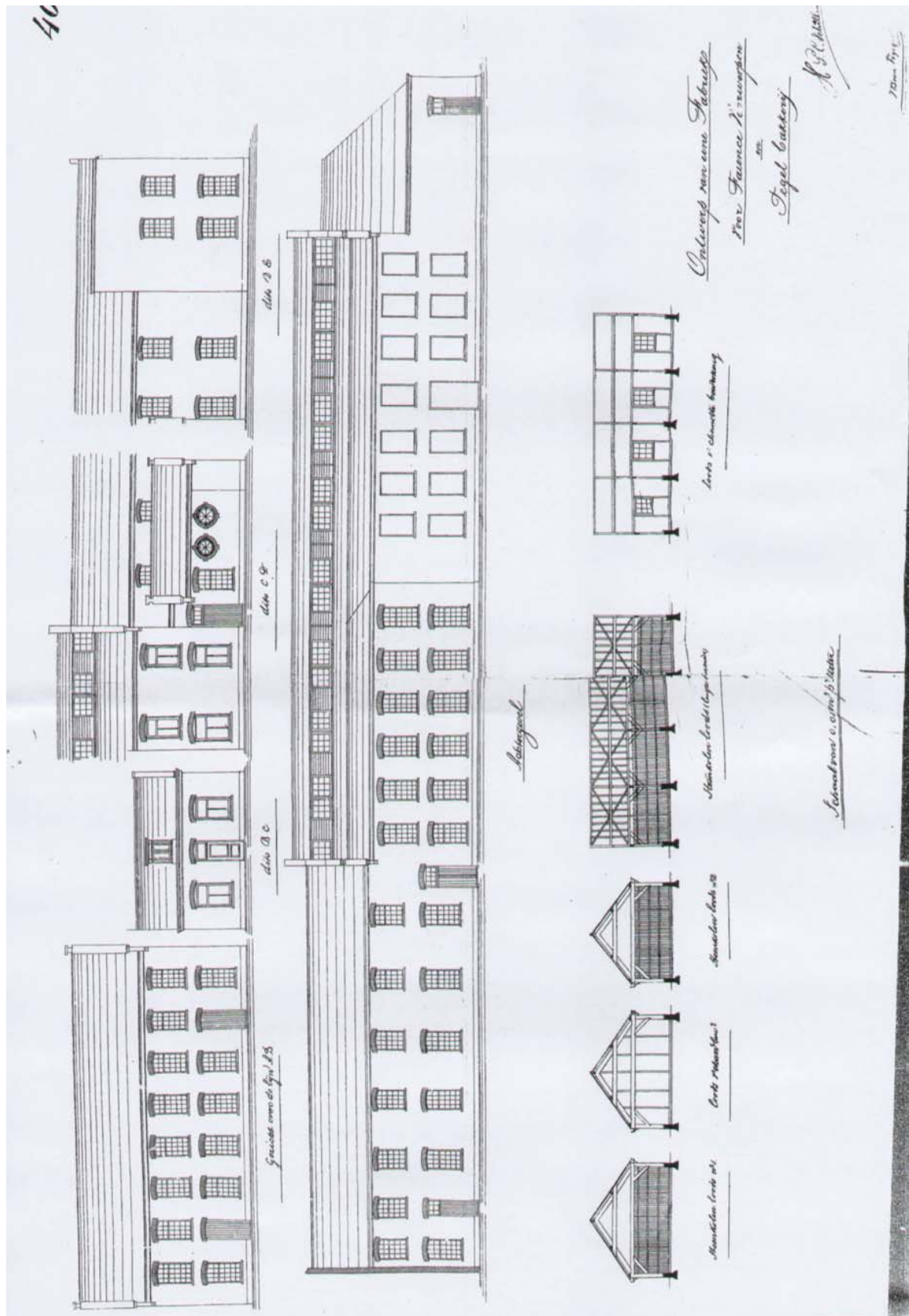
Afb. 1a Uittreksel kadastrale kaart
Rotsoord 3-5, 3523 CL, Utrecht,
Tolsteeg B, perceel 1741. De
kaart is noordgericht. (Herkomst:
www.kadaster.nl)

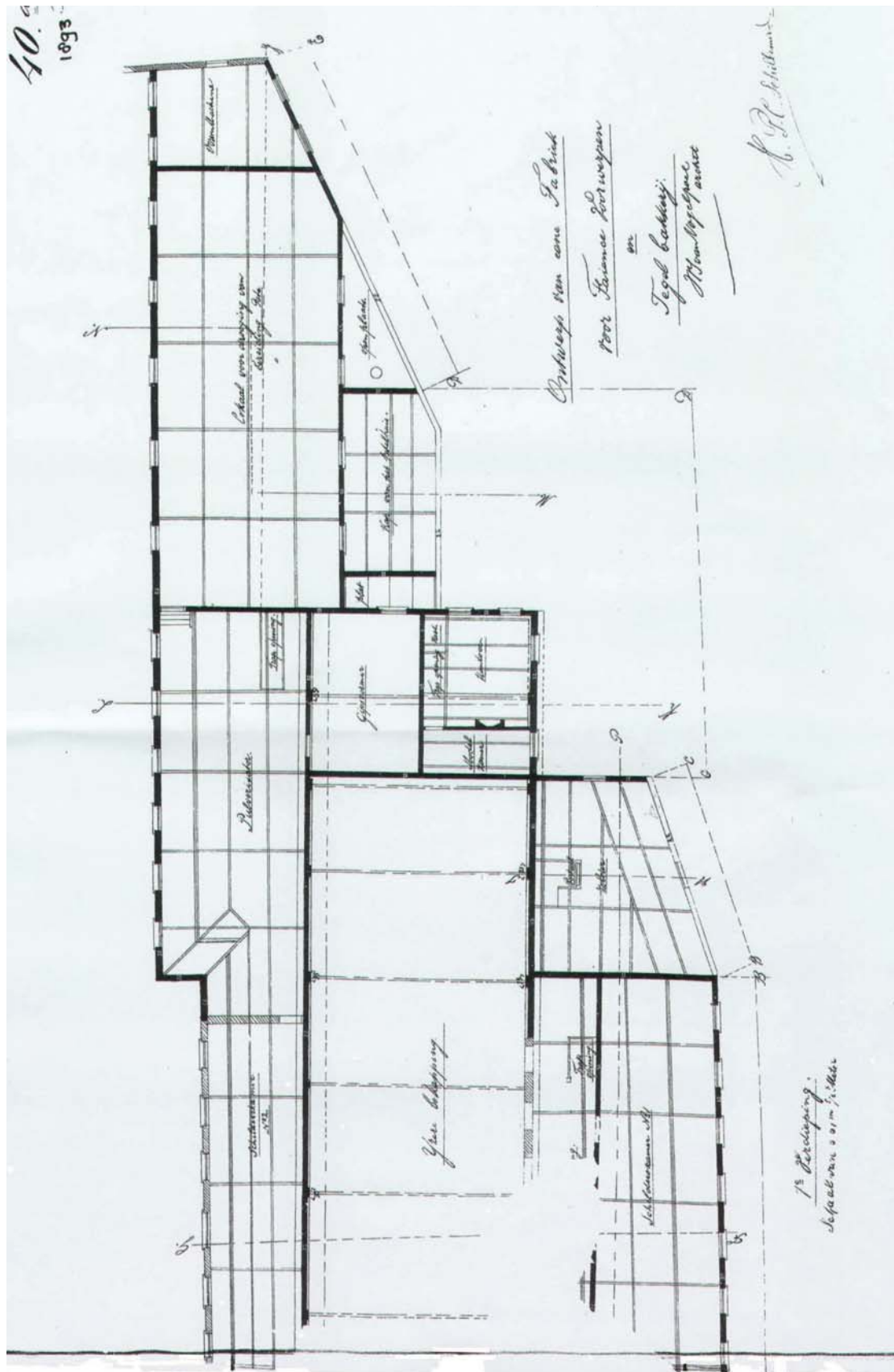
Afb. 1b Omgevingskaart Rotsoord 3-5. Het object bevindt zich centraal op de kaart. De kaart is noordgericht. (Herkomst: www.kadaster.nl)

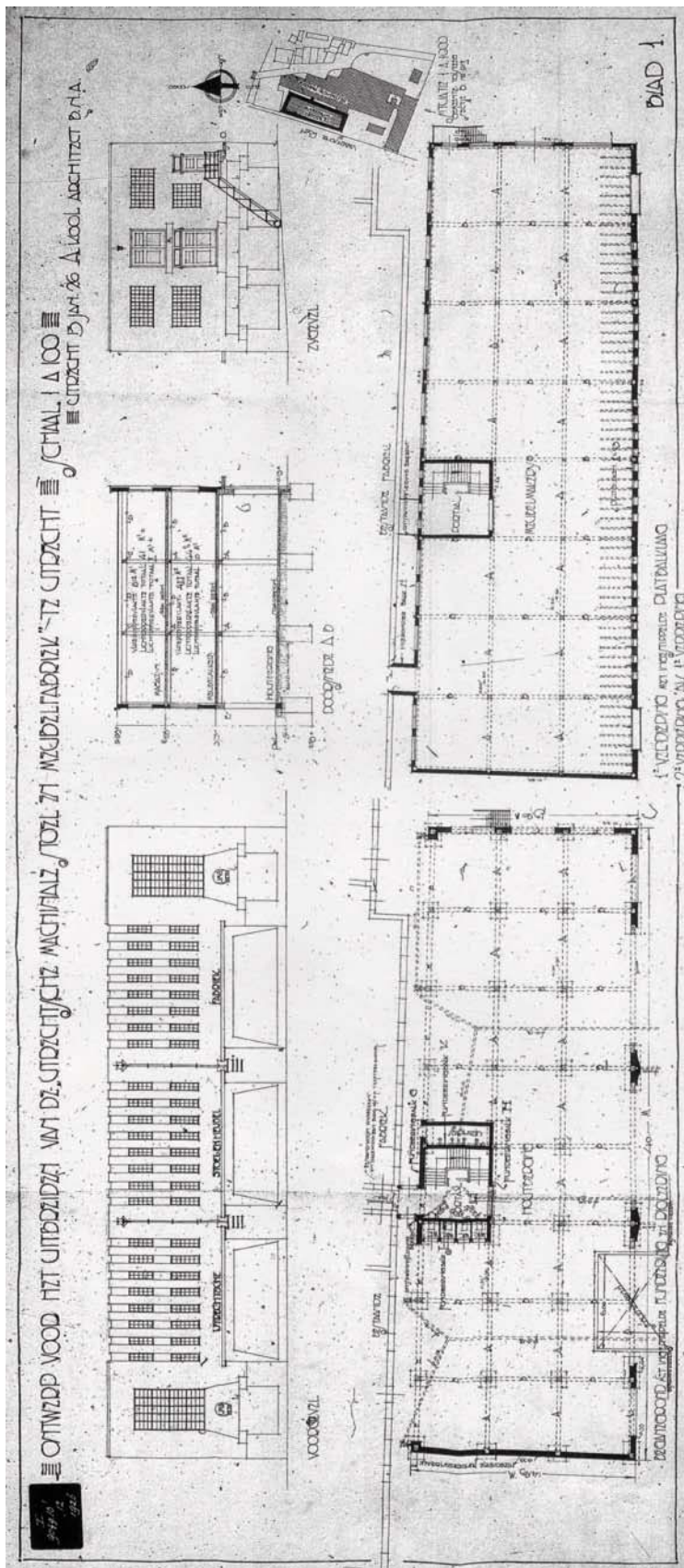
Afb. 2a Ontwerp van een 'Fabriek voor Faience Voorwerpen en Tegelbakkerij', architect W.J. van Vogelzoo, 1893. Opdrachtgever Hubertus (H.P.C.) Schillemans. Blad 40b: plattegrond begane grond. (Herkomst: HUA)

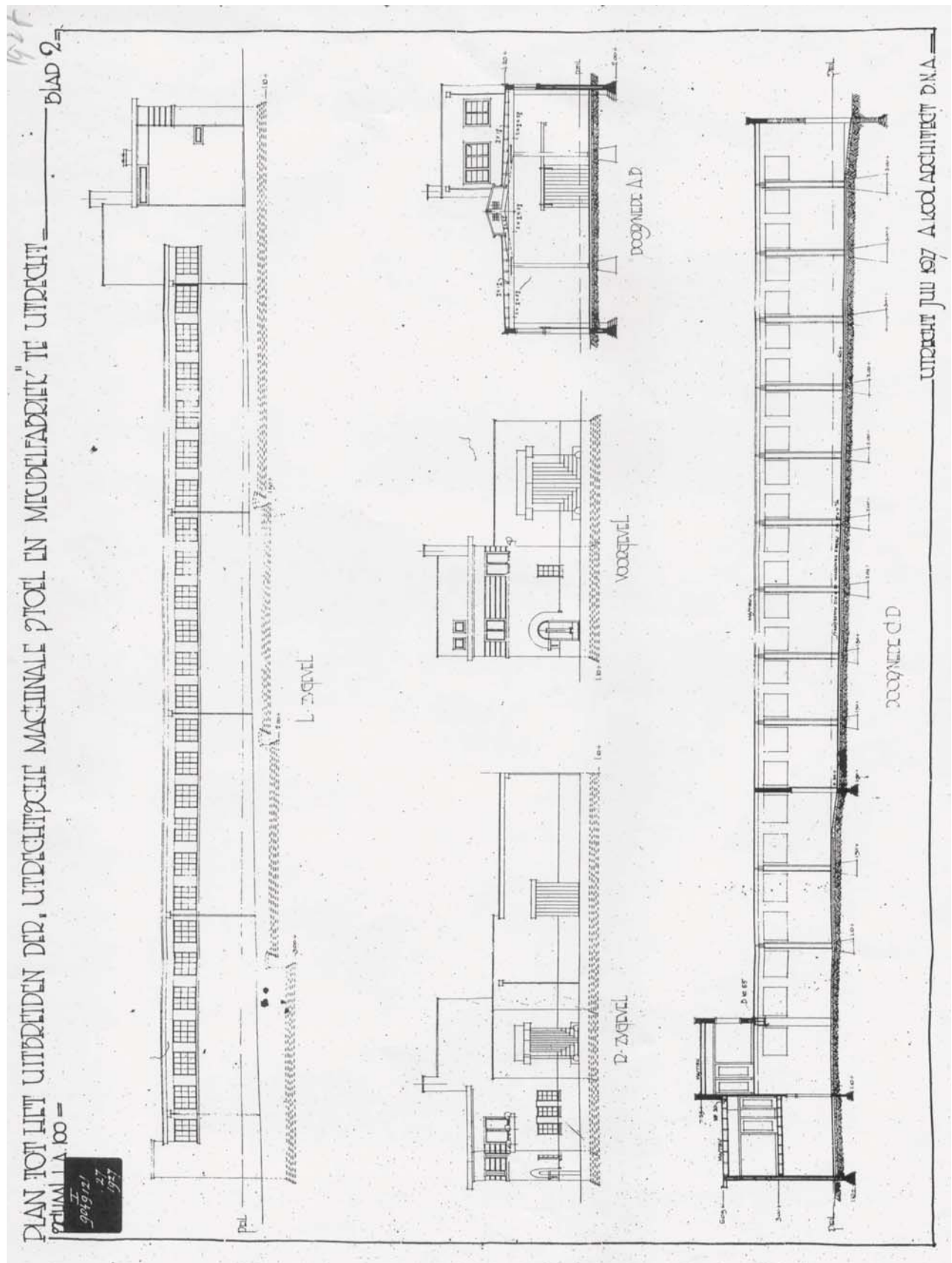
Afb. 2b Ontwerp van een 'Fabriek voor Faience Voorwerpen en Tegelbakkerij', architect W.J. van Vogelzoo, 1893. Oudarchitectuur Hubertus (H.P.C.) Schillemans. Blad 40c: gevels en doorsneden. (Herkomst: HUA)

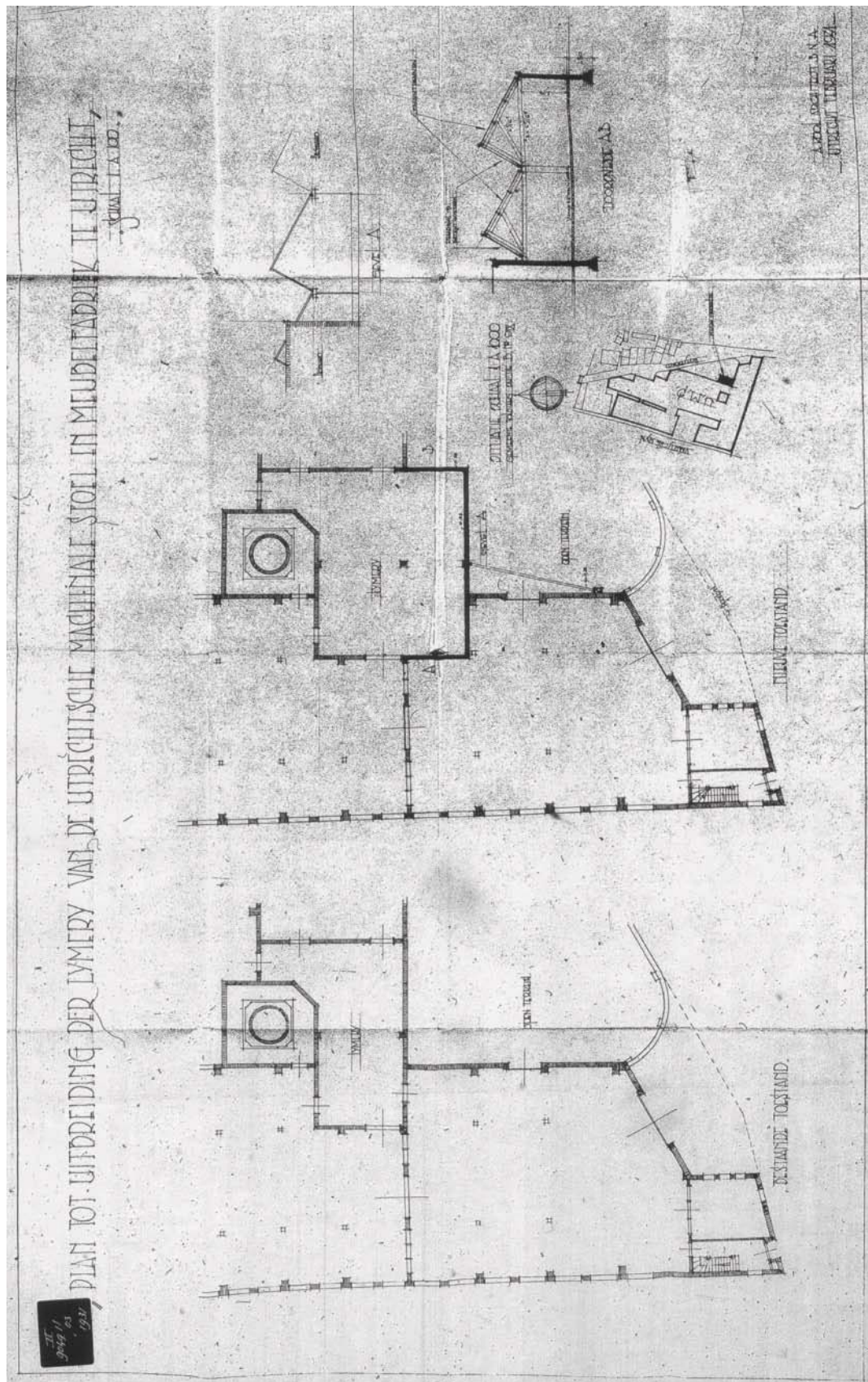
Afb. 2c Ontwerp van een *Faience Voorwerpen en Tegelbakkerij*, architect W.J. van Vogelzooij, 1893. Opdrachtgever Hubertus (H.P.C.) Schillemans. Blad 40a: plattegrond eerste verdieping. (Herkomst: HUA)

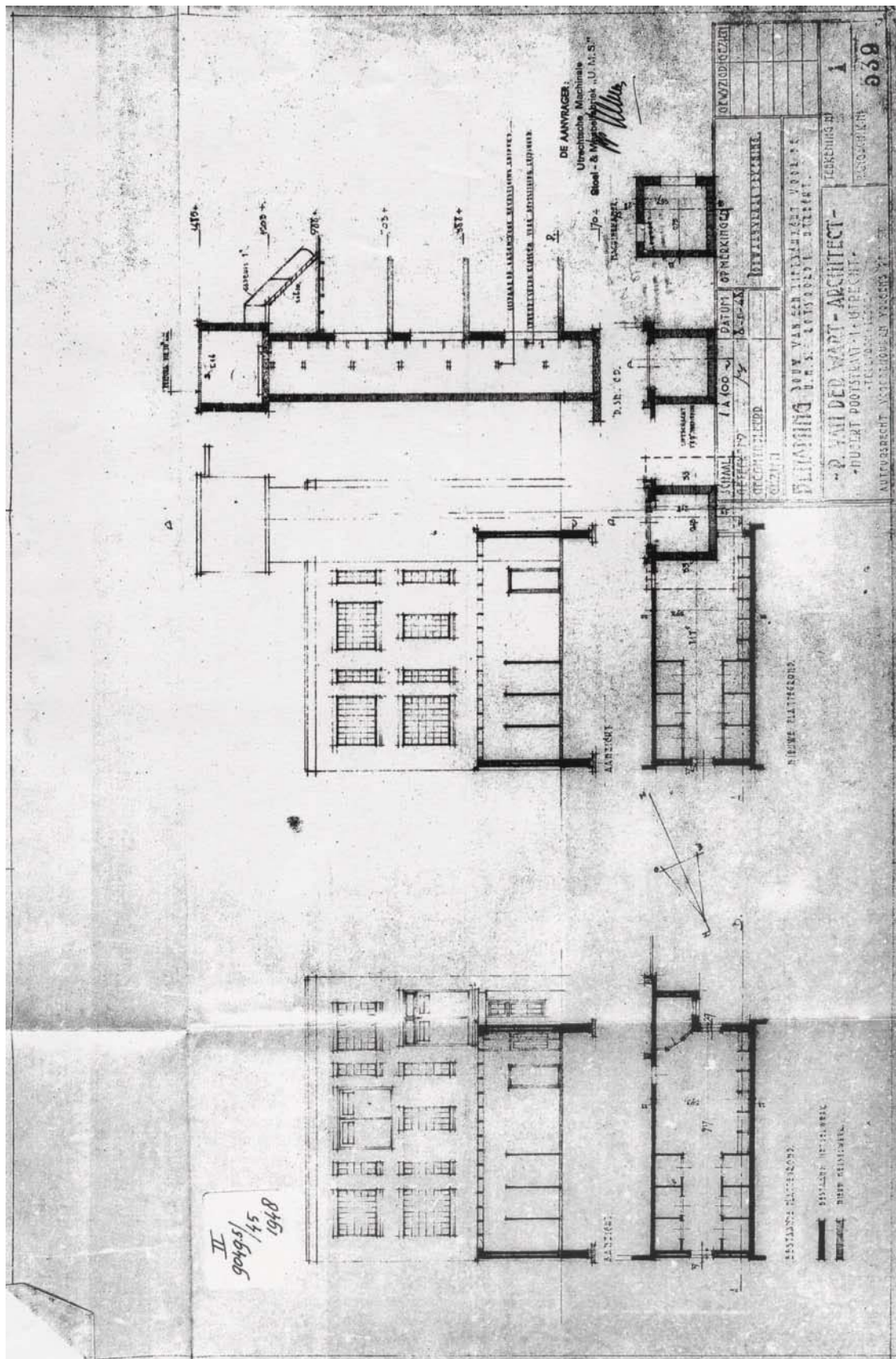
Afb. 3 Ontwerp (fabrieksgebouw) voor het uitbreiden van de U.M.S. te Utrecht, architect A. Kool, 1926. Blad 1 (1. 9049.10/12, 1926), plattegrond begane grond en verdieping met fundering, riolering, balklaag, doorsnede en gevelaanzichten. (Herkomst: HUA)

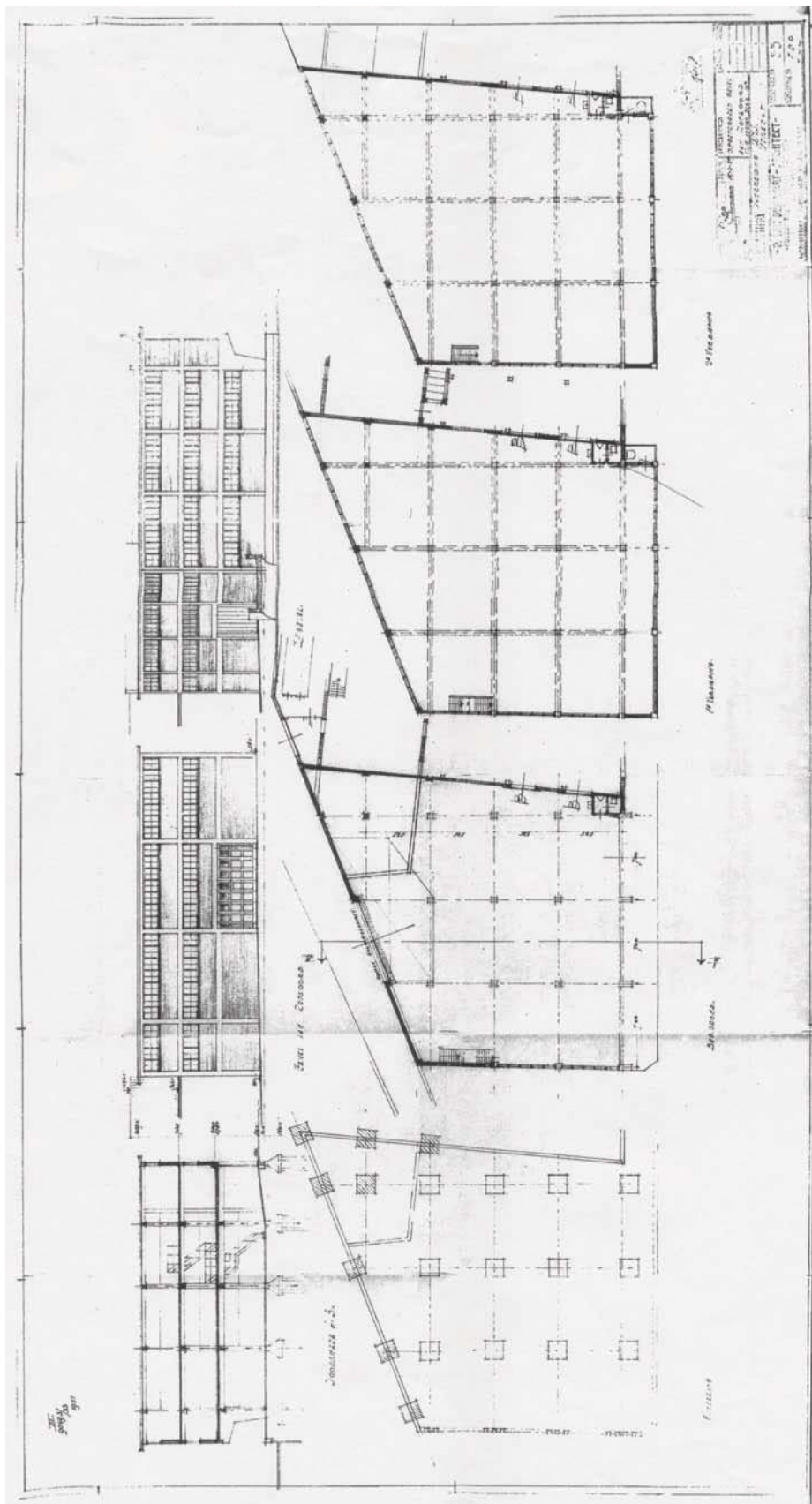
Afb. 4 Plan tot het uitbreiden (loods met woonhuis) van de U.M.S. te Utrecht, architect A. Kool, 1927. Blad 2 (I, 9049.12/27), doorsnede en gevelaanzichten. (Herkomst: HUA)

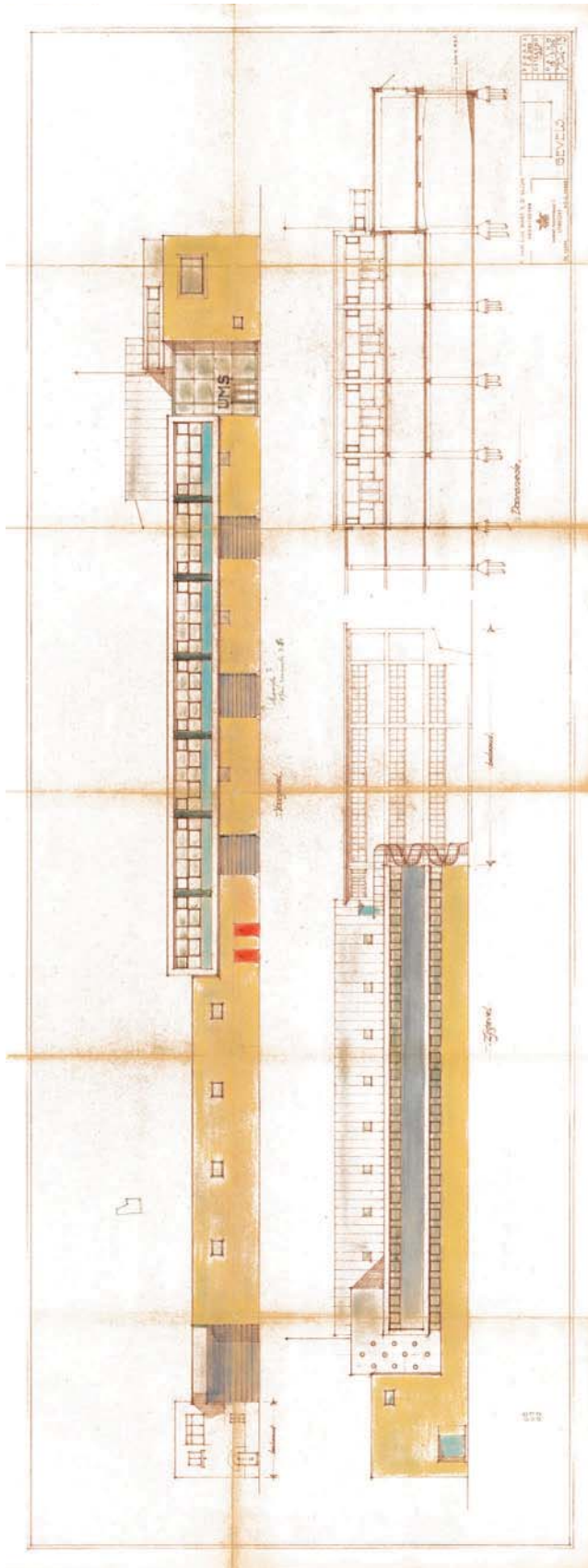
Afb. 5 Plan tot uitbreiding der lijmerij van de U.M.S. te Utrecht, architect A. Kool, 1931 (II, 9049.1/03, 1931). Situatie, plattegrond bestaande en nieuwe toestand, doorsnede en gevelaanzicht. (Herkomst: HUA)

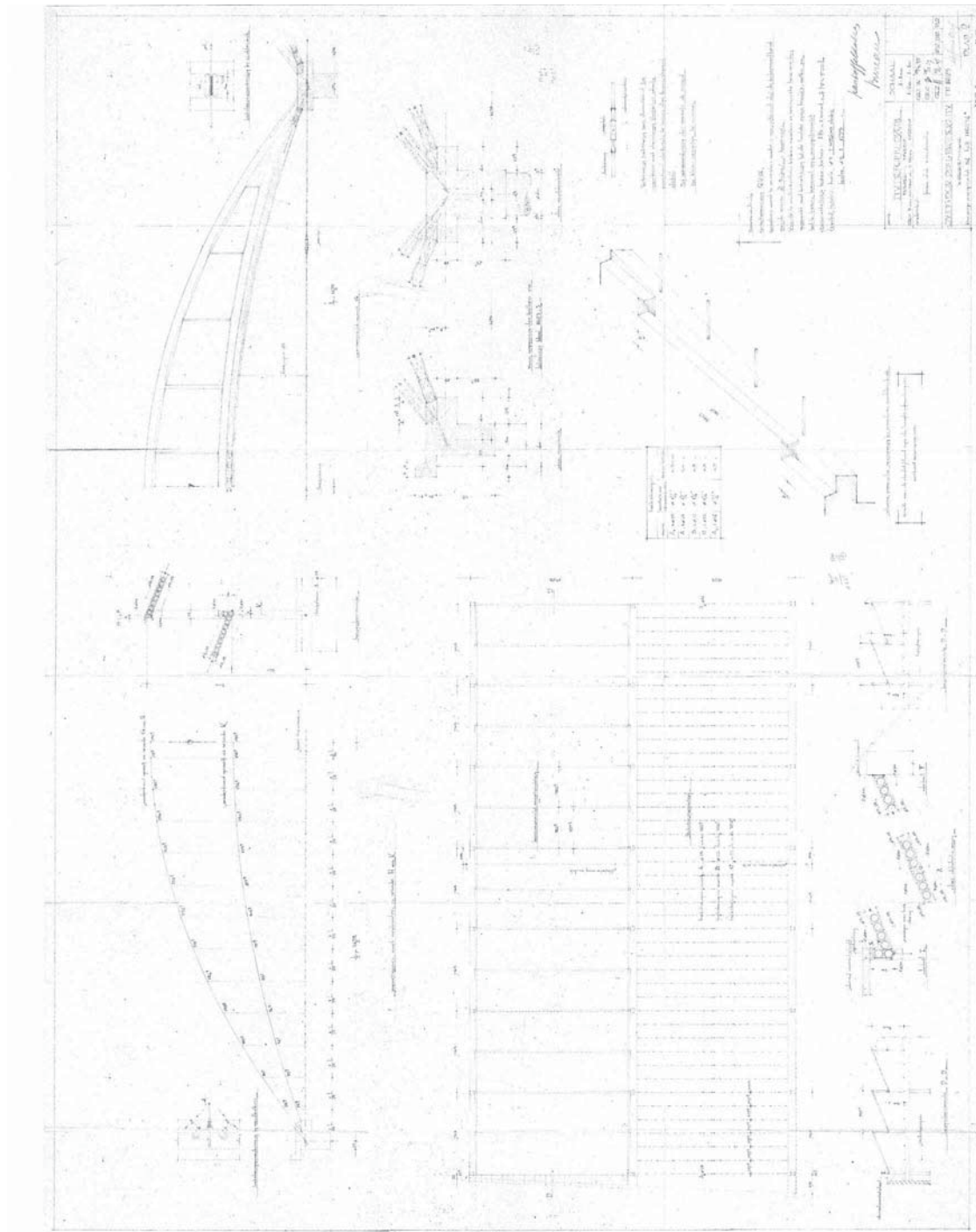
Afb. 6 Plan voor de bouw van een lifschacht voor U.M.S. te Utrecht, architect P. van der Wart, **1948**. Tekening nr. 1 (II, 9049.5/45, 1948): plattegrond en aanzicht van bestaande bebouwing, bestaande en nieuwe toestand, en plattegrond en doorsnede nieuw te bouwen lifschacht. (Herkomst: HUA)

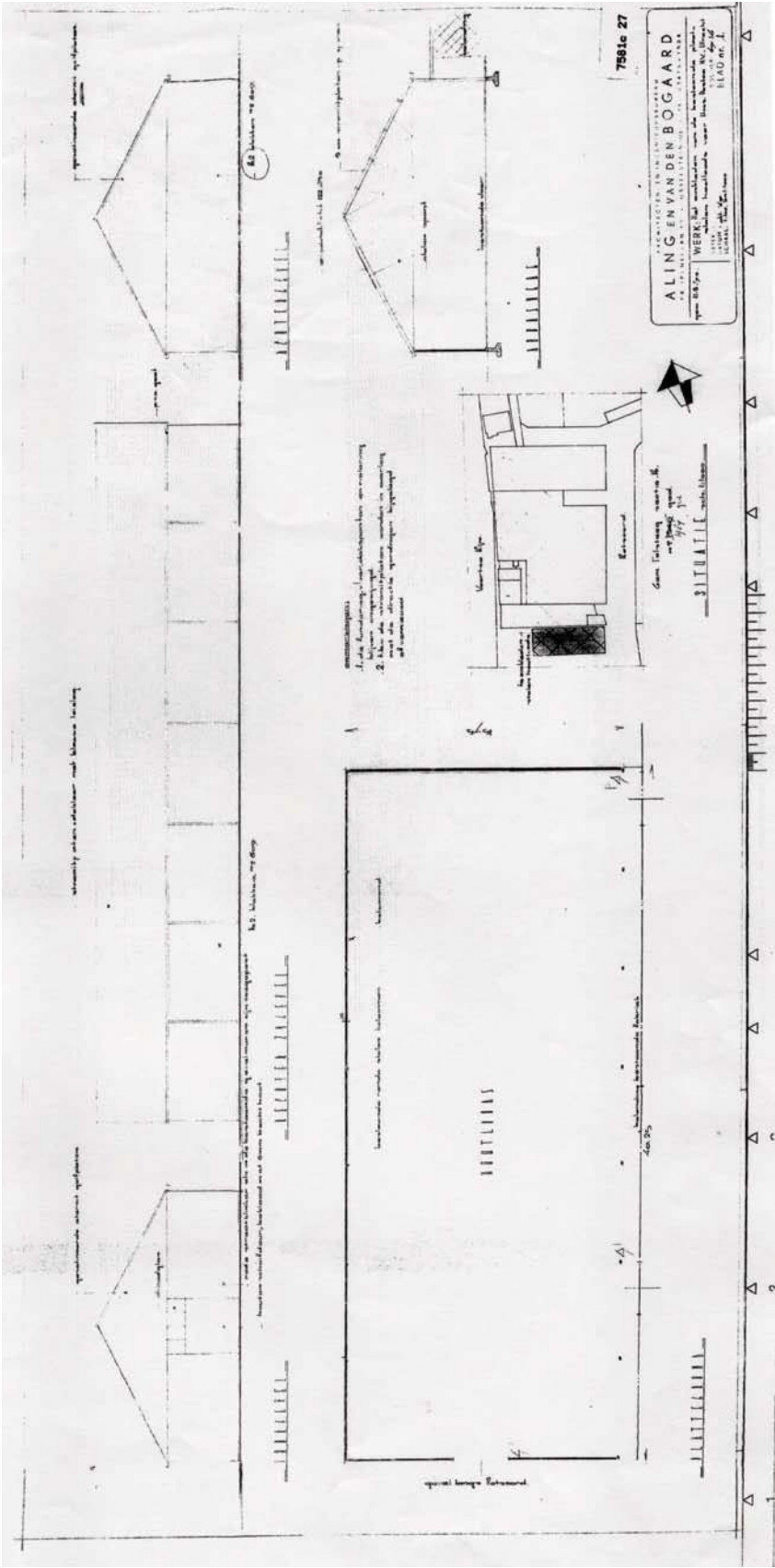
Afb. 7 Ontwerp voor uitbreiding (fabrieksgebouw) voor U.M.S. te Utrecht, architect P. van der Wart, **1950/51**. gewijzigde tekening nr. 33: doorsneden, gevelaanzichten en plattegronden (III, 9049.3/33, 1951. (Herkomst: HUA)

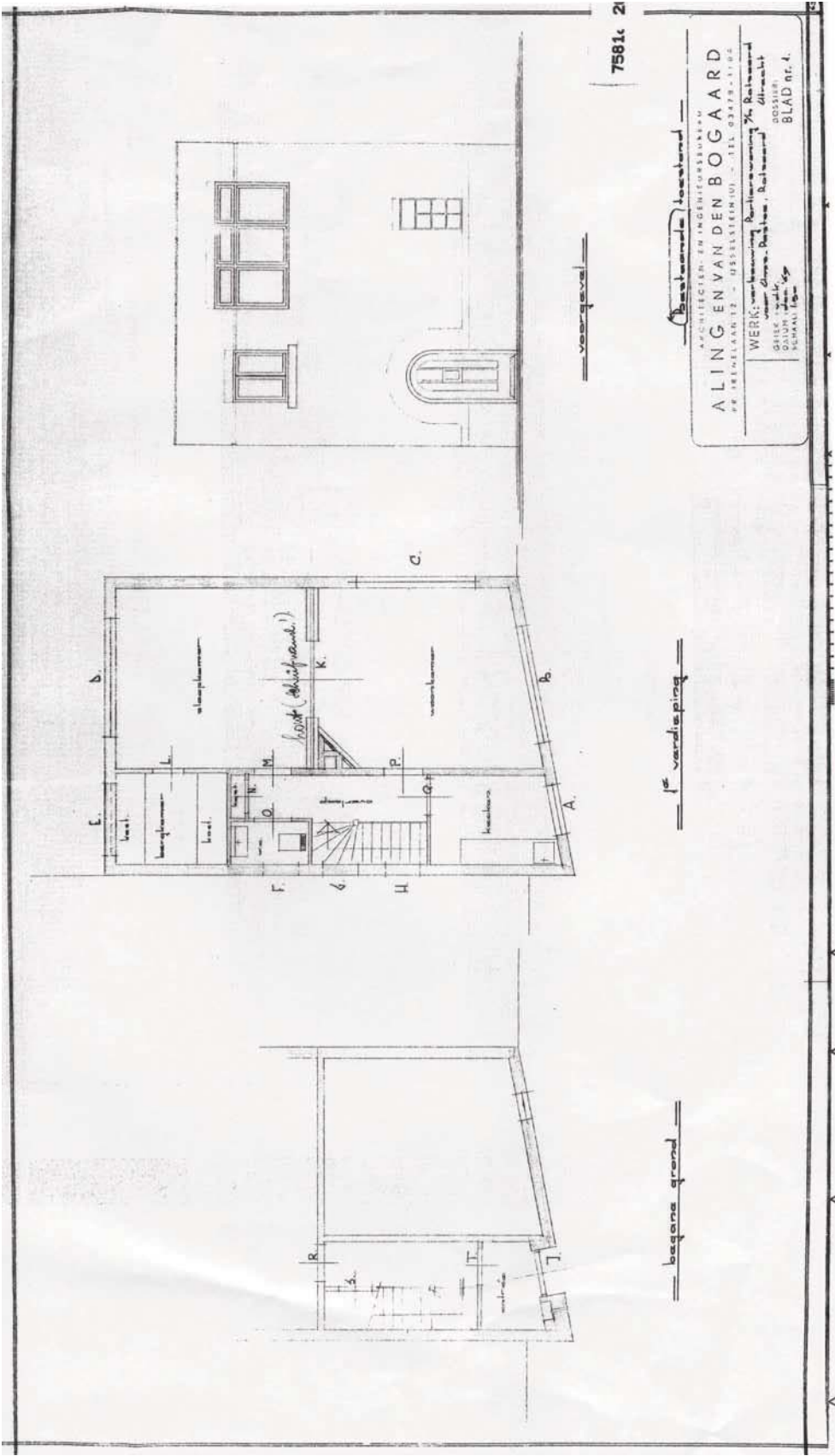
Afb. 8 Ontwerptekening van mei 1956 voor een nieuwe fabriek in het verlengde van de uitbreiding van 1952. Niet uitgevoerd ontwerp van de architecten P. van der Wart en D. Blom. Het ontwerp betreft een tweelaags fabrieksgebouw met op de derde laag een kantoordeel. Aan de oostzijde - langs het rechtgetrokken Rotsoord - is de langgerekte fabriekshal geprojecteerd met voor een deel daarop kantoorruimte. Aan die zijde zou ook de nieuwe ingang in een glazen gevel komen. (Herkomst: Pastoe)

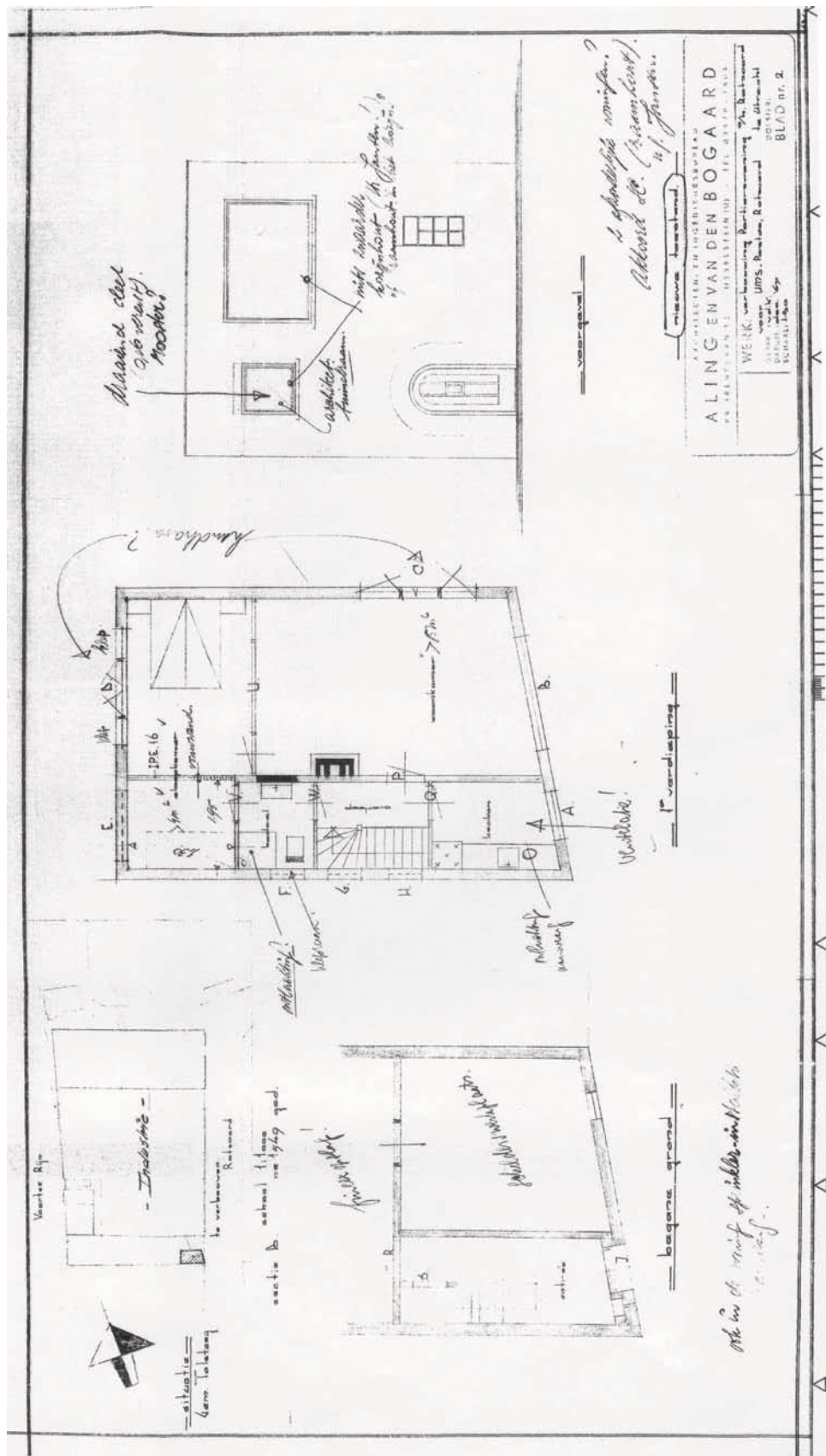
Afb. 9 Ontwerp 1956/57
uitbreiding met machi-
nehal met schaaldaken,
uitbreiding gebouw uit
1952, architecten P. van
der Wart en D. Blom.
(Herkomst: Pastoe)

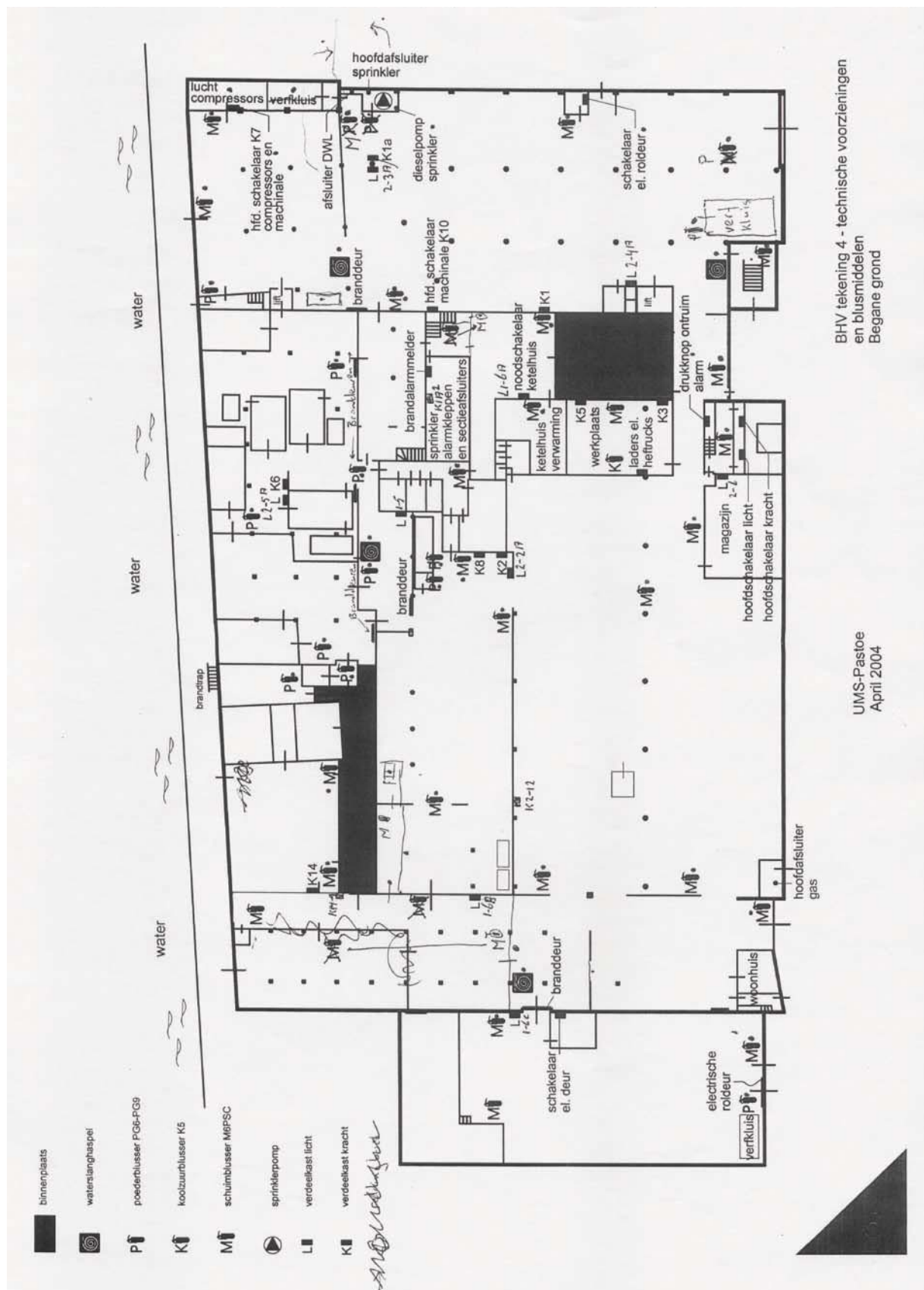
Afb. 10 Ontwerp 1969 voor omkleeden van (in 1953 geplaatste) houtloods, architecten G. Aling en H.J. van den Bogaard. Blad nr. I: situatie, plattegrond, doorsnede, gevel-aanzicht en overzicht te gebruiken materialen. (Herkomst: HUA)

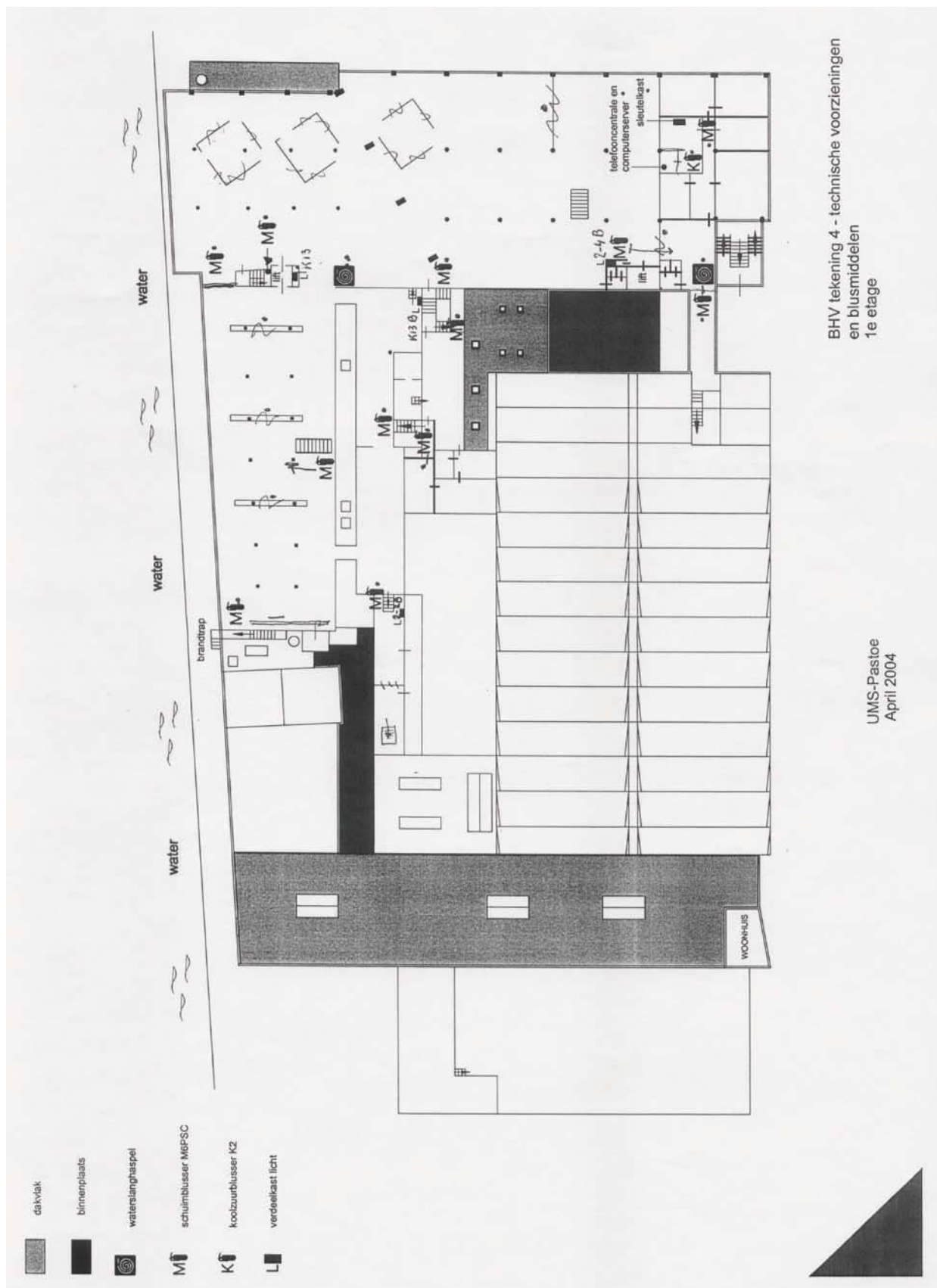
Afb. 11a Verbouwing 1969 portierswoning Rotsoord 5 (1927), architecten G. Aling en H.J. van den Bogaard. Blad 1: plattegrond begane grond en verdieping, gevelaanzicht bestaande toestand, dec. 1969. (Herkomst: HUA)

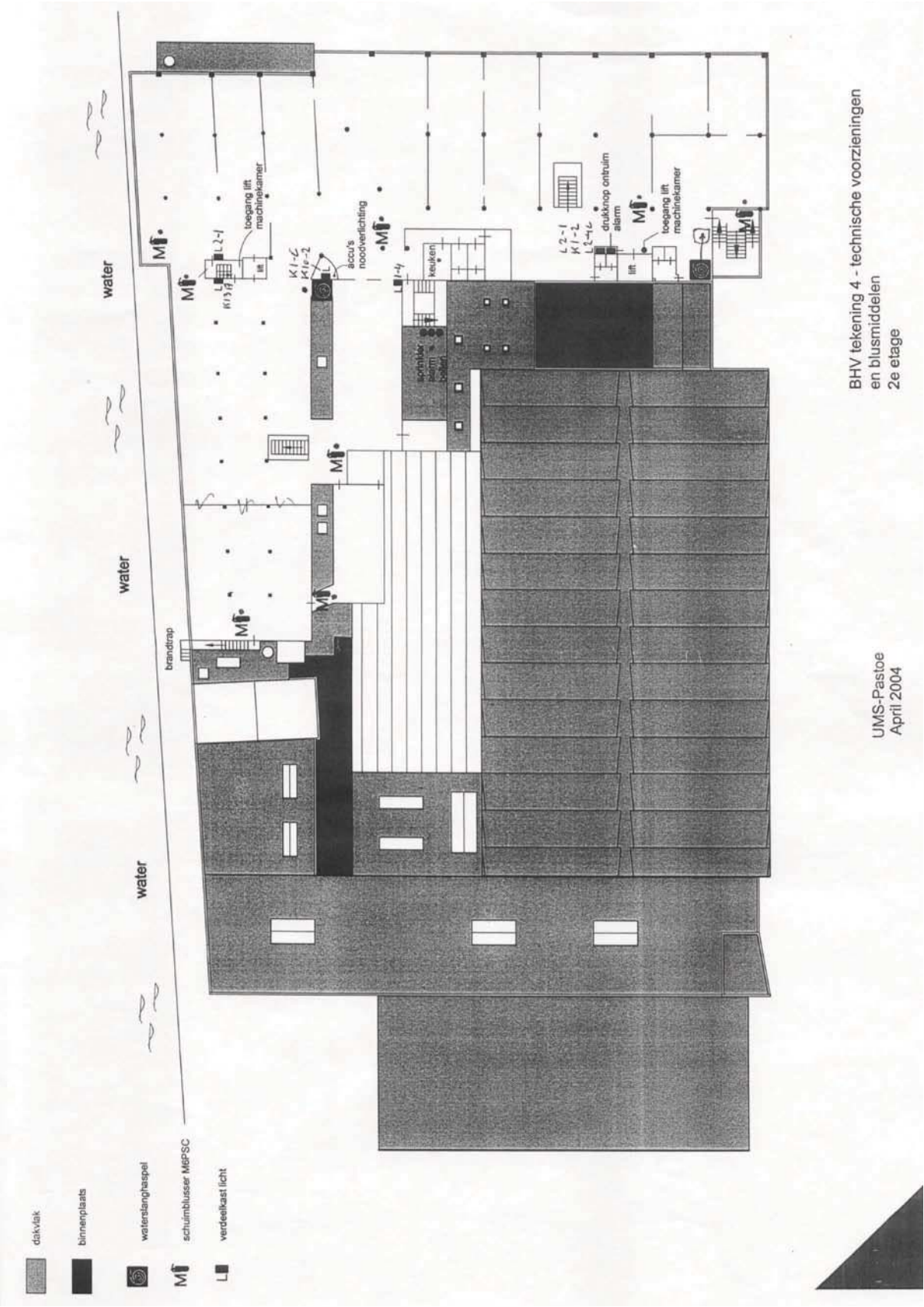
Afb 11b Verbouwing 1969 portierswoning Rotsoord 5 (1927), architecten G. Aling en H.J. van den Bogaard. Blad 2: plattegrond begane grond en verdieping, gevelaanzicht nieuwe toestand, dec. 1969. (Herkomst: HUA)

Afb. 12a Tekening begane grond UMS-Pastoe, april **2004**. (Herkomst: Pastoe)

Afb. 12b Tekening verdieping UMS-Pastoe, april 2004. (Herkomst: Pastoe)

Afb. 12c Tekening tweede verdieping UMS-Pastoe, april 2004. (Herkomst: Pastoe)

Afb. 13 Gezicht over de Vaartsche Rijn te Utrecht vanuit het westen op het in 1702 gebouwde huis Rotsoord. Gewassen pentekening van Hendrik Tavenier, **1785**. (Herkomst: HUA, cat.nr. 37930)

Afb. 14 Gezicht over de Vaartsche Rijn vanuit het westen op het in 1840 herbouwde huis Rotsoord met rechts de gelijknamige werf. Met waterverf ingekleurde potloodtekening van A.E. Grolman, **1893**. (Herkomst: HUA, cat.nr.31677)

Afb. 15 Overzicht **ca. 1915** van het Rotsoord vanuit het noorden gezien vanaf de watertoren aan het Heuveloord. Te zien is het in 1918 door de Utrechtse Machinale Stoel- en Meubelfabriek U.M.S. aangekochte complex van de tegel- en faiencefabriek 'Holland' van J.W. Mijnlief.

Rechts ligt de Vaartsche Rijn en links loopt de nog niet recht doorgetrokken weg Rotsoord. Midden op de foto staat de grote hal uit 1893 onder zadeldak met een iets verhoogde opbouw (lichtbeuk). Links (oostzijde) daarvan een hal met sheddaken en rechts (westzijde) drie hallen van verschillende hoogte, elk onder een zadeldak en gelegen in elkaars verlengde. Twee daarvan dateren uit 1893, en de derde - de laagste en smalste - is in de kern laat-17de-eeuws en betreft een restant van het buitenhuis Rotsenburg. Rechts van deze drie hallen (westzijde) staan haaks op de Vaartsche Rijn vier houten loodsen (drie onder zadeldak en één met plat dak). Op de achtergrond (aan de zuidzijde van het complex) staan de grote fabrieksschoorsteen uit ca. 1906 en een gebouwtje onder zadeldak. Aan het water staat nog een klein wit gebouw met plat dak, waarschijnlijk het in 1918 gebouwde ketelhuis.

Op de voorgrond staan rechts twee gebouwen met schilddak van de voormalige Bergsche Houtwarenfabriek en links aan de straat diverse oude huizen. Beide terreinen zullen later worden aangekocht ten behoeve van uitbreiding van het fabriekscomplex van UMS/Pastoe.

Een aantal van de hier gefotografeerde fabrieksgebouwen maakt nog altijd deel uit van het huidige fabriekscomplex. (Herkomst: HUA, cat. nr. 43163)

Afb. 16a Overzicht **ca. 1915** van het Rotsoord vanuit het noorden gezien vanaf de watertoren aan het Heuveloord (is dezelfde afbeelding als afb. 15).

Afb. 16b Overzicht anno **2008** vanaf hetzelfde gezichtspunt als afb. 16a.

Afb. 17 Fabrieksgebouw aan de Vaartsche Rijn tijdens de bouw in 1927; ontwerp van A. Kool en N. van der Wart. De betonconstructie werd uitgevoerd door de Betonbouw- en Asphaltfabriek P. Ebbinge uit Enschede, die dit specialisme had opgebouwd met de bouw van textielfabrieken van gewapend beton. Links zijn nog de gebouwen van de voormalige Bergsche Houtwarenfabriek te zien. (Herkomst: Pastoe)

Afb. 18 Luchtfoto vanuit het westen van de fabrieken van de Utrechtse Machinale Stoel- en Meubelfabriek U.M.S. met op de voorgrond de Vaartsche Rijn en in aanbouw zijnde huizen langs de Jutfaseweg. Links het fabriekscomplex en rechts van het midden het terrein van de voormalige buitenplaats Rotsoord met een scheepshelling. Geheel rechts nog een aantal gebouwen (garages) dat volgens het opschrift ook bij het fabriekscomplex van U.M.S. behoort. De vier houten loodsen aan de Vaartsche Rijn zijn vervangen door een nieuw enigszins taps toelopend bakstenen gebouw onder een plat dak gebouwd in expressionistische stijl naar ontwerp (1926) van A. Kool en N. van der Wart. Het ketelhuis uit 1918 is uitgebreid met twee mothokken en een drooghok. Rechts daarvan is een nieuwe grote loods onder plat dak en met een ingebouwd woonhuis verzezen, naar ontwerp (1927) van A. Kool en gebouwd ter plaatse van een oude (hout)loods onder flauwhellend zadeldak en een vrijstaand pand. (Herkomst: HUA, cat. nr. 69610)

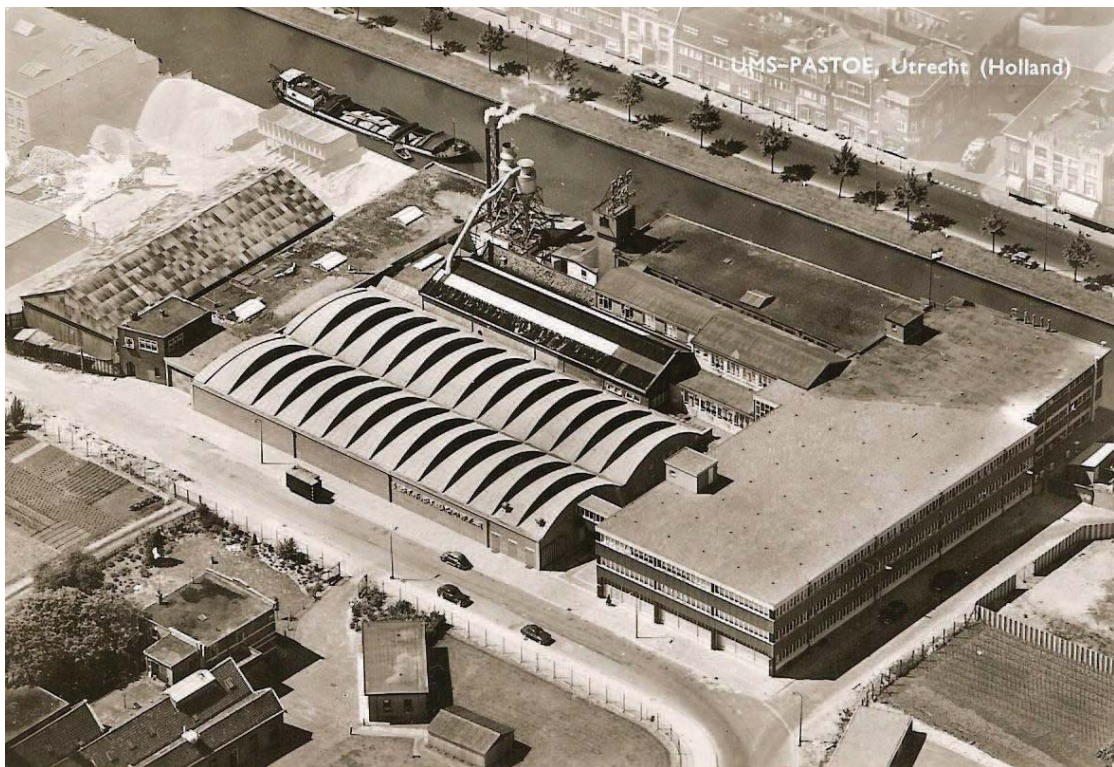

Afb. 19 Gezicht **ca. 1950** vanuit het noordwesten op een gedeelte van het fabrieksterrein van de Utrechtse Mechanische Stoel- en Meubelfabriek U.M.S. tijdens bouwwerkzaamheden. Op de voorgrond de Vaartsche Rijn. In aanbouw is een nieuwe hal naar ontwerp (**1950/51**) van P. van der Wart ter plaatse van het dubbelpand onder schilddaken van de voormalige Bergsche Houtwarenfabriek. Dat pand was naar verluidt aan het eind van de oorlog door brand getroffen. Het gehavende gebouw werd in 1946 door Pastoe gekocht, waarna het in 1950 werd gesloopt.

Ten behoeve van de bouw van de nieuwe hal is ook het noordelijk uiteinde van de hal uit 1893 - op de foto achter het bakstenen gebouw uit 1927- gesloopt. (Herkomst: HUA, cat. nr. 69612)

Afb. 20 1952. Luchtfoto vanuit het zuidwesten van de fabrieken van de Utrechtse Machinale Stoel- en Meubelfabriek U.M.S. Op de voorgrond de Nieuwravenstraat, de Jutfaseweg en de Vaartsche Rijn. Op het fabriekscomplex aan de overzijde van het water is de hal uit 1951 (links op de foto) voltooid. De bebouwing op het terrein van de voormalige buitenplaats Rotsoord is geheel verdwenen. (Herkomst: HUA, cat. nr. 69611)

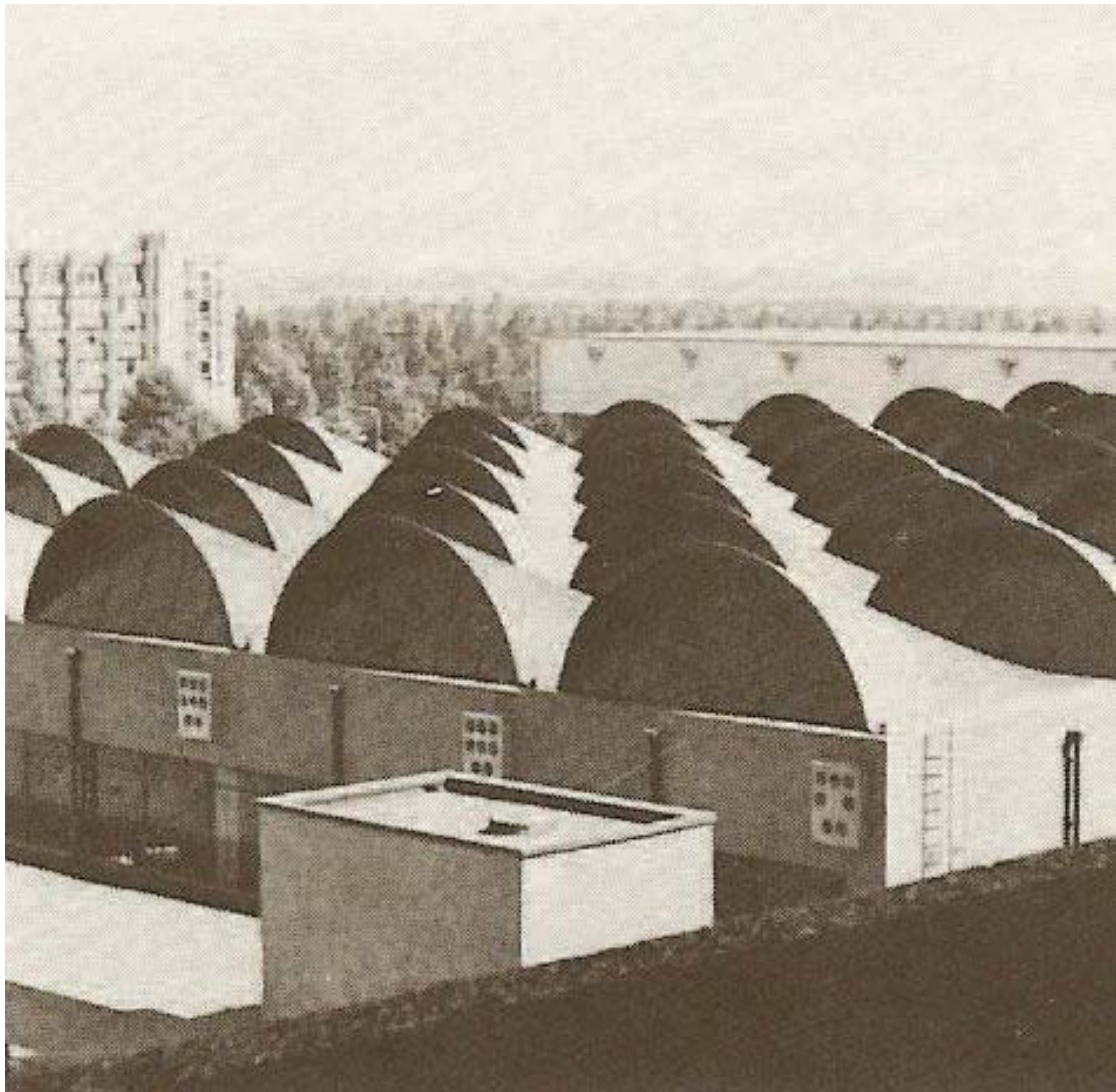
Afb. 21 Luchtfoto van de UMS-Pastoe na de bouw van de drielaagse betonconstructie en de machinehal met 'pantoffeldak'. (Herkomst: coll. Pastoe)

Afb. 22 Gebouw 1, overhoeks geplaatste balken behoren bij de eerste fase van het gebouw, eind 17de eeuw. De linkerbalk is de randbalk van het gebouw. De overhoekse balk is met een anker in de muur bevestigd. De vloerplanken dateren uit dezelfde tijd als de balken.

Afb. 23 Gebouw 18, kolom van kwadrantijzer. Deze kolom is als secundaire constructie toegepast in de als tijdelijk bedoelde loods.

Afb. 24 Conoïdeschaal uit 1966, toegepast bij het Stevinlaboratorium II van de Technische Hogeschool Delft (inmiddels afgebroken). (Herkomst: Hengeveld, D.J., *Het gelamineerde hout in Nederland: De geschiedenis van de Nemaho*, Delft 1979, 139).

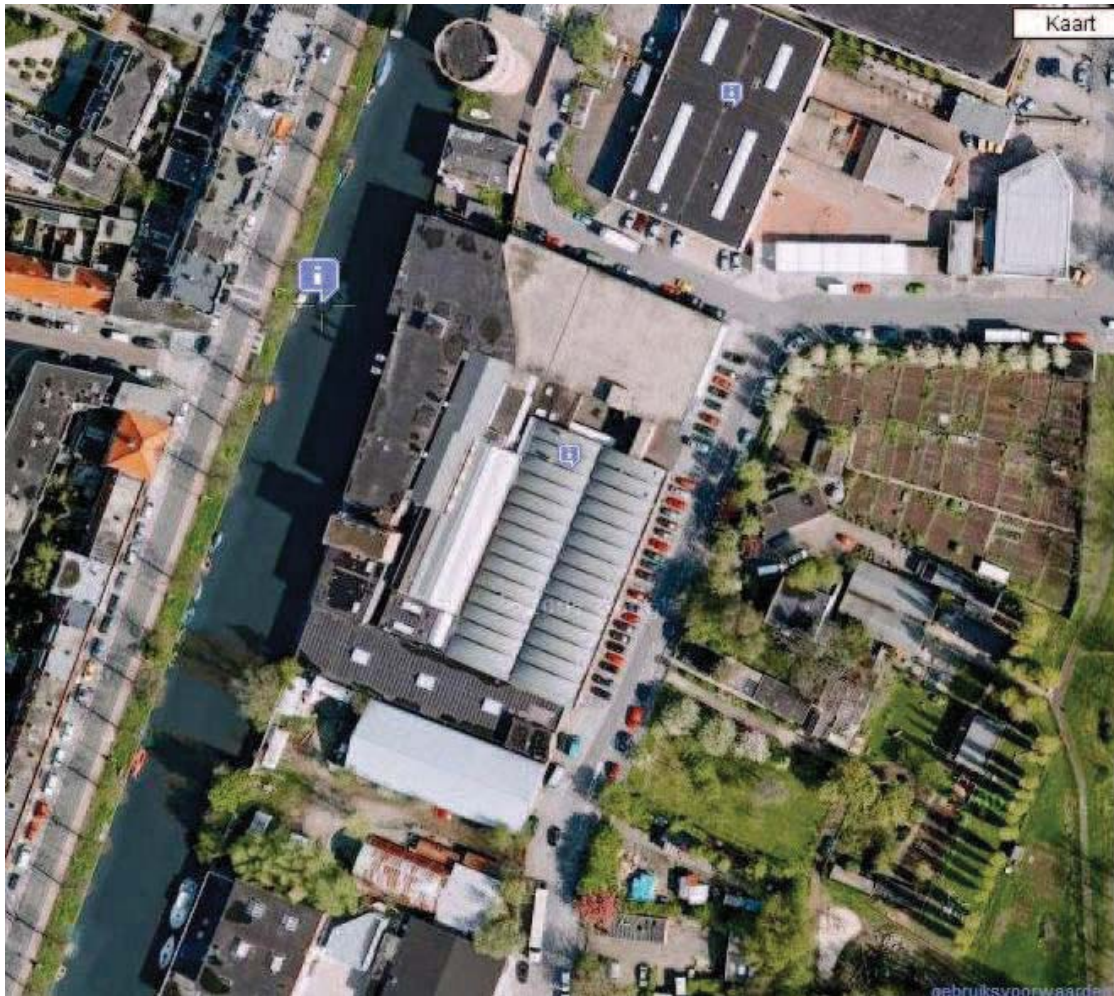
Afb. 25 Het leggen van een fusée-dak.

Afb. 26 Arnhem, treinstation uit 1954. Detail van de doorgesneden constructie van het fuséedak, waarbij zowel halve als hele fusées zijn toegepast. (Foto R. Stenvert, 2007)

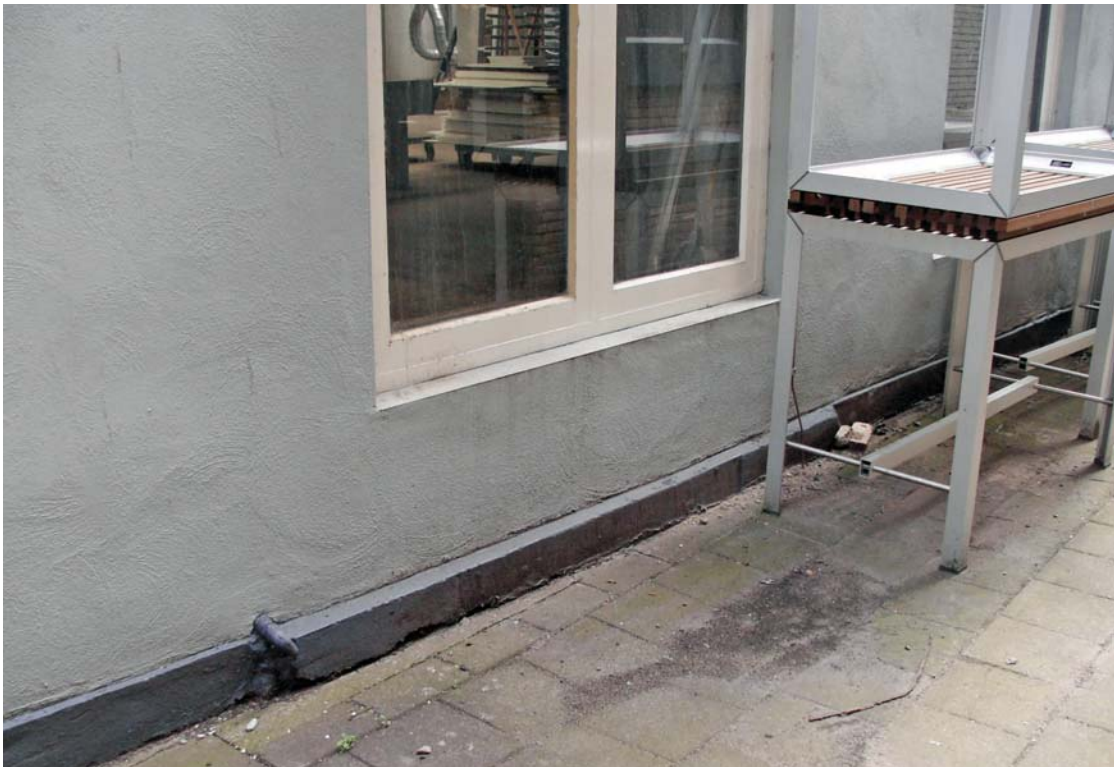
Afb. 27 Arnhem, treinstation uit 1954. Detail van doorgesneden randbalk. (Foto R. Stenvert, 2007)

Afb. 28 Luchtfoto van de huidige situatie van het fabriekskomplex van Pastoe met links (westzijde) de Vaartsche Rijn. (Google Earth)

Afb. 29 Gebouw 1. Het in oorsprong laat-17de-eeuwse, smalle en langgerekte tweelaags gebouw heeft een tuitgevel aan de zuidzijde. Het zadeldak is gedekt met nieuwe gesmoorde pannen. Ook het houtwerk van de vensters is vernieuwd en de gevels zijn opnieuw gepleisterd.

Afb. 30 Gebouw 1. Detail van de gepleisterde westgevel met in de plint een sprong. Ter plaatse hebben mogelijk deuren gezeten.

Afb. 31 Gebouw 1. Het interieur op de eerste verdieping gezien naar het zuiden met op de achtergrond de moderne stalen trap naar de begane grond. De ruimte is overdekt met een ziende kap, voorzien van eenvoudige driehoekspanten met gordingen. Voorheen bevond zich hieronder - gezien de aanwezige sporen - een stucwerkplafond. De westelijke zijmuur (rechts) bevat een zevental gewijzigde vensteropeningen. De oostelijke zijmuur (links) is grotendeels gepleisterd en vertoont sporen van een lambrisering in imitatie granito (in spattechniek). Op de oorspronkelijke, deels laat-17de-eeuwse vloerdelen ligt een jongere parketvloer. De radiatoren van de centrale verwarming dateren nog uit de vroege twintigste eeuw.

Afb. 32 Gebouw 1. Het interieur op de eerste verdieping gezien naar het noorden met op de achtergrond de trap naar gebouw 3. De ruimte is overdekt met een ziende kap voorzien van eenvoudige driehoekspanten met gordingen. Oorspronkelijk bevond zich hieronder een stucwerkplafond (gelet op de aanwezige sporen). De oostelijke zijmuur is grotendeels gepleisterd met sporen van een lambrisering in imitatie granito (in spattechniek). Op de deels oorspronkelijke laat-17de-eeuwse brede vloerdelen ligt een jongere parketvloer.

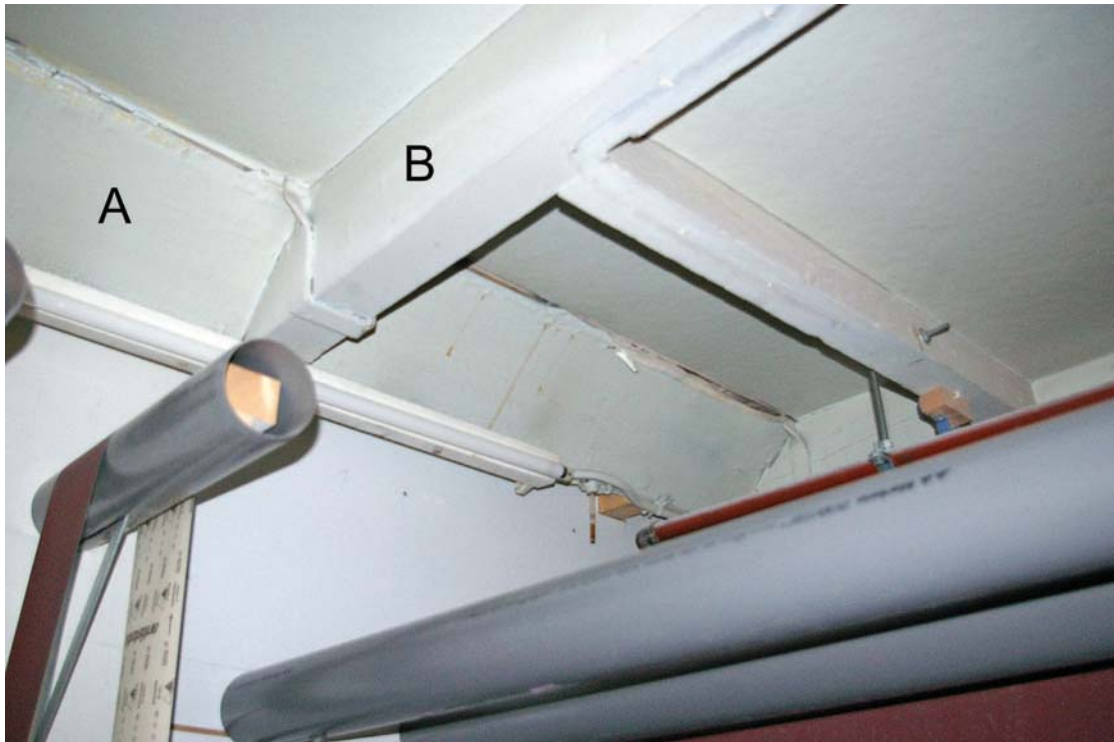

Afb. 33 Gebouw 1. Bedekking van de trap met sjabloonlinoleum, gelegd bij de inbouw - mogelijk rond 1906 of in 1918 - van de trap van gebouw 1 naar gebouw 3. Het linoleum is belangrijk omdat uit deze tijd en in deze vorm vrijwel geen voorbeelden nog in situ aanwezig zijn.

Afb. 34 Gebouw 1. Interieur op de begane grond gezien naar het zuiden. De oostelijke muur (links op de foto) is weggebroken en wordt opgevangen door een betonnen balk op stalen kolommen. Het plafond bestaat uit een enkelvoudige balklaag met daarop deels nog de brede, laat-17de-eeuwse vloerdelen van de verdiepingvloer. Op de vloer liggen pantsertegels uit de jaren twintig.

Afb. 35 Gebouw 1. Raveling in de balklaag van de verdiepingsvloer. Aan de overhoekse balk (A) is met een ijzeren strop een raveelbalk (B) bevestigd. De raveling is later dichtgezet, maar de constructie zelf behoort bij de oorspronkelijke laat-17de-eeuwse opzet.

Afb. 36 Gebouw 1. Detail van het stucwerk van de oostelijke zijmuur op de verdieping met sporen van een vermoedelijk laat-19de-eeuwse lambrisering in imitatie-granito (in spattechniek).

Afb. 37 Gebouw 2. Het gedeeltelijk gepleisterde gebouw (2) dateert in oorsprong uit 1893. Het voorste gedeelte met bakstenen gevels, gelegen aan de noordzijde van de hal bevatte in oorsprong de droog- en glazuurkamer van de tegelbakkerij en kantoren. Het zadeldak, thans gedekt met golfplaten (deels transparant), had oorspronkelijk een opbouw met lichtbeuk (zie afb. 2 en 15).

Afb. 38 Gebouw 2. Interieur gezien naar het zuiden. De productiehal, oorspronkelijk bedoeld als ovengebouw, beschikt nog over de originele geklonken ijzeren spantconstructie uit 1893. Op de begane grond zijn grote doorbraken in de zijmuren gemaakt naar de aangrenzende ruimten. De zuidelijke kopwand en de westelijke zijmuur dateren in oorsprong uit de late 17de eeuw en behoren nog tot het oude huis Rotsenburg. Op de verdieping zijn links enkele dichtgezette oorspronkelijke vensteropeningen zichtbaar.

Afb. 39 Gebouw 2. Interieur gezien naar het noorden. De hal beschikt nog over de originele geklonken ijzeren spantconstructie uit 1893. Op de begane grond zijn grote doorbraken in de zijmuren gemaakt naar de aangrenzende ruimten. In de kopwand zit op de verdieping een T-venster van het gedeelte met droog- en glazuurkamers van de tegelbakkerij en kantoren uit 1893.

Afb. 40 Gebouw 2. Doorbraak in de oostelijke zijmuur op de begane grond als verbinding met naastgelegen hal (gebouw 13).

Afb. 41 Gebouw 3. De tweede verdieping, met grote samengestelde vensters uit ca. 1950, is gebouwd op het uit ca. 1893 daterende gebouw. De oorspronkelijke kapconstructie is hergebruikt.

Afb. 42 Gebouw 3. Links de westelijke zijgevel van gebouw 3 met de eerste en tweede verdieping. De betonnen balk in het metselwerk is ca. 1950 aangebracht bij de verhoging van het gebouw met de tweede verdieping. Op de eerste verdieping zitten nog de originele gietijzeren ramen. Rechts is de zijgevel van gebouw 8 te zien. De ruimte tussen gebouw 3 en 8 is op begane grond overdekt.

Afb. 43 Gebouw 3. Dichtgezet venster op de begane grond in de zuidgevel van gebouw 3, ter hoogte van de overgang naar gebouw 1. In het kozijn zitten nog de duimen van de oorspronkelijke luiken.

Afb. 44 Gebouw 3 en 4. Daklandschap met links het doorlopende dak van de gebouwen 3 en 4 en rechts het platte dak van gebouw 8. Op de voorgrond het platte dak van gebouw 11.

Afb. 45 Gebouw 3. Verbinding (overdekte luchtbrug) tussen gebouw 3 en 8 op de eerste verdieping.

Afb. 46 Gebouw 3. Interieur van de tweede verdieping uit ca. 1950 met hergebruikte vakwerkspantconstructie uit 1893.

Afb. 47 Gebouw 3. Interieur van de eerste verdieping. De houten balklaag van het plafond is ca. 1950 versterkt met een houten onderslagconstructie ten behoeve van de vloer van de tweede verdieping. Op de achtergrond is gebouw 4 zichtbaar. De muur tussen gebouw 3 en 4 is op de verdieping weggebroken.

Afb. 48 Gebouw 3. Een van de gietijzeren ramen op de eerste verdieping.

Afb. 49 Gebouw 4. Links is de westelijke zijgevel van gebouw 4 zichtbaar met de eerste en tweede verdieping. Bij de bouw van de tweede verdieping ca. 1950 is hier geen betonnen balk in de gevel aangebracht zoals bij gebouw 3. Op de eerste verdieping bevinden zich nog de originele gietijzeren ramen. Die op de tweede verdieping zijn van hout. Rechts is de zijgevel van gebouw 8 te zien. Op de begane grond is de ruimte tussen beide gebouwen overdekt.

Afb. 50 Gebouw 4. Interieur van de tweede verdieping uit ca. 1950 met hergebruikte houten vakwerkspantconstructie uit 1893.

Afb. 51 Gebouw 4. Interieur van de eerste verdieping. De houten balklaag van het plafond is versterkt met een ijzeren ligger op kolommen ter ondersteuning van de vloer op de tweede verdieping. Op de voorgrond de overgang tussen gebouw 3 naar gebouw 4. De vloer van gebouw 4 ligt zo'n 10 cm hoger dan die van gebouw 3.

Afb. 52 Gebouw 4. Interieur van de begane grond gezien naar het zuiden. De gemetselde wanden met brede doorgangen zijn gepleisterd.

Afb. 53 Gebouw 5. De gepleisterde zuidgevel van de tegelmakerij met kantoren aan de noordzijde van de hal uit 1893 met op de verdieping een T-venster. De gevelindeling op de begane grond is gewijzigd.

Afb. 54 Gebouw 5. De gepleisterde oostelijke zijgevel (oorspronkelijk buitengevel) van de tegelmakerij met kantoren uit 1893 met op de begane grond een drietal getoogde vensternissen met gemoderniseerde schuiframen.

Afb. 55 Gebouw 5. De gevels van de tegelmakerij met kantoren zijn op de verdieping (buiten) niet gepleisterd. De noordgevel is ca. 1950 gemoderniseerd en voorzien van nieuwe samengestelde vensters.

Afb. 56 Gebouw 6. In het oorspronkelijk laat-19de-eeuwse ketelhuis staat een ketel opgesteld met het opschrift '*nr. 77, Jan F. Meursing Amsterdam 1907*'. Deze stoomketel werd kort na de oorlog omgebouwd en in gebruik genomen als waterreservoir voor de sprinklerinstallatie.

Afb. 57 Gebouw 7. Op de voorgrond het laat-19de-eeuwse gebouw, 7 gelegen aan de noordzijde van het laat-17de-eeuwse bouwdeel (gebouw 1) en de hal uit 1983 (gebouw 2). Het gebouw was oorspronkelijk voorzien van een zadeldak, maar heeft thans een plat dak met daklichten en gepleisterde gevels.

Afb. 58 Gebouw 7. Interieur van het westelijk deel van het van oorsprong laat-19de-eeuwse gebouw dat thans fungeert als gang naar gebouw 1. Het plafond bestaat uit een enkelvoudige balklaag met houten delen. De balken lopen door boven de scheidingsmuur rechts op de foto. De deur op de achtergrond is mogelijk een oude, met platen betimmerde buitendeur.

Afb. 59 Gebouw 7. Interieur van het oostelijk deel van het van oorsprong laat-19de-eeuwse gebouw, gelegen aan de noordzijde van gebouw 2. Tegen de zuidmuur bevindt zich een restant van een rookkanaal. De doorgangen naar de aangrenzende loods uit 1927 (gebouw 10) zijn dichtgezet. Het plafond bestaat uit een enkelvoudige balklaag met houten delen.

Afb. 60 Gebouw 7. Houten opbouw van de lichtkoepel, met ventilatieschuif.

Afb. 61 Gebouw 8. Het drielaags fabrieksgebouw uit 1926, gezien vanuit het zuidwesten. De met baksteen beklede gevel in expressionistische vormtaal aan de zijde van de Vaartsche Rijn is ca. 1955 vernieuwd: op de begane grond zijn binnen de bestaande brede gevelopeningen nieuwe deuren geplaatst en op de verdiepingen zijn geheel nieuwe puiken met vensterstroken boven een betonnen borstwering bekleed met kunststofplaten aangebracht, qua vormgeving gelijkend op het naastgelegen gebouw uit 1952.

Afb. 62 Gebouw 8. Detail van de westelijke gevel aan de zijde van de Vaartsche Rijn van het fabrieksgebouw uit 1929. Bij de verbouwing ca. 1955 is het oorspronkelijke schoon metselwerk - in expressionistische vormtaal - van de muurdammen op de begane grond wit geverfd en het grove stucwerk op de betonnen omlijsting van de doorgangen zwart.

Afb. 63 Gebouw 8. Interieur van het gebouw uit 1926 met detail van de vernieuwde pui met een vensterstrook boven een met tegels afgedekte betonnen borstwering.

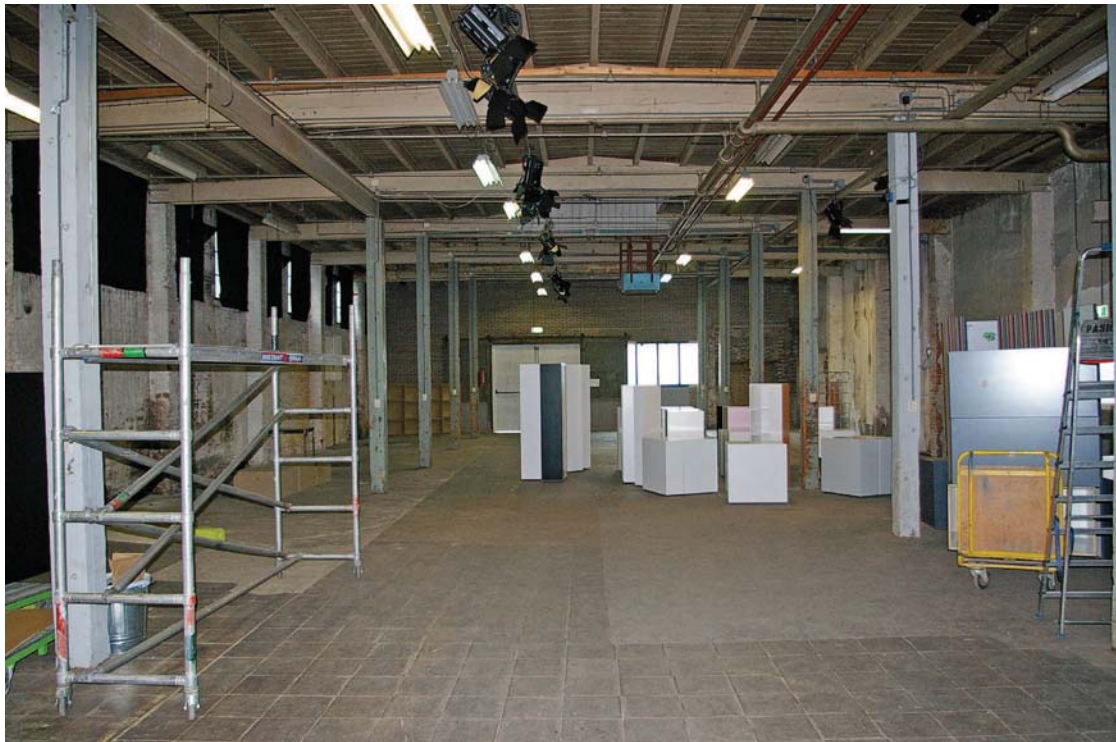
Afb. 64 Gebouw 8. Interieur op de eerste verdieping van het fabrieksgebouw uit 1926 gezien naar het zuiden. De betonnen constructie bestaat uit ranke kolommen met vellingkant en balken met verbrede uiteinden, waarop de betonnen vloeren rusten. De vloer tussende eerste en tweede verdieping is 22/24 cm dik. De ruimte is verdeeld in drie beuken. Links is de vernieuwde trapopgang naar de tweede verdieping zichtbaar.

Afb. 65 Gebouw 9. Het woonhuis met kantoor Rotsoord 5 gezien vanuit zuidoosten. Het pand uit 1927 bestaat uit een begane grond met verdieping onder plat dak. In 1969 werd het interieur van de bovenwoning verbouwd en zijn enkele vensters gewijzigd.

Afb. 66 Gebouw 10. De loods uit 1927 aan de zijde van de Vaartsche Rijn gezien vanuit het zuidoosten. De achtergevel bevat in het midden een vensterpartij. De oude ingang links hiervan is dichtgezet. Rechts (niet zichtbaar op de foto) is een nieuwe ingang aangebracht.

Afb. 67 Gebouw 10. Interieur van het westelijk deel (aan de zijde van de Vaartsche Rijn) van de loods uit 1927 gezien naar het westen. De constructie bestaat uit houten kolommen en uit gemetselde pilasters tegen de zijmuren waarop houten balken rusten die het platte dak dragen. Halverwege de balken zijn kleine wiggen aangebracht waardoor het dak in het midden iets wordt opgelicht (ten behoeve van het afschot). De linker zijgevel bevat over de volle lengte een reeks hoog in de muur geplaatste vensters. De achtergevel (zijde Vaartsche Rijn) bevat een vernieuwde ingang en een vensterpartij. De oude ingang rechts is verkleind en nadien geheel dichtgezet.

Afb. 68 Gebouw 10. Interieur van de loods uit 1927. Rechtsachter in het westelijk deel (aan de zijde van de Vaartsche Rijn) bevindt zich een voormalig stookgat, vermoedelijk een restant van het oude ketelhuis uit 1918 en aangebouwde mothokken.

Afb. 69 Gebouw 11. Extérieur van het fabrieksgebouw naar een ontwerp van P. van der Wart uit 1950/51 gezien vanuit het noorden. Zicht op de boemerangvormige betonnen kolommen op de begane grond die de uitkragende bovenverdiepingen ondersteunen.

Afb. 70 Gebouw 11. Extérieur van het trappenhuis van het in 1952 voltooide fabrieksgebouw, ingeklemd in de wigvormige ruimte tussen de gebouwen 11 en 8.

Afb. 71 Gebouw 11. Het in 1952 voltooide fabrieksgebouw, gezien vanuit het noorden. De betonnen constructie is gevuld met metselwerk en horizontale vensterstroken.

Afb. 72 Gebouw 11. Interieur van de tweede verdieping van het fabrieksgebouw uit 1951 (sinds 1982 toonzaal Dutch Design Center). De ruimte wordt door 8-zijdige betonnen kolommen in drie beuken verdeeld. Zware liggers op de kolommen dragen op deze verdieping betonnen balken waarop de gasbetonplaten van het dak rusten. Op de andere verdiepingen bestaat de constructie uit kolommen met liggers waarop grote en dikkere (22/24 cm) in het werk gestorte betonplaten.

Afb. 73 Gebouw 11. Interieur van de eerste verdieping. Op alle verdiepingen staan op de aansluiting tussen de delen uit 1952 en 1957 van het gebouw dubbele vierkante kolommen waarop een dubbele balk, geplaatst in de schuine lijn van de voormalige rooilijn van het Rotsoord zoals die hier tot 1955 lag. In het plafond zijn de bekistingsporen zichtbaar.

Afb. 74 Gebouw 11 (doorbraak tussen gebouw 11 en 8). Interieur met zicht in zuidelijke richting op de eerste verdieping van gebouw 8 vanuit gebouw 11. De scheidingsmuur tussen beide gebouwen is hier weggebroken ten behoeve van de huidige toonzaal.

Afb. 75 Gebouw 11. Interieur van de eerste verdieping gezien in noordwestelijke richting. Zichtbaar zijn de borstweringen van wit gesausd metselwerk, afgesloten door een rollaag, en vensterstroken met 4-ruits ramen, geplaatst binnen de kolommen van de betonnen constructie.

Afb. 76 Gebouw 12. Zicht op de zuidgevel van de in 1957 tot stand gekomen uitbreiding tegen gebouw 11. De vliesgevel bestaat op de begane grond uit metselwerk van gele baksteen in klezoorverband met daarboven per verdieping een vensterstrook boven een met kunststof golfplaten beklede borstwering. De liftschacht is in hetzelfde metselwerk uitgevoerd als dat van de begane grond.

Afb. 77 Gebouw 11 en 12. De overgang van het dak van gebouw 11 uit 1952 (links) naar gebouw 12 uit 1957 (rechts). Zichtbaar is het verschil in dakbedekking van beide delen en de sprong die het gedeelte uit 1957 maakt aan de noordzijde.

Afb. 78 Gebouw 11 en 12. Zicht op de noordgevel van het bouwdeel uit 1957 (links op de foto) en het deel uit 1952 (rechts). Opvallend is het verschil in afwerking. Bij het deel uit 1952 is de binnen de betonconstructie gemetselde borstwering in het zicht gelaten met daarboven horizontale vensterstroken voorzien van vierruits ramen. Bij het gedeelte uit 1957 is het metselwerk aan de buitenzijde bekleed met kunststofplaten waardoor het metselwerk en de feitelijke betonconstructie grotendeels aan het zicht zijn onttrokken. Ook de ramen van de vensterstroken wijken af.

Afb. 79 Gebouw 12. Zicht op het gebouw vanuit het zuidoosten. Het trappenhuis in de zuidoosthoek is in 1989 in de huidige vorm gewijzigd. Links is de verbindinggang op de eerste verdieping zichtbaar tussen de gebouwen 12 en 13, beide uit 1957. De gang sluit aan op het trappenhuis in gebouw 13.

Afb. 80 Gebouw 12. Zicht op de oostgevel aan de zijde van het Rotsoord. De begane grond heeft grote kanteldeuren ten behoeve van de achtergelegen magazijnen.

Afb. 81 Gebouw 12. Interieur van de eerste verdieping. Het plafond (verdiepingsvloer tweede verdieping) bestaat uit betonplaten waarop de bekistingsporen zichtbaar zijn.

Afb. 82 Gebouw 12. Op het dak aangetroffen boorkernen, afkomstig van de platen van bimsbeton van het plafond op de tweede verdieping (dak).

Afb. 83 Gebouw 12. Interieur van het magazijn op de begane grond gezien naar het oosten. In de oostgevel (gevel aan de zijde van het Rotsoord) zitten grote kanteeldeuren. Tussen de twee voorste balkvakken ontbreekt de plafondbalk in verband met de benodigde inrijhoogte.

Afb. 84 Gebouw 13. Zicht vanuit het noordoosten op de productiehal met schelpsheddak uit 1957. De vorm van het dak volgt de tweebeukige indeling van de hal. De lichtinval in de hal is vanuit het noorden. De gevels zijn opgetrokken van gele baksteen in klezorverband. Op de voorgrond links is de gang op de eerste verdieping zichtbaar die de verbinding vormt tussen de gebouwen 12 en 13.

Afb. 85 Gebouw 13. Zicht vanuit het zuidoosten op de lange zijgevel van de productiehal uit 1957 aan de zijde van het Rotsoord. In de gevel van gele (straat)klinkers in klezoorverband is een betonreliëf aangebracht. Het is van de hand van Jan van Luijn, docent aan Artibus te Utrecht, en toont diverse stadia van het productieproces.

Afb. 86 Gebouw 13. Detail van het betonreliëf op de oostgevel van de productiehal uit 1957 aan de zijde van het Rotsoord. Het kunstwerk is vervaardigd door Jan van Luijn, docent aan Artibus te Utrecht.

Afb. 87 Gebouw 13. Interieur van het aan de noordoostzijde van de productiehal uit 1957 ingebouwde trappenhuis. Het gebogen plafond in het trappenhuis is een segment van een van de schelpsheddaken. De afwerking dateert uit de bouwtijd, evenals het lamellengordijn rechtsboven.

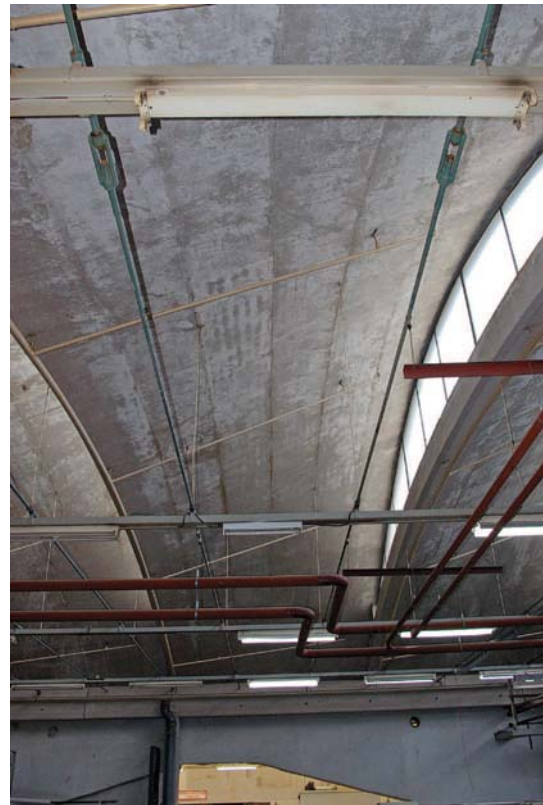

Afb. 88 Gebouw 13. Interieur van de productiehal gezien naar het noordwesten. Zichtbaar is dat de betonconstructie van kolommen en liggers, die het sheddak ondersteunen, tegen de zijgevel van gebouw 2 uit 1893 is aangezet.

Afb. 89 Gebouw 13. Interieur van de productiehal gezien naar het noorden. De hal is in twee beuken verdeeld met in het midden een reeks 8-zijdige betonnen kolommen.

Afb. 90 Gebouw 13. Interieur van de productiehal met een detail van de bijzondere kapconstructie.

Afb. 91 Gebouw 15. Het in beton uitgevoerde trappenhuis uit 1957 heeft gestucte wanden en een cassetteplafond. De vloer en de trap zijn met granito bekleed.

Afb. 92 Gebouw 16. Zicht op het aan de westzijde van de binnenplaats in ca. 1957 opgetrokken eenlaags bouwdeel, oorspronkelijk met een aan een gang gelegen portiersloge en wachtkamer en thans in gebruik als kantoor. Het bestratingpatroon op de binnenplaats dateert voor een groot deel ook nog uit ca. 1957.

Afb. 93 Gebouw 17. Interieur van de verbindingsgang op de eerste verdieping tussen de gebouwen 12 en 13 uit 1957 gezien in zuidelijke richting. De gang is voorzien van een grijswit gemarmerde tegelvloer en bimsbetonplaten met cassetten uit de bouwtijd.

Afb. 94 Gebouw 18. De bebouwing aan het Rotsoord gezien vanuit oosten. Geheel links de loods voor (hout)opslag die in 1953 als tijdelijke loods bij het fabriekscomplex werd opgetrokken. Bijzonder is de toen hergebruikte constructie van een loods uit ca. 1915, bestaande uit geklonken kolommen van kwadrantijzer op betonnen voet waarop een geklonken ijzeren vakwerkspantconstructie rust. In 1970 is de loods opnieuw omkleed nadat besloten was deze te handhaven. De voorgevel is opgetrokken van klinkers en heeft een met golfplaten beklede topgevel (conform opgave tekening 1970).

Afb. 95 Gebouw 18. Interieur van de loods voor (hout)opslag opgetrokken ca. 1960 gezien naar het oosten met een draagconstructie uit ca. 1915 van geklonken kolommen van kwadrantijzer op betonnen voet en een geklonken ijzeren vakwerkspantconstructie.

Afb. 96 Gebouw 18. Interieur met detail van een kolom van geklonken kwadrantijzer uit ca. 1915.

Afb. 97 Gebouw 19. Aan de zijde van de Vaartsche Rijn wordt het ketelhuis uit 1969 gekenmerkt door de grote glaspui. Links daarvan staat de mottoren. Rechts op de voorgrond is de gewijzigde voorgevel van de loods uit 1929 (gebouw 10) zichtbaar. Op de mottoren staan de in neon verlichte letters PASTOE.

Afb. 98 Gebouw 19. Interieur van het ketelhuis uit 1969 met bijbehorende ketel uit de bouwtijd. De ketel is de laatste twintig jaar buiten gebruik. Sinds zes jaar doet het ketelhuis met een grote glazen pui aan de zijde van de Vaartsche Rijn dienst als kantine.

COLOFON

Foto omslag: Overzicht anno 2008 van het Rotsoord vanuit het noorden gezien vanaf de watertoren aan het Heuveloord.

UMS Pastoe, Rotsoord 3-5, Utrecht Bouwhistorische verkenning en waardestelling

Auteur: dr.ing. R. Stenvert en
drs. S.G. van Ginkel-Meester

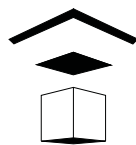
Datum: augustus 2008

Opdrachtgever: Gemeente Utrecht, Stadsontwikkeling,
afdeling Stedenbouw en Monumenten

Redactie: J. Meijman

Vormgeving: A. Slegers

Uitvoering: BBA, Bureau voor Bouwhistorie en
Architectuurgeschiedenis v.o.f.
Julianaweg 1
3525 VA Utrecht
tel. 030 263 02 70 fax 030 263 01 81
bbautrecht@worldmail.nl
www.bouwhistorienederland.nl

© Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.